

СЛУЖБА БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

НАЦІОНАЛЬНИЙ ЮРИДИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЯРОСЛАВА МУДРОГО

ІНСТИТУТ ПІДГОТОВКИ ЮРИДИЧНИХ КАДРІВ
ДЛЯ СЛУЖБИ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

**ДОСУДОВЕ РОЗСЛІДУВАННЯ:
актуальні проблеми та шляхи їх вирішення**

Матеріали постійно діючого науково-практичного семінару
(м. Харків, 21 жовтня 2016 року)

Випуск 8

Харків
«Право»
2016

УДК 343.1
ББК 67.311
Д70

Редакційна колегія:
В. В. Федосєєв (головний редактор),
М. В. Членов (заступник головного редактора),
О. В. Косьмін, Л. М. Леженіна

Редколегія може не поділяти погляди, викладені у збірнику. Автори опублікованих матеріалів несуть відповідальність за їх зміст.

Д70 Досудове розслідування: актуальні проблеми та шляхи їх вирішення : матеріали постійно діючого наук.-практ. семінару (м. Харків, 21 жовт. 2016 р.) / редкол.: В. В. Федосєєв (голов. ред.), М. В. Членов (заст. голов. ред.) та ін. – Х. : Право, 2016. – Вип. 8. – 222 с.

ISBN 978-966-937-080-8

До збірника увійшли тези доповідей, виступи науковців, практичних працівників та курсантів, присвячені проблемам розслідування злочинів, удосконаленню кримінального процесуального, кримінального та інших галузей законодавства України.

Для співробітників правоохоронних органів, науковців, викладачів, курсантів і студентів вищих юридичних навчальних закладів.

УДК 343.1
ББК 67.311

Адреса Інституту: м. Харків, вул. Мироносицька, 71,
телефон/факс (057) 700-34-55
E-mail: lpuk.kharkov@gmail.com

ISBN 978-966-937-080-8

- © Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, 2016
- © Інститут підготовки юридичних кадрів для Служби безпеки України, 2016
- © Оформлення. Видавництво «Право», 2016

ЗМІСТ

<i>Курило О. М.</i> Вступне слово.....	9
---	---

ВИСТУПИ УЧАСНИКІВ СЕМІНАРУ:

1. КРИМІНАЛЬНЕ ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ЗАКОНОДАВСТВО УКРАЇНИ: ЗДОБУТКИ І ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

<i>Бугрим А. Г.</i> ДЕЯКІ ПИТАННЯ ВДОСКОНАЛЕННЯ ЗАКОНОДАВЧОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЗДІЙСНЕННЯ ЗАХОДІВ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ.....	11
<i>Вегера-Іжевська І. В.</i> СУТНІСТЬ КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА НА НЕДОТОРКАННІСТЬ ЖИТЛА ТА ГАРАНТІЇ ЙОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ.....	14
<i>Верхогляд-Герасименко О. В.</i> ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ АРЕШТУ МАЙНА В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ.....	18
<i>Глембоцький А. М.</i> ВИКОРИСТАННЯ МАТЕРІАЛІВ НЕГЛАСНИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ.....	23
<i>Глиняний О. В.</i> ДЕЯКІ ПИТАННЯ, ЩО ВИНИКАЮТЬ ПРИ ПОВЕРНЕННІ ОБВИНУВАЛЬНОГО АКТА, КЛОПОТАННЯ ПРО ЗАСТОСУВАННЯ ПРИМУСОВИХ ЗАХОДІВ МЕДИЧНОГО АБО ВИХОВНОГО ХАРАКТЕРУ ПРОКУРОРУ	25
<i>Давиденко С. В.</i> ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЗАТРИМАННЯ ОСОБИ КАПТАНОМ СУДНА УКРАЇНИ.....	29
<i>Квасневська Н. Д., Федосєєв В. В.</i> ТИПОВІ ПОМИЛКИ ПРИ СКЛАДАННІ ОБВИНУВАЛЬНОГО АКТА ТА НАПРАВЛЕННІ ЙОГО ДО СУДУ	34
<i>Когут А. А.</i> АСПЕКТИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА НА ЗАХИСТ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ УКРАЇНИ ТА США	39
<i>Косьмін О. В.</i> ЩОДО ПІДСТАВ ЗАТРИМАННЯ ПІДОЗРЮВАНОГО У ВЧИНЕННІ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВООПОРУШЕННЯ.....	42

<i>Лесніченко І. С.</i>	
ОСОБЛИВОСТІ ЗБИРАННЯ ДОКАЗІВ У КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕННЯХ ЩОДО ЗЛОЧИНІВ, ВЧИНЕНИХ НА ТИМЧАСОВО ОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЯХ	45
<i>Лобойко Л. М.</i>	
ЩОДО ДОПУСТИМОСТІ ДОКАЗІВ, ОТРИМАНИХ З ПОКАЗАНЬ СВІДКА, ЯКИЙ НАДАЛІ БУВ ВИЗНАНИЙ ПІДОЗРЮВАНИМ ЧИ ОБВИНУВАЧЕНИМ.....	49
<i>Надточій Є. А.</i>	
НЕГЛАСНІ СЛІДЧІ (РОЗШУКОВІ) ДІЇ ТА ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВІ ЗАХОДИ: ДО ПРОБЛЕМИ СПІВВІДНОШЕННЯ ТА ПРАВОВОЇ РЕГЛАМЕНТАЦІЇ.....	53
<i>Овдієнко Я. О., Членов М. В.</i>	
ЩОДО ВДОСКОНАЛЕННЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ СЛІДЧОГО ЕКСПЕРИМЕНТУ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ.....	55
<i>Пінчук І. С.</i>	
ПИТАННЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ НЕГЛАСНИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ ЗА КПК УКРАЇНИ.....	59
<i>Повзик Є. В.</i>	
ОБОВ'ЯЗКИ ПІДОЗРЮВАНОВОГО, ОБВИНУВАЧЕНОГО ВІДПОВІДНО ДО УГОДИ ПРО ВИЗНАННЯ ВИНУВАТОСТІ.....	62
<i>Полюхович О. І.</i>	
НЕВІДКЛАДНЕ ПРОВЕДЕННЯ ОКРЕМИХ НЕГЛАСНИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ: ПРОДОВЖЕННЯ НАУКОВОЇ ДИСКУСІЇ.....	65
<i>Сердечна А. Ю.</i>	
ВИДИ ЗАТРИМАННЯ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСУАЛЬНОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ	69
<i>Соколов О. В.</i>	
ДО ПИТАННЯ МОЖЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ НЕГЛАСНИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ ЩОДО ОСОБИ ЗА ЇЇ ДОБРОВІЛЬНОЮ ЗГОДОЮ	74
<i>Сорокін А. А.</i>	
СЛІДЧИЙ ЕКСПЕРИМЕНТ: ПОНЯТТЯ ТА ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ.....	79
<i>Тахтаров М. П.</i>	
ВТІЛЕННЯ ПРИНЦИПУ ПРОЦЕСУАЛЬНОЇ ЕКОНОМІЇ У КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕННЯХ ЩОДО ЗАТВЕРДЖЕННЯ УГОД ПРО ВИЗНАННЯ ВИНУВАТОСТІ	82
<i>Трофименко В. М.</i>	
СПІРНІ ПИТАННЯ ОЦІНКИ ПРАВОВОЇ ПРИРОДИ ДІЯЛЬНОСТІ ПО ВНЕСЕННЮ ВІДОМОСТЕЙ ПРО КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВОПОРУШЕННЯ ДО ЄСДР.....	86

<i>Фомін С. Б.</i>	ЗАКРИТТЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ ЩОДО ОСІБ, ЯКІ КОРИСТУЮТЬСЯ ДИПЛОМАТИЧНИМ ІМУНІТЕТОМ	90
<i>Черниш Р. Ф.</i>	ЩОДО ОКРЕМИХ АСПЕКТІВ ВЗАЄМОДІЇ ОПЕРАТИВНИХ ТА СЛІДЧИХ ПІДРОЗДІЛІВ НА СТАДІЇ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ.....	93
<i>Чумак К. О.</i>	УДОСКОНАЛЕННЯ ПРАВОВИХ МЕХАНІЗМІВ ЗАКРИТТЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕНЬ	96
<i>Шаренко С. Л.</i>	КРИМІНАЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ВИРІШЕННЯ ВІДВОДІВ ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ ТА СУДОВОГО РОЗГЛЯДУ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ.....	100
<i>Шило О. Г.</i>	ЗАГАЛЬНІ ОBOB'ЯЗКИ СЛІДЧОГО СУДДІ ЩОДО ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ: СПІРНІ ПИТАННЯ ПРАВОЗАСТОСУВАННЯ	104

2. ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ РОЗКРИТТЯ ТА РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ

<i>Бойчук В. Ю.</i>	ЩОДО ПИТАННЯ ВНЕСЕННЯ ЗМІН ДО СТАТТІ 305 КК УКРАЇНИ (КОНТРАБАНДА НАРКОТИЧНИХ ЗАСОБІВ)	107
<i>Гайворонський О. Ю.</i>	ДО ПИТАННЯ ЗАСТОСУВАННЯ ПОЛОЖЕНЬ ПРО ПРЕДМЕТ ЗЛОЧИННОГО ВПЛИВУ В ДОСУДОВОМУ РОЗСЛІДУВАННІ	109
<i>Зоренко Д. С., Кучерина С. Є.</i>	ДО ПИТАННЯ ЗАПРОВАДЖЕННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПРОПАГАНДУ СЕПАРАТИЗМУ	112
<i>Луценко Ю. В.</i>	ОКРЕМІ ПИТАННЯ ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА СТ. 110 ² КК УКРАЇНИ	116
<i>Олейников Д. О.</i>	ХАРАКТЕРИСТИКА СПЕЦІАЛЬНОЇ ПІДСТАВИ ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА СТ. 110 ² КК УКРАЇНИ	119
<i>Резнікова О. І.</i>	КРИМІНАЛІСТИЧНЕ РОЗУМІННЯ ЗЛОЧИНІВ КОРУПЦІЙНОЇ СПРЯМОВАНОСТІ: ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ	122
<i>Рубащенко М. А.</i>	ПОНЯТТЯ «МАТЕРІАЛІВ ІЗ ЗАКЛИКАМИ» ЯК ПРЕДМЕТА ЗЛОЧИНУ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТ. 110 КК УКРАЇНИ	127

<i>Савьолов Р. Ю.</i>	ПРОБЛЕМИ КВАЛІФІКАЦІЇ ЗЛОЧИНІВ, ЩО ВЧИНЮЮТЬСЯ ШЛЯХОМ ПУБЛІЧНИХ ЗАКЛИКІВ ДО НАСИЛЬНИЦЬКОЇ ЗМІНИ ЧИ ПОВАЛЕННЯ КОНСТИТУЦІЙНОГО ЛАДУ АБО ДО ЗАХОПЛЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ.....	131
<i>Тимофєєв А. О.</i>	ОСОБЛИВОСТІ КВАЛІФІКАЦІЇ ЗЛОЧИНІВ ТЕРОРИСТИЧНОЇ СПРЯМОВАНОСТІ В УМОВАХ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ НА СХОДІ УКРАЇНИ.....	134
<i>Титула Д. В., Хрущов Ю. О.</i>	ДО ПИТАННЯ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ФІНАНСУВАННЯ ТЕРОРИЗМУ.....	136
<i>Тищенко С. Ф.</i>	ЩОДО ПИТАНЬ, ЯКІ МОЖУТЬ БУТИ СФОРМУЛЬОВАНІ ДЛЯ ВИРІШЕННЯ ДЕРЖАВНИМИ ЕКСПЕРТАМИ З ПИТАНЬ ТАЄМНИЦЬ.....	138
<i>Юшко В. О.</i>	ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ ПОРЯДОК ЗАСТОСУВАННЯ СЛІДЧИМИ СЬ УКРАЇНИ СПЕЦІАЛЬНИХ ПІДСТАВ ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ.....	140
<i>Чорна В. М.</i>	ЗАКОН ПРО КРИМІНАЛЬНІ ПРОСТУПКИ: БУТИ ЧИ НЕ БУТИ?.....	146
3. ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАНЬ ТА МІЖНАРОДНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ		
<i>Безукладнікова Ю. С.</i>	НЕЗАКОННИЙ ОБІГ ВОГНЕПАЛЬНОЇ ЗБРОЇ, БОЄПРИПАСІВ ТА ВИБУХІВКИ: АКТУАЛЬНІ АСПЕКТИ В СУЧАСНІЙ РОБОТІ СЛІДЧОГО.....	149
<i>Веліканов С. В.</i>	ПРОТИДІЯ КОНТАМІНАЦІЇ ЕЛЕКТРОННИХ СЛІДІВ ПРИ ПРОВЕДЕННІ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ.....	152
<i>Гуменський О. А., Охріменко О. І.</i>	ПРОВЕДЕННЯ ЕКСПЕРТНОГО ЕКСПЕРИМЕНТУ ДЛЯ ВСТАНОВЛЕННЯ ПРИДАТНОСТІ ПРИ ГРУПОВІЙ ІДЕНТИФІКАЦІЇ ОБ'ЄКТІВ, ЯКІ Є РЕЗУЛЬТАТОМ ІНЖЕНЕРНО-ТЕХНІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЛЮДИНИ.....	155
<i>Капля В. С., Ведмідь В. А.</i>	ОСНОВИ ПРОВЕДЕННЯ СУДОВИХ ЕКСПЕРТИЗ З ВИКОРИСТАННЯМ ПОЛІГРАФА.....	157

<i>Космина Н. Н.</i>	ОБНАРУЖЕНИЕ И ВЫЯВЛЕНИЕ МЕСТ СОКРЫТИЯ ПРЕСТУПНИКАМИ НАРКОТИЧЕСКИХ СРЕДСТВ И ПСИХОТРОПНЫХ ВЕЩЕСТВ.....	162
<i>Мироненко А. О.</i>	МІЖНАРОДНЕ СПІВРОБІТНИЦТВО У КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕННЯХ	167
<i>Саєнко Д. В.</i>	КРИМІНАЛІСТИЧНА КЛАСИФІКАЦІЯ ЗЛОЧИНІВ, СКОСНИХ ОРГАНІЗОВАНИМИ ГРУПАМИ.....	169
<i>Семикліт Є. В.</i>	ТАКТИЧНІ ПРИЙОМИ ПРОВЕДЕННЯ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ ЯК КРИМІНАЛІСТИЧНІ ЗАСОБИ ДІЯЛЬНОСТІ СЛІДЧОГО.....	171
<i>Чорний Г. О.</i>	ОСОБЛИВОСТІ ТАКТИКИ ОГЛЯДУ МІСЦЯ ВИБУХУ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ ТЕРОРИЗМУ	174

4. ІНШІ ПИТАННЯ, ПОВ'ЯЗАНІ З ТЕМОЮ СЕМІНАРУ

<i>Бєлєвцева В. В., Настюк В. Я.</i>	ЗАГАЛЬНІ ПИТАННЯ ЗАПРОВАДЖЕННЯ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ІНФОРМАЦІЇ	179
<i>Жувака С. О.</i>	ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІЙ ПРОКУРАТУРИ НА УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ У СКЛАДІ РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ В ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ СТОЛІТТЯ	183
<i>Капліна О. В.</i>	ЧИ Є ПРОФЕСІЯ СЛІДЧОГО ПРАВНИЧОЮ?.....	188
<i>Леженіна Л. М.</i>	ШЛЯХИ ТА ЗАСОБИ КОРЕКЦІЇ Й ПРОФІЛАКТИКИ ЕМОЦІЙНОГО ВИГОРАННЯ В СЛІДЧИХ СЛУЖБИ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ.....	191
<i>Марочкін О. І.</i>	ОСОБЛИВОСТІ ВИСВІТЛЕННЯ ТЕРАКТІВ ТА КОНТРТЕРОРИСТИЧНИХ ОПЕРАЦІЙ У ЗАСОБАХ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ	196
<i>Меленті Є. О.</i>	МОЖЛИВІ ШЛЯХИ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОЇ БОРОТЬБИ З КІБЕРЗЛОЧИННІСТЮ В УКРАЇНІ	200
<i>Плетньов О. В., Коваленко Є. В.</i>	ДО ПИТАННЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДОКАЗУВАННЯ ПО КРИМІНАЛЬНИМ ПРОВАДЖЕННЯМ, ПОВ'ЯЗАНИМ З ТЕРОРИСТИЧНОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ, ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ОПЕРАЦІЙ	204

Стороженко А. І., Єфімов Ю. В.

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ РЕОРГАНІЗАЦІЇ ОРГАНУ ДЕРЖАВНОГО ФІНАНСОВОГО КОНТРОЛЮ ТА ЙОГО ВЗАЄМОДІЯ З ПРАВООХОРОННИМИ ОРГАНАМИ	207
--	-----

Соколкін В. Л., Чуприна Ю. Ю.

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ЗДІЙСНЕННЯ КОНТРОЛЮ ПІД ЧАС ПРИЙНЯТТЯ РІШЕНЬ ПРО ПРОВЕДЕННЯ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВИХ ЗАХОДІВ, ЯКІ ОБМЕЖУЮТЬ КОНСТИТУЦІЙНІ ПРАВА ГРОМАДЯН	211
--	-----

Шептуховський С. Є.

ФУНКЦІОНАЛЬНА НЕРІВНІСТЬ СУБ'ЄКТІВ ПРОТИДІЇ ОРГАНІЗОВАНИЙ ЗЛОЧИННОСТІ	215
--	-----

ВСТУПНЕ СЛОВО

Курило Олександр Миколайович
суддя судової палати з розгляду
кримінальних справ Апеляційного
суду Харківської області,
кандидат юридичних наук

Шановні колеги, учасники сьогоднішнього постійно діючого
науково-практичного семінару!

Нещодавно в Україні святкували День Юриста. Тож дозвольте привітати всіх вас та побажати здоров'я та творчої наснаги в повсякденній роботі.

Які б суспільно-політичні зміни не проходили в державі, але всі ми з вами маємо право сподіватися на подальшу розбудову нашої країни як правової держави із вдосконаленням національного законодавства у відповідності до прогресивних світових стандартів формування та функціонування органів правоохоронної системи.

Серед юристів існує думка, що суддівська посада є вінцем кар'єрного росту на шляху по сходинках здобутої юридичної професії. Можливо це й так. Але ніхто не зможе спростувати, що на перших рубежах боротьби із негативними проявами у суспільстві завжди першими стоять правоохоронні органи серед яких одну із ключових ролей відіграють, в тому числі, і оперативні співробітники та слідчі органів Служби безпеки України.

Вдосконалення розслідування кримінальних проваджень є процесом дійсно закономірним, якому сприяє розвиток матеріально-технічної та правової бази суспільства. Але це неможливо без поєднання наукових розробок фахівців в області права, законодавчої діяльності і практики, яка напрацьовується оперативними співробітниками, слідчими та прокурорами, а потім вже розглядається судом.

Беззаперечно можна стверджувати, що одним із пріоритетних напрямків діяльності правоохоронної системи є досудове розслідування.

На сьогоднішній день для удосконалення роботи органів досудового розслідування є всі правові засади. Так, прийняття діючого Кримінального процесуального кодексу України, з одного боку, фактично підбило підсумок сучасного етапу реформування кримінального судочинства, а з іншого – слугує, умовно кажучи, відправною точкою, як для суттєвої модернізації кримінального процесу в цілому, так і визначення шляхів і способів удосконалення його стадій, проваджень, та інститутів.

Однією з новацій діючого КПК України є суттєве розширення функції суду щодо контролю за дотриманням прав, свобод та інтересів сторін кримінального провадження під час досудового розслідування, а також запровадження з цією метою інституту слідчого судді, як процесуальної фігури, яка спеціально уповноважена на здійснення такого контролю, шляхом, перш за все, вирішення питань, пов'язаних з обмеженням конституційних прав і свобод осіб та розгляду скарг на рішення, дії чи бездіяльність органів досудового розслідування чи прокурора.

Такий контроль, в тому числі, передбачає застосування слідчим, низки заходів забезпечення кримінального провадження та розгляд клопотань про надання дозволу на проведення слідчих дій.

І саме виконання слідчим своїх процесуальних повноважень у відповідності до судової практики, яка має складатися на підставі неухильного дотримання норм КПК, має бути запорукою удосконалення досудового розслідування.

На слідчих та оперативних співробітників органів СБУ України на сьогоднішній день покладена нелегка ноша розслідування кримінальних проявів в умовах збройного конфлікту на Україні, що супроводжується значним зростанням злочинів, розслідуванням яких мають займатися саме представники вказаного органу.

Даний семінар проходить в умовах повсякденної модернізації та реформування всіх правоохоронних органів України, в тому числі органів МВС, прокуратури, в останні часи – судів.

Запорукою успіху в цьому питанні буде лише системний підхід до поставлених питань.

Шановні колеги! Хочеться сподіватися, що за результатами проведення даного науково – практичного семінару будуть напрацьовані ідеї, які будуть активно використовуватися в науковій діяльності та на практиці, а також при навчанні майбутніх оперативних співробітників та слідчих Служби Безпеки України.

Тому від імені всіх учасників – бажаю нам всім плідної співпраці.

1. КРИМІНАЛЬНЕ ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ЗАКОНОДАВСТВО УКРАЇНИ: ЗДОБУТКИ І ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

Бугрим Антон Геннадійович

слідчий слідчого відділу

УСБУ в Дніпропетровській області

ДЕЯКІ ПИТАННЯ ВДОСКОНАЛЕННЯ ЗАКОНОДАВЧОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЗДІЙСНЕННЯ ЗАХОДІВ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

Для досягнення завдань кримінального провадження законодавець покладає на суб'єктів кримінального процесу певні обов'язки та визначає їх права. Втім, завдання кримінального судочинства не завжди збігаються з інтересами всіх сторін провадження. У зв'язку з цим суб'єкти кримінального провадження не завжди добровільно виконують покладені на них законом процесуальні обов'язки, що ставить під сумнів ефективність та дієвість кримінального процесу.

Серед кримінально-процесуальних заходів, які забезпечують реалізацію кримінально-процесуальних норм, особливе місце займають заходи кримінально-процесуального забезпечення, які є заходами впливу на поведінку суб'єктів кримінально-процесуальної діяльності, що направлені на забезпечення виконання їх процесуальних обов'язків, якщо вони не виконуються добровільно, або на попередження небажаних з точки зору права дій з метою забезпечення нормального руху кримінального судочинства.

Таким чином під заходами забезпечення кримінального провадження прийнято розуміти передбачені КПК заходи примусового характеру, які застосовуються за наявності підстав та в порядку, встановленому законом, з метою запобігання і подолання негативних обставин, що перешкоджають або можуть перешкоджати вирішенню завдань кримінального провадження, забезпеченню його дієвості [1, с. 367].

Застосування заходів забезпечення кримінального провадження не допускається, якщо слідчий, прокурор не доведе, що:

– існує обгрунтована підозра щодо вчинення кримінального правопорушення такого ступеня тяжкості, що може бути підставою для застосування заходів забезпечення кримінального провадження;

– потреби досудового розслідування виправдовують такий ступінь втручання у права і свободи особи, про який ідеться в клопотанні слідчого, прокурора;

– може бути виконане завдання, для досягнення якого слідчий, прокурор звертається із клопотанням.

Всі заходи забезпечення кримінального провадження застосовуються на підставі ухвали слідчого судді, суду, постанови прокурора, слідчого.

Клопотання про застосування заходів забезпечення кримінального провадження на підставі ухвали слідчого судді подається до місцевого суду, в межах територіальної юрисдикції якого знаходиться орган досудового розслідування.

Таким чином органи досудового розслідування з метою збирання доказів досить часто вдаються не лише до проведення слідчих дій (наприклад, вилучення документів та/або речей під час проведення огляду та/або обшуку), а й до заходів забезпечення кримінального провадження. Одним з таких заходів забезпечення кримінального провадження є тимчасовий доступ до речей та документів.

Так, відповідно до звіту за Формою 1–1 «Звіт судів першої інстанції про розгляд матеріалів кримінального провадження», опублікованого на офіційному веб-порталі «Судова влада», у 2015 р. судами України було надано дозвіл на проведення 61 186 обшуків. Водночас, згідно з цими ж даними, у 2015 р. було надано тимчасовий доступ до речей і документів у 227 988 випадках. Тобто суди у 2015 р. майже у 4 рази частіше надавали дозвіл на тимчасовий доступ до речей і документів, аніж на проведення обшуку [2].

Проте під час безпосереднього виконання ухвал про тимчасовий доступ до речей і документів виникають деякі спірні питання. Так, положеннями ч. 1 ст. 165 КПК України, прямо передбачено надання доступу до документів саме особі, зазначеній в ухвалі: «Особа, зазначена в ухвалі слідчого судді, суду про тимчасовий доступ до речей і документів як власник речей або документів, зобов'язана надати тимчасовий доступ до зазначених в ухвалі речей і документів особі, зазначеній у відповідній ухвалі слідчого судді, суду».

Тобто, право на тимчасовий доступ має лише та особа (слідчий, прокурор), яка безпосередньо вказана у резолютивній частині ухвали слідчого судді (суду). У випадку, якщо в ухвалі вказано про надання доступу до документів конкретному слідчому, а на виконання приходить, наприклад, інший слідчий, то останньому не може бути наданий тимчасовий доступ. У цьому разі така відмова не може розцінюватися як невиконання ухвали.

Враховуючи, що власник речей або документів про надання доступу до яких вказується в ухвалі може перебувати в іншому регіоні, або декілька власників, місцезнаходження яких розташоване в протилежних частинах країни, особі, що зазначена в ухвалі слідчого судді, доводиться особисто їхати для здійснення відповідного заходу.

Таким чином слідчому, замість здійснення безпосередньо досудового розслідування, доводиться їхати у відрядження з метою здійснення заходів забезпечення кримінального провадження, що в свою чергу навіть не відноситься до слідчих дій, які доречі слідчий має право доручати у відповідності до ст. 40 КПК.

Стосовно цього слід зазначити, що ВССУ у своєму Інформаційному листі № 223–558/0/4–13 від 05.04.2013 «Про деякі питання здійснення слідчим суддею суду першої інстанції судового контролю за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб під час застосування заходів забезпечення кримінального провадження», у пп. 2 п.17, сказано, що ухвалу слідчого судді про доступ до речей і документів може виконати не тільки слідчий, зазначений безпосередньо в Ухвалі, а й інша особа за дорученням цього слідчого [3].

Однак, така позиція ВССУ не ґрунтується на нормах КПК України, оскільки за новим КПК України, тимчасовий доступ є не слідчою дією, а заходом забезпечення кримінального провадження. Виконання таких заходів забезпечення (на відміну від слідчих дій) не може бути проведено за дорученням слідчого. Так, відповідно до п.3 ч.2 ст. 40 КПК України слідчий уповноважений доручати «проведення *слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій* відповідним оперативним підрозділам». Тобто, слідчий може доручати проведення лише слідчих та негласних слідчих дій, а не проведення заходів забезпечення кримінального провадження.

Враховуючи вищевикладене, висновки ВССУ в зазначеному вище листі з приводу того, що ухвалу слідчого судді про доступ до речей і документів може виконати не тільки слідчий, який зазначений безпосередньо в ухвалі, а й інша особа за дорученням такого слідчого, на наш погляд, є такими, що не враховують повністю усі норми кримінального процесуального законодавства. Крім того, такий Лист ВССУ відповідно до положень ст. 1 КПК України не має статусу складової частини кримінального процесуального законодавства.

Таким чином, з метою оптимізації робочого процесу, а також з метою виконання завдань кримінального провадження, щодо забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування, вважаємо за доцільне

внести зміни до ч. 2 ст. 40 КПК України, у частині розширення повноважень слідчого, а саме надати слідчому право доручати здійснення заходів забезпечення кримінального провадження оперативним підрозділам.

Список використаних джерел та літератури:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар : у 2 т. Т. 1 / О. М. Бандурка, Є. М. Блажівський, Є. П. Бурдоль та ін.; за заг.ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, А. В. Портнова. – Х. : Право, 2012. – С. 367.
2. Судова статистика. Звіт за Формою 1–1 «Звіт судів першої інстанції про розгляд матеріалів кримінального провадження» [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://court.gov.ua/sudova_statystyka/Sud_statustuka_Zvit_2015/.
3. Лист Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 05.04.2013 № 223–558/0/4–13 «Про деякі питання здійснення слідчим суддею суду першої інстанції судового контролю за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб під час застосування заходів забезпечення кримінального провадження» [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v0558740–13>.

Вегера-Іжевська

Ірина Володимирівна

аспірант кафедри кримінального процесу та оперативно-розшукової діяльності НЮУ ім. Ярослава Мудрого

СУТНІСТЬ КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА НА НЕДОТОРКАННІСТЬ ЖИТЛА ТА ГАРАНТІЇ ЙОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

Тези присвячено дослідженню сутності конституційного права на недоторканність житла та гарантій його забезпечення під час досудового розслідування.

В сучасній юридичній науці «недоторканність житла» розуміють як суб'єктивне право людини, як її свободу, як складову більш широкого за змістом права на повагу до особистого і сімейного життя, як гарантію інших прав людини, як засаду. Відсутність єдності наукових підходів до

розуміння сутності категорії «недоторканність житла» зумовлює необхідність звернення до аналізу даного питання.

Відповідно до ч. 1 ст. 30 Конституції України «кожному гарантується недоторканність житла». На відміну від багатьох інших статей, які входять до другого розділу Конституції України і прямо (текстуально) визначають невід’ємні права людини (право на повагу до гідності, право на свободу та особисту недоторканність, право на свободу думки і слова тощо), стаття 30 Основного закону не використовує терміну «право», а містить іншу правову конструкцію, закріплюючи об’єкт гарантування, а також винятки, за яких недоторканність житла може бути обмежена.

З’ясування питання щодо характеристики правової природи юридичної можливості забезпечення недоторканності житла потребує звернення до основних рис прав людини, співставлення з якими вищевказаної категорії дасть змогу сформулювати обґрунтований висновок. Так, до основних властивостей прав людини належать такі: права людини – це її основні можливості, необхідні для нормального існування і розвитку; вони визнаються природними, невід’ємними і невідчужуваними; вони є універсальними; вони вимагають беззаперечного визнання, що забезпечує їхню пріоритетність; вони мають бути рівними для кожного; гарантуються державою¹. Цим ознакам, видається, повністю відповідає право на недоторканність житла, що дозволяє характеризувати цю юридичну можливість як самостійне суб’єктивне конституційне право людини.

Метою права на недоторканність житла є охорона особистого простору людини, в якому вона може вільно вести приватне життя, спілкуватися з іншими особами, почувати себе у безпеці тощо. У зв’язку з цим К. Єкштайн слушно вказує, що благо, яке захищається цим основним правом, являє собою особисту безпеку і свободу людини у її просторовому виразі, без врахування економічних інтересів і права власності. Останні охоплюються іншими правами, які стосуються свободи підприємництва і гарантій власності. У випадку недоторканності житла мова не йде про дублювання цих основних прав, адже на передньому плані знаходиться специфічний аспект захисту приватного життя, а саме, гарантія захищеності і безпеки у тому матеріальному просторі, яке юридично і фактично знаходиться у розпорядженні індивідуума².

Недоторканність житла є однією із складових особистої недоторканості і тому тісно пов’язана з правом на повагу до особистого і сімейного життя. З огляду на це стаття 8 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод комплексно декларує ці права: «Кожен має право на повагу до його приватного і сімейного життя, до житла і до таємниці корес-

понденції». Ця ж обставина пояснює і наявність окрім практики автономного конституційного регулювання даного права також і практики його регулювання разом із суміжними правами (такий спосіб правового регулювання у науці отримав назву інтегративного, тобто коли це право закріплено разом з іншими³). Приміром, у ст. 18 Конституції Іспанії право на недоторканність житла пов'язане з правом на честь, особисту і сімейну таємницю; у ст. 9 Конституції Греції – з правом на особисте і сімейне життя та ін.

Тісний зв'язок аналізованого права з правом на повагу до гідності, невтручання в особисте і сімейне життя обумовлюють розгляд його окремими науковцями як гарантії, хоча аналіз міжнародно-правових актів, а також конституційно-правового регулювання основних прав людини дозволяє дійти висновку про те, що за своєю правовою природою воно є основним правом людини із специфічним змістом захисту. Однак, з урахуванням його спрямованості видається за можливе констатувати, що це основне право людини одночасно виступає гарантією її окремих інших прав. Тут доречно пригадати слова С. С. Алексєєва про те, що невід'ємні права людини покликані утверджувати самоцінність людини, її право на життя, високу гідність і свободу, її центральне місце у житті суспільства, основоположні духовні і моральні засади особистості і в цьому відношенні захищати людину від свавілля і насильства, перш за все – від свавілля найбільш могутньої сили у суспільстві – влади, її прагнення до всебічного, тотального панування у суспільстві⁴.

На теоретичному рівні невід'ємні права людини довгий час характеризувалися винятково як негативні. Проте в умовах суцільної юридикації суспільного життя та вирішення всіх важливих суспільних питань у межах юридичного процесу, фундаментальні права, вказує С. Шевчук, також розглядаються як позитивні, оскільки вони залежать від дій держави щодо їх реалізації та захисту, а всі права, які юридично виконуються, стають позитивними правами⁵. У своїх рішеннях Європейський суд з прав людини неодноразово підкреслював, що за статтею 8 Конвенції держава виконає свої зобов'язання не тільки, якщо просто утримається від дій, що ці права порушують, а за умови, що буде діяти за певних обставин таким чином, щоб гарантувати їх забезпечення. Так, у рішенні у справі «Сйрі проти Ірландії» (1979 р.) ЄСПЛ ухвалив таке: «Хоча метою статті 8 є, в основному, захист окремої особи від довільного втручання з боку органів державної влади, ця стаття зобов'язує державу не лише утримуватися від такого втручання: до такого негативного зобов'язання додається також і позитивне, яке є необхідним для забезпечення дійсної поваги до приватного і сімейного життя»⁶.

При характеристиці права на недоторканність житла важливо врахувати, що для конституційно-правового захисту житла не має значення правова форма відношення особи до конкретного приміщення. Вирішальне значення для визначення області захисту має те, що при об'єктивному погляді можна визначити можливість використання об'єкта для особистого життя і відповідну заявку на це. Основними ознаками є вид фактичного використання і знаки відповідного волевиявлення (огородження, таблички, особиста присутність тощо)⁷. У концепції «житла» в розумінні статті 8 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод наголос робиться на аспекті важливості об'єкту (помешкання) для особи, задоволення її потреб, а не на характеристиці самого об'єкту, приміром, його відповідності певним вимогам⁸. В цьому контексті доречно пригадати, що в Конституціях окремих країн об'єктом гарантування визначається не тільки житло, а і місце перебування. Зокрема, відповідно до ст. 29 Конституції Молдови та ст. 27 Конституції Румунії житло і місце перебування недоторканні; ніхто не може проникати або знаходитися у житлі чи місці перебування особи без її згоди.

За критерієм ступеня обмеження права людини поділяють на абсолютні, тобто такі, що не підлягають обмеженню, та відносні, тобто такі, що за певних умов можуть бути обмежені. Право на недоторканність житла належить до відносних прав людини, адже за наявності передбачених законом підстав воно може бути обмежено для досягнення суспільно значущої мети.

З огляду на це, особливого значення в аспекті забезпечення цього права набуває встановлений законом механізм його обмеження, наявність юридичних гарантій невтручання до сфери приватності без законних до того підстав, дотримання принципів правової визначеності та пропорційності при його обмеженні.

КПК України передбачив низку гарантій забезпечення цього права при здійсненні кримінального провадження, основною з яких є судовий контроль при проведенні у житлі чи іншому володінні особи таких слідчих (розшукових) дій, як обшук, огляд, слідчий експеримент, а також негласних слідчих (розшукових) дій, зокрема, обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи, аудіо, відеоконтролю особи.

Водночас необхідно зазначити, що ухвала слідчого судді є гарантією законності лише проникнення до житла чи іншого володіння особи з метою проведення тієї слідчої (розшукової) дії, яка в ній зазначена, проте дотримання встановленого законом порядку проведення такої дії у житлі не може бути забезпечено засобами попереднього судового контролю. Оскарження ж до суду порушення слідчим цього порядку проведення слідчої (розшуково-

вої) дії (тобто оперативного судового контролю) КПК не передбачає, а у ч. 2 ст. 303 лише встановлює правило, відповідно до якого скарги на рішення, дії чи бездіяльність слідчого або прокурора, що не передбачені ч. 1 ст. 303, можуть бути предметом розгляду під час підготовчого провадження у суді згідно з правилами статей 314–316 цього Кодексу.

Список використаних джерел та літератури:

1. Теорія держави і права: підручник. За ред. О. В. Петришина. – Х.: Право, 2014. – С. 298–299
2. Экштайн К. Основные права и свободы. Учебное пособие для вузов. – М.: NOTA BENE, 2004. – С. 117 (496 с.)
3. Кириченко Ю. В. Конституційне регулювання права на недоторканність житла в Україні та європейських державах// Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки». – 2014. – Вип. 5, Т. 1. – С. 92 (91-96)
4. Алексеев С. С. Тайна права. Его понимание, назначение, социальная ценность. – М.: Норма, 2001. – С. 113
5. Шевчук С. Концепція позитивних обов'язків держави у практиці Європейського суду з прав людини // Право України. – 2010. – №2. – С. 57
6. Конституція України. Науково-практичний коментар / ред.кол.: В. Я. Тацій, О. В. Петришин, Ю. Г. Барабаш; Нац. акад. прав. наук України. – 2-ге вид. – Х.: Право, 2011. – С. 214 (1128 с.)
7. Экштайн К. Основные права и свободы. Учебное пособие для вузов. – М.: NOTA BENE, 2004. – С. 117 (496 с.)
8. Фулей Т. І. Застосування практики Європейського суду з прав людини при здійсненні правосуддя. Науково-методичний посібник для суддів. – 2-ге вид. випр. допов. – К., 2015. – С. 158 (208 с.)

Верхогляд-Герасименко

Олена Володимирівна

асистент кафедри кримінального процесу та оперативно-розшукової діяльності НЮУ ім. Ярослава Мудрого

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ АРЕШТУ МАЙНА В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

За своєю правовою природою арешт майна є заходом забезпечення кримінального провадження, який спрямовано на захист інтересів потер-

пілого, забезпечення виконання вироку, ухвали суду в частині конфіскації як виду покарання або заходу кримінально-правового характеру щодо юридичної особи, спеціальної конфіскації, збереження речових доказів.

Як захід кримінального процесуального примусу він є правообмежувальним, при цьому обмеження прав мають суворо майновий характер. Особа, майно якої арештоване, позбавляється права відчужувати, а у випадку наявності обставин, які підтверджують, що незастосування заборони або обмеження користування, розпорядження майном призведе до приховування, пошкодження, псування, зникнення, втрати, знищення, використання, перетворення, пересування, передачі і права користуватися, розпоряджатися ним (ч. 11 ст. 170 КПК). Особа зберігає лише право володіння і не позбавляється права власності на своє майно – до винесення кінцевого рішення судом, який і визначає долю арештованого майна.

Оскільки цим заходом суттєво обмежуються права людини, кримінальний процесуальний механізм його застосування має включати такі гарантії, які б, з одного боку, унеможливили безпідставне прийняття даного рішення, а з іншого – забезпечували належне відшкодування потерпілому шкоди, збереження речових доказів, виконання вироку, ухвали в частині конфіскації, спеціальної конфіскації майна.

Процесуально-правовою підставою арешту є ухвала слідчого судді (під час досудового розслідування) або суду в судовому провадженні, постановлена за клопотанням прокурора, слідчого за погодженням із прокурором, цивільного позивача (ч. 1 ст. 171 КПК).

Слідчий (прокурор) у своєму клопотанні про арешт майна має зазначити документи, які підтверджують право власності на майно, що належить арештувати, або конкретні факти і докази, що свідчать про володіння, користування чи розпорядження підозрюваним, обвинуваченим, засудженим, третіми особами таким майном (п. 3 ч. 2 ст. 171 КПК). Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних та кримінальних проваджень (далі – ВССУ) у п. 19 інформаційного листа від 5 квітня 2013 р. № 223–558/0/4–13 «Про деякі питання здійснення слідчим суддею суду першої інстанції судового контролю за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб під час застосування заходів забезпечення кримінального провадження» роз'яснив, що документи, які підтверджують право власності на майно, яке належить арештувати, не можуть бути зазначені у клопотанні та надані щодо майна, право власності на яке неможливо підтвердити документально (наприклад, на майно, вилучене з обігу; рухоме майно, що не підлягає державній реєстрації і документи щодо якого відсутні, тощо), а також щодо майна, яке підлягає державній реєстрації,

проте всупереч вимогам закону не було зареєстровано. Водночас відповідну неможливість має бути обґрунтовано у клопотанні, про неї має бути зазначено і в ухвалі»¹.

КПК зобов'язує слідчого, прокурора до клопотання про арешт майна додавати оригінали або копії документів та інших матеріалів, якими обґрунтовуються доводи клопотання. Разом з тим, кримінальне процесуальне законодавство не покладає на них обов'язок надавати підозрюваному, обвинуваченому, засудженому, третім особам, юридичній особі, щодо якої здійснюється провадження, фізичній або юридичній особі, яка в силу закону несе цивільну відповідальність за шкоду завдану діями (бездіяльністю) підозрюваного, обвинуваченого, засудженого або неосудної особи, яка вчинила суспільно-небезпечне діяння копію клопотання про арешт майна та копії вищезазначених матеріалів. Водночас, при ініціюванні розгляду питання про відсторонення від посади, тимчасове обмеження у користуванні спеціальним правом, обрання запобіжних заходів, на слідчого, прокурора покладається обов'язок надати підозрюваному копії клопотання, матеріалів, що обґрунтовують необхідність застосування цих заходів забезпечення кримінального провадження, та долучити документи, які це підтверджують, до клопотання (п. 2 абз. 2 ч. 2 ст. 150, п. 2 абз. 2 ч. 2 ст. 155, п. 3 ч. 3 ст. 184 КПК). Вбачається обґрунтованою позиція М. А. Макарова, який пропонує покласти аналогічний обов'язок на слідчого, прокурора у випадку звернення із клопотанням про арешт майна, що забезпечить можливість підозрюваному, обвинуваченому, засудженому, третім особам, юридичній особі, щодо якої здійснюється провадження, фізичній або юридичній особі, яка в силу закону несе цивільну відповідальність за шкоду завдану діями (бездіяльністю) підозрюваного, обвинуваченого, засудженого або неосудної особи, яка вчинила суспільно-небезпечне діяння під час його розгляду подавати слідчому судді докази щодо обставин, викладених слідчим, прокурором, а також відстоювати свою позицію щодо його суті².

При вирішенні питання про арешт майна слідчий суддя, суд повинен враховувати розумність та співрозмірність обмеження права власності завданням кримінального провадження, наслідки арешту майна для під-

¹ Інформаційний лист ВССУ від 5 квітня 2013 р. № 223–558/0/4–13 «Про деякі питання здійснення слідчим суддею суду першої інстанції судового контролю за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб під час застосування заходів забезпечення кримінального провадження» [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0558740-13>– Заголовок з екрана.

² Макаров М. А. Прийняття слідчим суддею рішення про арешт майна [Текст] / М. А. Макаров // Юридична наука. – 2015. – № 10 (52). – С. 202.

озруваного, обвинуваченого, засудженого, третіх осіб (п. 5, 6 ч. 2 ст. 173 КПК), застосувати найменш обтяжливий спосіб арешту майна, який не призведе до зупинення, надмірного обмеження правомірної підприємницької діяльності особи, або інших наслідків, які суттєво позначаються на інтересах інших осіб (ч. 4 ст. 173 КПК). В узагальненні практики слідчих суддів апеляційного суду Сумської області від 11.12.2013 р. звертається увага на помилки при постановленні ухвал про арешт майна, які в основному полягають у тому, що слідчі судді не завжди керуються вимогами ч. 4 ст. 173 КПК України¹. Прикладом такої помилки є ухвала слідчого судді Роменського міськрайонного суду у провадженні № 5 85/122/13-к².

Частина 3 ст. 174 КПК покладає на прокурора обов'язок одночасно із винесенням постанови про закриття кримінального провадження скасувати арешт майна, якщо воно не підлягає спеціальній конфіскації. Водночас частина перша цієї статті відносить розгляд клопотання про скасування арешту майна під час досудового розслідування до компетенції слідчого судді. С. Л. Шаренко обґрунтовано звертає увагу на недосконалість цих законодавчих положень. Свою позицію автор пояснює тим, що прокурор приймає рішення про закриття кримінального провадження тільки в разі, якщо особі було вручено повідомлення про підозру, в усіх інших випадках таке рішення приймає слідчий. Якщо у кримінальному провадженні не було підозруваного, то питання про скасування арешту майна може поставити під час досудового розслідування тільки власник або володілець майна. Це клопотання повинен вирішити слідчий суддя. Однак, якщо власник або володілець майна звернеться із таким клопотанням після закриття кримінального провадження слідчим, то слідчий суддя відмовить у розгляді такого клопотання, виходячи з того, що його компетенція закінчується з моментом винесення постанови слідчого про за-

¹ Узагальнення практики слідчих суддів Апеляційного суду Сумської області від 11.12.2013 [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://sua.court.gov.ua/sud1890/> – Заголовок з екрана.

² 8 квітня 2013 року слідчий Роменського МВ УМВС України в Сумській області звернувся до Роменського міськрайонного суду з клопотанням, погодженим із прокурором, про арешт майна, а саме – чотирьох резервуарів з нафтопродуктами, розмішених на території приватного підприємства «Агропромпостачторг», з забороною використання та розпорядження цим майном. 9 квітня 2013 року слідчим суддею Роменського міськрайонного суду дане клопотання слідчого було задоволено. Разом з тим, як убачається з матеріалів провадження, арешту підлягала лише частина нафти, що зберігалася у вищевказаних резервуарах, а не самі резервуари і вся нафта, що в них містилась. В той же час, рішення слідчого судді про арешт чотирьох резервуарів з нафтою фактично зупинило підприємницьку діяльність ТОВ «ВАТІКАН», якому ці резервуари були передані у строкове платне користування.

криття кримінального провадження. Слідчий суддя, відповідно до ч. 1 ст. 303 КПК, може розглянути лише скаргу на закриття кримінального провадження, однак вирішити питання про скасування арешту майна по закритому кримінальному провадженню – не може. Автор вважає необхідним доповнити ст. 284 КПК нормою про те, що слідчий, прокурор до вирішення питання про закриття кримінального провадження зобов'язаний звернутися до слідчого судді з клопотанням про скасування арешту майна¹. Вбачається необхідним погодитись з такою думкою, оскільки вирішення питання про арешт майна та його скасування повинні бути віднесені до компетенції одного суб'єкта – слідчого судді, що забезпечить єдність кримінально-процесуальної форми.

Клопотання слідчого, прокурора про арешт тимчасово вилученого майна повинно бути подано не пізніше наступного робочого дня після вилучення майна, інакше майно має бути повернуто особі, у якої його було вилучено (ч. 5 ст. 171 КПК). Слід зазначити, що існує неоднакова судова практика у питанні про правові наслідки пропуску зазначеного строку. Мають місце як випадки відмови у задоволенні таких клопотань, так і їх повернення. ВССУ виклав свою позицію щодо цього питання у п. 2.6 Узаконення судової практики щодо розгляду слідчим суддею клопотань про застосування заходів забезпечення кримінального провадження від 07.02.2014 р., зазначивши, що при вирішенні цього питання слід керуватись такими нормами ст. 171 КПК, які стосуються як змісту клопотання про арешт майна, так і строків його подання до слідчого судді, суду. Згідно з ч. 3 ст. 172 КПК, слідчий суддя, суд, встановивши, що клопотання подано без додержання вимог ст. 171 КПК, повертає його прокурору, цивільному позивачу для усунення недоліків, про що постановляє ухвалу. Тому у випадку подання клопотання слідчого чи прокурора з порушенням строків, встановлених ч. 5 ст. 171 КПК, слідчий суддя постановляє ухвалу про повернення цього клопотання прокурору, а не ухвалу про відмову у його задоволенні. При цьому слід враховувати положення, закріплені у ст. 117 КПК, де визначено, що пропущений із поважних причин строк повинен бути поновлений за клопотанням заінтересованої особи ухвалою слідчого судді, суду. Отже, якщо разом із клопотанням про арешт тимчасово вилученого майна стороною кримінального провадження подається

¹ Шаренко, С. Л. Актуальні питання арешту та скасування арешту тимчасово вилученого майна [Текст] / С. Л. Шаренко // Досудове розслідування: актуальні проблеми та шляхи їх вирішення: матеріали постійно діючого науково-практичного семінару, 27 листопада 2015 р. / редкол. С. Є. Кучерина (гол. ред.), В. В. Федосєєв (заст. голов. ред.) та ін. – Х. : Право, 2015. – Вип. № 7. – С. 167.

клопотання про поновлення процесуального строку, слідчий суддя, оцінивши причини пропуску строку як поважні, поновлює їх своєю ухвалою та розглядає клопотання про арешт майна по суті¹.

Глембоцький Андрій Миколайович

старший слідчий слідчого відділу
УСБУ в Черкаській області

ВИКОРИСТАННЯ МАТЕРІАЛІВ НЕГЛАСНИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Однією із новел Кримінального процесуального кодексу України від 2012 року (далі по тексту – КПК України) стала поява негласних слідчих (розшукових) дій (далі по тексту – НСРД), визначення яким дане в ч. 1 ст. 246 КПК України, які можуть проводитись як самостійно слідчими так і за його дорученням уповноваженими оперативними підрозділами. Більш детально порядок проведення НСРД визначений у Інструкції про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні, затвердженої спільним Наказом від 16.11.2012 № 114/1042/516/1199/936/1687/5.

Якісне проведення НСРД і правильне закріплення (документування) інформації, отриманої за результатами їх проведення, є однією із гарантій швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу. Крім цього, необхідність проведення НСРД під час проведення досудового розслідування у кримінальному провадженні пояснюється значним технічним прогресом і тим, що більшість інформації, яка має значення для кримінального провадження, передається із застосуванням різних технічних засобів або ж зберігається на них.

Разом з тим, у ході дослідження і оцінки матеріалів НСРД під час досудового розслідування і в суді виникає ряд практичних проблем, які до

¹ Узагальнення судової практики ВССУ щодо розгляду слідчим суддею клопотань про застосування заходів забезпечення кримінального провадження від 07.02.2014 р. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/n0001740-14>. – Заголовок з екрана.

сьогоднішнього дня не знайшли свого вирішення на законодавчому рівні. Однією із таких проблем, на нашу думку, є невизначеність порядку використання первинних носіїв інформації, отриманих за результатами проведення НСРД.

Так, у відповідності до ч. 1 ст. 252 КПК України за результатами проведення негласної слідчої (розшукової) дії складається протокол, до якого в разі необхідності долучаються додатки.

Крім цього, у ч. 1 ст. 256 КПК України зазначено, що протоколи щодо проведення негласних слідчих (розшукових) дій, аудіо- або відеозаписи, фотознімки, інші результати, здобуті за допомогою застосування технічних засобів, вилучені під час їх проведення речі і документи або їх копії можуть використовуватися в доказуванні на тих самих підставах, що і результати проведення інших слідчих (розшукових) дій під час досудового розслідування.

В той же час, у відповідності до ч. 2 ст. 266 КПК України первинні носії отриманої інформації повинні зберігатися до набрання законної сили вироком суду.

Таким чином, резюмуючи зміст вищевказаних правових норм можна висунути наступне твердження: за результатами проведення негласної слідчої (розшукової) дії складається протокол, до якого в разі необхідності долучаються додатки – аудіо- або відеозаписи, фотознімки, інші результати, здобуті за допомогою застосування технічних засобів, вилучені під час їх проведення речі і документи або їх копії, які можуть використовуватися в доказуванні на тих самих підставах, що і результати проведення інших слідчих (розшукових) дій під час досудового розслідування; первинні носії отриманої інформації повинні зберігатися до набрання законної сили вироком суду.

Проаналізувавши вищенаведене твердження, можна виділити, на нашу думку, два проблемних питання, які не врегульовані на законодавчому рівні, що призводить до різного тлумачення їхнього змісту сторонами кримінального процесу і суду.

По-перше, у ч. 2 ст. 266 КПК України точно не конкретизовано місце, де повинні зберігатися первинні носії отриманої інформації до набрання законної сили вироком суду. Така неясність призводить до того, що сторона захисту, як правило, наполягає на тому, що такі носії інформації у обов'язковому порядку повинні зберігатися у матеріалах кримінального провадження. В той же час приєднання оригінальних носіїв інформації до матеріалів кримінального провадження майже завжди утруднено, що пов'язано із значними фінансовими затратами на придбання носіїв інфор-

мації, а в деяких випадках і взагалі неможливе. Наприклад, інформація, яка отримується в результаті зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж первинно записується на стаціонарному обладнанні, а уже потім на оптичні диски, які приєднуються до протоколів НСРД як додатки. Надання стаціонарного обладнання, яке являється первинним носієм інформації, отриманої за результатами проведення НСРД, неможливо по багатьом причинам.

По-друге, у ст. 256 КПК України точно не визначено на яких саме носіях інформації (первинних чи вторинних) повинні бути зафіксовані аудіо- і відеозаписи, отримані за результатами проведення НСРД. Така невизначеність призводить до того, що сторона захисту, як правило в суді, наполягає на визнанні протоколів НСРД із додатками, які не підтверджені оригінальними матеріальними носіями отриманої інформації, недопустимими доказами, що в подальшому може призвести до винесення виправдувального вироку судом.

Підсумовуючи усе вищевикладене, не заперечуючи проти того, що фіксація результатів негласної слідчої (розшукової) дії повинна здійснюватись таким чином, щоб завжди була можливість експертним шляхом встановити достовірність цих результатів, вважаємо, що питання використання первинних носіїв інформації, отриманих за результатами проведення НСРД повинно бути врегульовано більш ретельно. При цьому потрібно диференційовано підходити до оригінальних носіїв інформації, отриманих за результатами проведення різних НСРД.

Глиняний Олександр Вікторович

здобувач кафедри кримінального процесу та оперативно-розшукової діяльності НЮУ ім. Ярослава Мудрого

ДЕЯКІ ПИТАННЯ, ЩО ВИНИКАЮТЬ ПРИ ПОВЕРНЕННІ ОБВИНУВАЛЬНОГО АКТА, КЛОПОТАННЯ ПРО ЗАСТОСУВАННЯ ПРИМУСОВИХ ЗАХОДІВ МЕДИЧНОГО АБО ВИХОВНОГО ХАРАКТЕРУ ПРОКУРОРУ

Анотація. Розглядаються питання, що виникають у правозастосовній практиці при поверненні обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру прокурору,

а саме: порядку та строків виконання прокурором вказівок суду, пов'язаних з усуненням порушення вимог, передбачених КПК до цього виду процесуальних рішень, розшуку особи, яка ухилилася від суду в період після прийняття судового рішення.

Відповідно до п. 3 ч. 3 ст. 314 КПК України обвинувальний акт, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру повертається прокурору, якщо вони не відповідають вимогам КПК.

Чинний кримінальний процесуальний закон не містить положень, які б регламентували дії прокурора після прийняття судом такого рішення. У цьому зв'язку в правозастосовній практиці виникає ціла низка питань, на які хотілось би звернути увагу.

1. Прокурор або група прокурорів, призначені керівником органу прокуратури після початку досудового розслідування, здійснює свої повноваження до його завершення (ч.ч. 1, 2 ст. 37 КПК). На участі у судовому провадженні процесуального керівника наполягає Генеральний прокурор України у своєму Наказі (14.1) Отже, за логікою законодавця усувати недоліки, допущені в обвинувальному акті, клопотаннях про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру зобов'язаний саме прокурор-процесуальний керівник або старший групи прокурорів.

Серед п'яти підстав, зазначених в ст. 37 КПК, заміна прокурора на цьому етапі провадження можлива лише в одному випадку: тяжкої хвороби, звільнення з органу прокуратури (що стало досить поширеним явищем в останні 1–2 роки у зв'язку з реформуванням прокуратури) або з іншої поважної причини, що унеможливило його участь у кримінальному провадженні.

Заміна прокурора у зв'язку з задоволенням заяви про його відвід можлива у підготовчому засіданні і, відповідно, до розгляду та вирішення питання про повернення обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру прокурору. А ось підстава, закріплена у ч. 3 ст. 37 КПК і яка пов'язана з неефективністю його роботи, нажаль, сформульована таким чином, що на перший погляд може призвести до висновку, що сфера її застосування поширюється лише на стадію досудового розслідування.

Дозволимо з цим не погодитись. Складання обвинувального акта, клопотань про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру і діяльність прокурора, яка пов'язана з їх затвердженням є складовою частиною досудового розслідування, а, отже, направлення до суду вищевказаних процесуальних документів, які не відповідають вимогам

Закону – є свідченням як раз неефективного здійснення прокурором нагляду за дотриманням законів під час проведення досудового розслідування.

Узагальнюючи практику повернення обвинувального акту прокурору, ми робимо висновок, що у більшості випадків (60–70%) прийняття судом такого рішення продиктоване наявністю в них «банальних» помилок та неузгодженостей (відсутність підписів, невручення копії обвинувального акту, невідповідність дат вручення обвинувального акту підозрюваному та затвердження його прокурором, неузгодженість формули обвинувачення зазначеної в обвинувальному акті з повідомленням про підозру тощо).

Вважаємо, що керівник прокуратури повинен у кожному випадку повернення обвинувального акту, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру вирішувати не тільки питання щодо необхідності оскарження судового рішення¹, а й виявляти причини недотримання прокурором вимог ст. ст. 291–293 КПК та з'ясовувати професійну спроможність прокурора усунути недоліки, виконати вказівки суду та в подальшому результативно підтримувати обвинувачення в суді.

2. КПК не зобов'язує суд встановлювати строк, протягом якого прокурор повинен усунути недоліки і повторно направити обвинувальний акт, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру до суду. Узагальнення практики, проведеної нами, дає можливість стверджувати, що майже у кожному другому випадку судді не встановлюють строки виправлення прокурором допущених помилок, що, на наш погляд, враховуючи функціональне призначення процесуальних строків є неправильним.

¹ Відповідно до п. 23 Наказу Генерального прокурора України від 19.12.2012 року №4гн (зі змінами, внесеними наказом Генерального прокурора України від 26.07.2013 №4гн-1) «Про організацію діяльності прокурорів у кримінальному провадженні» прокурор, який брав участь у судовому розгляді, зобов'язаний не пізніше наступного дня після прийняття судового рішення надавати керівнику прокуратури довідку про результати судового розгляду для узгодження питання щодо необхідності оскарження судового рішення. У цій довідці повинні зазначатися відомості про позицію прокурора щодо повернення судом обвинувального акту, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру. Далі ця довідка з висновком керівника прокуратури про законність судового рішення та з його копією поштою і електронним зв'язком у триденний строк після прийняття повинна направлятися до підрозділів, які здійснюють нагляд за додержанням законів у кримінальному провадженні прокуратур вищого рівня (у тому числі спеціалізованих). У випадку неузгодженості позиції прокурора у провадженні та керівника прокуратури щодо необхідності оскарження судового рішення вони повинні письмово звертатися до керівників прокуратур вищого рівня, уповноважених на подання апеляційної скарги, з вмотивованою пропозицією про її подання та долученням отриманої в суді копії рішення.

Враховуючи те, що згідно з п. 2 ч. 2 ст. 395 апеляційна скарга на ухвалу суду може бути подана протягом семи днів з дня її оголошення і її подання зупиняє набрання ними законної сили та їх виконання (ч. 1 ст. 400 КПК) вбачається вірною практика суддів, які, встановлюючи строк виконання вимог, вказують, що цей строк обчислюється з моменту закінчення строків на апеляційне оскарження ухвали або з моменту прийняття апеляційним судом рішення про відмову у задоволенні апеляційної скарги на ухвалу суду про повернення обвинувального акту, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру прокурору.

Виникають також питання, яким чином повинен діяти суд (і чи повинен він взагалі реагувати) у разі невиконання у встановлений ним строк прокурором вимог щодо усунення недоліків обвинувального акту, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру.

Відповідно до ст. 129–1 Конституції України (в редакції, яка набрала чинності з 30.09.2016 року) судові рішення є обов'язковим до виконання і контроль за його виконанням покладається на суд. Отже, можна зробити висновок, що суд повинен контролювати виконання і цього виду судового рішення. Вважаємо, що КПК необхідно доповнити нормою, згідно з якою надати суду право вимагати письмового пояснення від керівника прокуратури стосовно невиконання в установленій судом строк вимог щодо усунення допущених у обвинувальному акті, клопотанні про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру недоліків, а також зобов'язати прокурора письмово повідомляти суд, який прийняв ухвалу про повернення обвинувального акту, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, про закриття кримінального провадження.

3. В практиці може виникнути ситуація коли після повернення обвинувального акту, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру прокурору, особа здійснює втечу.

Виникає питання: «Хто повинен оголошувати цю особу в розшук?»

Вирішуючи це питання виходимо з наступних позицій: а) повернення обвинувального акту, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру прокурору не відновлює досудового розслідування; б) особа, щодо якої надійшов обвинувальний акт до суду, набуває процесуального статусу обвинуваченого, і після його повернення прокурору не «перетворюється» знову у підозрюваного; в) запобіжні заходи, навіть після повернення обвинувального акту прокурору, продовжує

суд, оскільки обвинувачений з моменту первісного направлення обвинувального акта до суду рахується за судом.

Таким чином, вважаємо, що саме суд повинен виносити ухвалу про розшук обвинуваченого. Таке рішення, на наш погляд, повинно прийматися за результатами розгляду клопотання прокурора.

Крім того, виникає запитання: «Чи може повторно бути направлений обвинувальний акт до суду у разі коли обвинувачений в період після повернення обвинувального акта ухилився від суду і його місцезнаходження на цей час є невідомим?» Зрозуміло, що у такій ситуації копія обвинувального акта не може бути вручена обвинуваченому, що формально є невиконанням вимог ст. 293 КПК і що, в свою чергу є підставою для повторного повернення обвинувального акту прокурору. Але прийняти рішення у даному випадку суд без участі обвинуваченого, чия присутність відповідно до ст. 314 КПК є обов'язковою, не може.

Виходячи із змісту цього процесуального інституту, вважаємо, що після усунення недоліків, на які звернув увагу суд при прийнятті рішення про повернення обвинувального акту прокурору, обвинувальний акт повинен повторно вноситись до суду, а суд, в свою чергу, має контролювати виконання ухвали про розшук обвинуваченого і, у порядку, передбаченому КПК, вирішувати питання про доцільність зупинення провадження

Давиденко Світлана Василівна

доцент кафедри кримінального процесу та оперативно-розшукової діяльності НЮУ ім. Ярослава Мудрого, кандидат юридичних наук

ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЗАТРИМАННЯ ОСОБИ КАПІТАНОМ СУДНА УКРАЇНИ

Відповідно до п. 2 ч. 1 ст. 519 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК) та ст. 67 Кодексу торговельного мореплавства України капітан судна України в разі вчинення кримінального правопорушення на судні є службовою особою, уповноваженою на вчинення процесуальних дій у порядку, передбаченому кримінальним процесуальним законодавством України. Зміст і форма кримінального провадження на судні, що перебуває за межами України під прапором або з розпізнавальним знаком України, якщо це судно приписано до порту, розташованого

в Україні, повинні відповідати загальним засадам кримінального провадження, передбаченим ст. 7 КПК (п. 1.2 Інструкції про порядок проведення процесуальних дій під час кримінального провадження на морському чи річковому судні України, що перебуває за межами України під прапором або з розпізнавальним знаком України, якщо це судно приписано до порту, розташованого в Україні, затвердженої наказом Генеральної прокуратури України від 14.11.2012 р. № 112) (далі – Інструкція).

Так, згідно з п. 1 ч. 2 ст. 520 КПК капітан судна України, зокрема, уповноважений на здійснення законного затримання особи в порядку, передбаченому КПК, на строк, визначений ч. 1 ст. 522 КПК. Отже, капітан судна України має право затримати особу на строк, необхідний для її доставлення на територію України. Повноваження вказаного суб'єкта на проведення певних процесуальних дій під час кримінального провадження, в тому числі, на застосування до учасників кримінального провадження заходів примусового характеру, що певною мірою обмежують їх конституційні права та свободи, пов'язані з необхідністю правильної та ефективної організації досудового розслідування в разі вчинення на відповідному судні кримінального правопорушення.

Тимчасовим запобіжним заходом є затримання особи, яке застосовується з підстав та в порядку, визначеному статтями 207–213 КПК. Відповідно до підп. 4.2.2 п. 4.2 Інструкції, капітан судна (уповноважена особа) має право без ухвали слідчого судді, суду затримати особу, підозрювану у вчиненні злочину, за який передбачене покарання у вигляді позбавлення волі, лише у випадках: а) якщо цю особу застали під час вчинення злочину або замаху на його вчинення; б) якщо безпосередньо після вчинення злочину очевидець, у тому числі потерпілий, або сукупність очевидних ознак на тілі, одязі чи місці події вказують на те, що саме ця особа щойно вчинила злочин. Названа службова особа також вправі здійснити обшук затриманої особи з дотриманням правил, передбачених ч. 7 ст. 223 і ст. 236 КПК (підп. 4.2.7 Інструкції).

Капітан судна (уповноважена особа), який здійснив затримання особи, повинен негайно повідомити затриманому зрозумілою для нього мовою підстави затримання та у вчиненні якого злочину він підозрюється, а також роз'яснити право мати захисника, отримувати медичну допомогу, давати пояснення, показання або не говорити нічого з приводу підозри проти нього, негайно повідомити інших осіб про його затримання і місце перебування відповідно до положень ст. 213 КПК, вимагати перевірки обґрунтованості затримання та інші процесуальні права, передбачені КПК України (підп. 4.2.9 п. 4.2 Інструкції). Про затримання особи, підозрюваної

у вчиненні злочину, капітаном судна (уповноваженою особою) складається протокол згідно з підп. 4.2.11 п. 4.2 Інструкції. Протокол про затримання підписується особою, яка його склала, і затриманим. Копія протоколу негайно під розпис вручається затриманому, а також, за можливості, надсилається прокурору, юрисдикція якого поширюється на територію місцезнаходження порту приписки судна (підп. 4.2.12 п. 4.2 Інструкції).

Підпунктами 4.2.15–4.2.18 п. 4.2 зазначеної Інструкції встановлені необхідні гарантії прав і свобод особи, затриманої за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення: 1) затримана особа повинна бути поміщена в спеціально ізольоване, охоронюване приміщення на судні. За її поведінкою встановлюється цілодобове спостереження; 2) доступ сторонніх осіб до приміщення, де перебуває затриманий, допускається виключно з дозволу капітана судна/уповноваженої особи; 3) утримання затриманої особи здійснюється на принципах неухильного додержання Конституції України, вимог Загальної декларації прав людини, інших міжнародних правових норм і не може поєднуватись з навмисними діями, що завдають фізичних чи моральних страждань або принижують людську гідність; 4) порядок та умови тримання осіб, затриманих за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення, мають відповідати вимогам ЗУ «Про попереднє ув'язнення» з урахуванням конструктивних особливостей судна та його перебування у плаванні за межами України.

Частина 2 ст. 522 КПК передбачає загальний обов'язок капітана судна України забезпечити доставлення затриманої особи до підрозділу органу державної влади на території України, уповноваженого на тримання затриманих осіб, і повідомлення про факт законного затримання слідчому органу досудового розслідування за місцем проведення досудового розслідування в Україні. Крім цього, розділ 7 «Направлення матеріалів кримінального провадження та затриманої особи правоохоронним органам України» вказаної Інструкції містить наступні положення: 1) згідно з вимогами ст. 67 Кодексу торговельного мореплавства України капітан судна (уповноважена особа) у разі необхідності може направити затриману ним особу і зібрані матеріали в Україну на іншому судні під прапором чи з розпізнавальним знаком України, зареєстрованому в Україні; 2) капітан судна/уповноважена особа несе відповідальність за своєчасність та повноту направлення зібраних матеріалів та затриманої особи відповідним правоохоронним органам України; 3) у разі вчинення діяння, передбаченого законом України про кримінальну відповідальність, під час перебування судна в порту у внутрішніх або територіальних водах України капітан судна зобов'язаний передати особу, яка підозрюється у вчиненні цього

діяння, відповідним правоохоронним органам у порядку, встановленому кримінальним процесуальним законодавством України. Окреслені вище приписи не лише детально регламентують зміст та порядок реалізації окремих повноважень капітана судна України під час здійснення ним кримінальної процесуальної діяльності, а і доволі суттєво впливають на можливість реального відновлення порушених прав, свобод і законних інтересів затриманих осіб.

Так, нормативна вимога про застосування до кожного учасника кримінального провадження належної правової процедури означає неухильне дотримання встановленого чинним процесуальним законом порядку здійснення як кримінального провадження в цілому, так і досудового розслідування, зокрема. Останнє є важливою гарантією досягнення завдань кримінального провадження, а саме, щоб: 1) жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу; 2) кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини; 3) жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений (ст. 2 КПК).

У разі, коли особі внаслідок процесуальних дій, що обмежують її права та свободи, була завдана шкода, вона отримує право на відшкодування (компенсацію) останньої за рахунок коштів державного бюджету. Підстави та процедура такого відшкодування/компенсації шкоди врегульовані Законом України «Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянину незаконними діями органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування, прокуратури і суду» від 01.12.1994 р. Проте, слід зазначити, що серед суб'єктів, які несуть відповідальність за неправомірні дії або бездіяльність, які призвели до порушення охоронюваних прав, свобод та законних інтересів людини, немає такої уповноваженої службової особи, як капітан судна України. Існуюча неузгодженість законодавчих положень фактично позбавила особу, права якої обмежені або порушені під час здійснення кримінального провадження, права на їх поновлення шляхом належного відшкодування заподіяних збитків. Така ситуація є безпосереднім наслідком невизначеності процесуального статусу капітана судна України.

При реалізації капітаном судна України наданого йому права на затримання особи потрібно враховувати, що такий запобіжний захід обмежує право особи на свободу та особисту недоторканність, гарантовані ст. 5 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод 1950 р., а тому може бути застосований тільки за наявності мети та підстав, визначених КПК України, з урахуванням відповідної практики Європейсько-

го суду з прав людини. Строк законного затримання капітаном судна чітко не визначений часовими межами, а доставлення на територію України може відбуватися протягом тривалого часу – від кількох днів до кількох місяців.

Такий особливий порядок кримінального провадження дещо не узгоджується з Основним Законом України – Конституцією України, яка за її ст. 8 має найвищу юридичну силу. Зокрема, ст. 29 Конституції України передбачено, що ніхто не може бути заарештований інакше як за вмотивованим рішенням суду і тільки на підставах та в порядку, встановлених законом. Затримана особа негайно звільняється, якщо протягом 72 годин з моменту затримання їй не вручено вмотивованого рішення суду про тримання під вартою. З огляду на це, надане капітану судна України відповідно до ч. 1 ст. 522 КПК право затримати особу на строк, необхідний для її доставлення на територію України, без отримання в найближчий час визначеного законом вмотивованого рішення суду суперечить вимогам ст. 29 Конституції України.

Зважаючи на наявну колізію норм Основного Закону України та КПК України, можна запропонувати варіант вирішення даної проблеми, адже в чинному КПК існують непоодинокі випадки схожих суперечностей (зокрема, Розділ IX–I КПК): 1) доповнити статтю 208 КПК нормативним положенням щодо особливостей затримання особи, яка вчинила кримінальне правопорушення на повітряному, морському чи річковому судні, що перебуває за межами України під прапором або з розпізнавальним знаком України, якщо це судно приписано до порту, розташованого в Україні; 2) внести відповідні зміни до статей 210, 211, 213 КПК.

Проголошені на конституційному рівні гарантії про те, що права та свободи людини визначають зміст і спрямованість діяльності держави, знайшли своє втілення у КПК України, хоча існуючий механізм їх реалізації не завжди дієвий. З огляду на це, процедура законного затримання особи капітаном судна України, передбачена чинним вітчизняним кримінальним процесуальним законодавством, позбавлена ефективних важелів для забезпечення та захисту прав, свобод та законних інтересів затриманої особи через відсутність на законодавчому рівні чітко визначених часових меж строку законного затримання особи капітаном судна України, а доставлення її на територію України, зокрема, до слідчого судді, за наявності певних об'єктивних причин може бути занадто тривалим. З урахуванням вищевикладеного, є нагальна потреба у подальшій науковій розробці зазначеної багатоаспектної проблематики стосовно обмеження прав, свобод людини, зокрема, при застосуванні окремих заходів забезпечення кримі-

нального провадження, запобіжних заходів визначеними у КПК України уповноваженими службовими особами, що сприятиме вдосконаленню положень правових актів, що регламентують проведення певних процесуальних дій.

Квасневська Наталія Дмитрівна

Суддя Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ, кандидат юридичних наук

Федосєєв Володимир Васильович

Завідувач спеціальної кафедри № 1 ІПЮК для СБУ НЮУ ім. Ярослава Мудрого, кандидат юридичних наук

ТИПОВІ ПОМИЛКИ ПРИ СКЛАДАННІ ОБВИНУВАЛЬНОГО АКТА ТА НАПРАВЛЕННІ ЙОГО ДО СУДУ

1. Направленням до суду обвинувального акту закінчуються така стадія кримінального провадження, як досудове розслідування (п. 5 ч. 1 ст. 3 КПК).

При складанні прокурорами чи слідчими цього процесуального рішення (ч. 4 ст. 110 КПК) допускаються однакові, типові помилки, які мають свої процесуальні наслідки.

Найбільш поширеними серед них є порушення п. 5 ч. 2 ст. 291 КПК, а саме:

– неповний виклад в обвинувальному акті фактичних обставин кримінального правопорушення, які прокурор та слідчий вважають встановленими;

– формулювання обвинувачення в якому зазначено не всі обставини, що свідчать про наявність доведених даних про подію злочину (час, місце, спосіб), форму вини, мотив і мету його вчинення, обставини, які впливають на ступінь тяжкості кримінального правопорушення і знайшли своє відображення;

– неправильна правова кваліфікація кримінального правопорушення, яка повинна містити не тільки посилання на окрему статтю і частину цієї статті кримінального закону, а й точне формулювання у тому числі

і об'єктивної сторони та кваліфікуючих ознак конкретного кримінального правопорушення. Зустрічаються випадки дублювання в обвинувальному акті повідомлення про підозру, що є неприпустимим.

Наведемо приклад з обвинувального акту: «... гр. Ш. обвинувачується в тому, що діючи умисно, **вчинив контрабанду** боєприпасів до нарізної зброї, тобто їх переміщення через митий кордон країни, з приховуванням від митного контролю. Таким чином, гр. Ш. підозрюється...». В частині наведеного документа відсутнє формулювання обвинувачення відповідно до положень практики ЄМПЛ та взагалі КПК України – в обвинувальному акті викладено лише зміст підозри з правовою кваліфікацією, а також частина тих фактичних обставин кримінального правопорушення, у вчиненні якого гр. Ш. підозрювався. Слідчий констатує, що особа вже вчинила контрабанду та звертає на це увагу суду підкресленням та виділенням «жирним» шрифтом. Крім того, спочатку гр. Ш. «...обвинувачується...», а в кінці вже «...підозрюється...». За таких обставин, за вказаним обвинувальним актом, гр. Ш. має статус не обвинуваченого, а підозрюваного – відповідно до положень ст. 277 КПК України вказане становить зміст повідомлення про підозру, а не обвинувального акту.

Крім того, відсутність в обвинувальному акті формулювання обвинувачення та правової кваліфікації дій особи унеможливорює якісно і в повній мірі здійснювати захист від пред'явленого обвинувачення, що, безперечно, порушує право особи на захист, як наслідок слугує беззаперечною підставою для скасування вироку суду.

Вважаємо, що обвинувачення необхідно викладати чітко і конкретно. В ньому має бути виписана як об'єктивна, так і суб'єктивна сторона злочину.

2. Як правило зазначені помилки з'ясовуються судом на стадії підготовчого провадження і обвинувальний акт відповідно до п. 3 ч. 3 ст. 314 КПК повертається прокурору. Питання повернення обвинувального акту визначенні і в листі Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 03.10.2012 №223–1430/0/4–12 «Про порядок здійснення підготовчого судового провадження відповідно до Кримінального процесуального кодексу України». Зазначається, що у підготовчому засіданні суд має право повернути обвинувальний акт, клопотання про застосування примусових заходів виховного або медичного характеру прокурору, якщо вони не відповідають вимогам статей 291, 292 КПК: зокрема, якщо ці документи містять положення, що суперечать одне одному; у документах наведено недопустиму натуралізацію опису злочину; вони не підписані слідчим (крім випадків, коли прокурор склав їх

самостійно) чи не затверджені прокурором; до них не долучено передбачені законом додатки.

Про повернення обвинувального акту також може заявити клопотання сторона захисту. В більшості випадків такі клопотання, якщо вони є реально обґрунтованими, суди задовольняють і повертають обвинувальний акт прокурору.

При прийнятті рішення про повернення такого акту судді вказують строк усунення недоліків. Однак, на практиці виникає питання про правову природу цих строків? Є точка зору, що це суто судові строки в межах яких органи досудового слідства виправляють технічні помилки. Іншою, є позиція про те, що це строки досудового слідства. Ми вважаємо, що остання точка зору базується на діючому кримінальному процесуальному законодавстві. Так, загальновідомо, що досудове розслідування – це стадія кримінального провадження, яка починається з моменту внесення відомостей про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань і закінчується за різними підставами, однією з яких є направлення до суду обвинувального акта. В частині 4 ст. 110 КПК йдеться про те, що обвинувальний акт є процесуальним рішенням, яким прокурор висуває обвинувачення у вчиненні кримінального правопорушення і яким завершується досудове розслідування. Вважаємо, що внесення слідчим або прокурором будь-яких змін до обвинувального акту є нічим іншим як процесуальною дією, у зв'язку з тим, що процесуальне рішення вже було прийнято. Тобто слідчий чи прокурор починає виконувати певні процесуальні дії під час досудового слідства та в його межах. Відповідно до положення ст. 116 КПК України процесуальні дії мають виконуватися у встановлені КПК України строки. У зв'язку з чим можна зробити висновок, що у разі повернення обвинувального акту прокурору, досудове слідство продовжується.

В цій ситуації необхідно враховувати те, що як правило, обвинувальний акт до суду прокурор направляє за декілька днів до закінчення строків досудового розслідування, а іноді і в останній день закінчення досудового розслідування. Тому, після повернення обвинувального акту і слідчий, і прокурор вважають, що діють в межах доручення судді, а на строки досудового розслідування взагалі не звертають уваги. Але, як свідчить практика, ці строки спливають, а новий обвинувальний акт складається і направляється до суду вже поза межами строків досудового розслідування.

Все б нічого, але в судовій практиці зустрічаються випадки, коли після повернення обвинувального акту прокурору, не був продовжений строк

досудового розслідування, однак в цей же час закінчувався строк тримання під вартою вказаної особи, у зв'язку з чим прокурор звернувся до слідчого судді про продовження строку тримання під вартою. Не зважаючи на ґрунтовні заперечення адвоката про закінчення строків досудового розслідування, а як наслідок неможливість продовження строків тримання під вартою, слідчий суддя клопотання прокурора задовольнив та продовжив строк тримання вказаної особи під вартою.

В своїй ухвалі, слідчий суддя зазначив, що він погоджується з доводами захисника, що прокурор не міг звертатись до слідчого судді з таким клопотанням, так як досудове розслідування по кримінальному провадженню вже закінчено. Також, в своїй ухвалі слідчий суддя зазначив, що є неврегульованим нормами КПК питання хто має продовжувати строк тримання під вартою в такому випадку, а тому, посилаючись на ч. 6 ст. 9 КПК України прийшов до висновку, що може задовольнити клопотання.

Не погоджуючись з вказаною ухвалою слідчого судді, адвокатом була подана апеляційна скарга.

В своїй ухвалі від 24.02.2016 року колегія суддів судової палати з кримінальних справ апеляційного суду Одеської області зазначила: «Вказані доводи слідчого судді є такими, що не відповідають чинному кримінальному процесуальному законодавству, порушують права підозрюваного, а тому потягли за собою ухвалення незаконного та необґрунтованого рішення, яке підлягає скасуванню. Відповідно до ст. 197 ч. 3 КПК України строк тримання під вартою може бути продовженим слідчим суддею в межах строку досудового розслідування в порядку передбаченим цим Кодексом. Вказаною нормою чітко врегульовано питання про строки досудового розслідування, в рамках яких слідчий суддя може продовжувати строк тримання під вартою, а тому посилення слідчого судді на положення ст. 9 ч. 6 КПК України є недоречним». Так, за результатами апеляційного розгляду, суд апеляційної інстанції ухвалу слідчого судді скасував, а підозрюваного з-під варті в залі суду звільнив.

Цей приклад свідчить про можливість настання негативних наслідків у разі проведення розслідування поза за межами строку досудового розслідування.

Враховуючи, що статтею 294 КПК України встановлено загальні положення строку досудового розслідування та зазначено конкретних суб'єктів, які мають повноваження продовжувати строки досудового розслідування. В переліку цих суб'єктів, слідчі судді та судді відсутні, тому вважаємо що вони не мають повноважень продовження досудового розслідування.

Викладене свідчить, що встановлення строків для усунення недоліків обвинувального акту не відповідає п. 5 ч. 1 ст. 3 КПК України, адже, після повернення обвинувального акту, адвокат має право в порядку передбаченому ст. 220 КПК України звернутися до слідчого, прокурора з клопотанням про проведення тих або інших дій і слідчий, прокурор, виходячи з положень ст. 220 КПК України повинні ці клопотання задовольнити або винести вмотивовану постанову про відмову в задоволенні такого клопотання.

Тобто, можна прийти до висновку, що в момент, коли обвинувальний акт повертається прокурору, останній повинен прийняти рішення про закриття кримінального провадження. Але він обмежений строком, який суд в порушення КПК України визначив в своїй ухвалі, у зв'язку з чим змушений направити обвинувальний акт до суду повторно. В наявності замкнуте коло, для вирішення якого необхідно здійснити окреме дослідження щодо, наприклад, розширення повноважень суду з внесенням можливих змін до КПК України або виписати з яких підстав можливе повторне направлення обвинувального акту до суду.

3. Наявні проблемні ситуації і на стадії судового розгляду. Так, згідно ч. 1 ст. 337 КПК України судовий розгляд проводиться лише стосовно особи, якій висунуте обвинувачення, і лише в межах висунутого обвинувачення відповідно до обвинувального акта, крім випадків, передбачених цією статтею. Тобто, розгляд справи без формулювання обвинувачення в обвинувальному акті є неможливим, а винесене рішення на підставі такого акту буде вважатись незаконним. Адже відповідно до ч. 3 ст. 374 КПК України у разі визнання особи виправданою або винуватою, в обвинувальній частині вироку зазначається формулювання обвинувачення визнаного судом доведеним, із зазначенням місця, часу, способу вчинення та наслідків кримінального правопорушення, форми вини і мотивів кримінального правопорушення, статті закону України про кримінальну відповідальність, що передбачає відповідальність за кримінальне правопорушення, винним у вчиненні якого визнається обвинувачений – тобто правова норма кваліфікації має відповідати формулюванню обвинувачення.

В більшості випадків, апеляційні суди скасовують вироки суду, у зв'язку з відсутністю в обвинувальному акті, а як наслідок і у відповідному вироку суду формулювання обвинувачення і направляють справу на новий судовий розгляд із зазначенням: «Викладене свідчить про істотне порушення судом першої інстанції вимог кримінального процесуального закону, яке перешкодило суду ухвалити законне і обґрунтоване рішення по суті обвинувачення, що відповідно до вимог п. 3 ч. 1 ст. 409, ч. 1 ст. 412 КПК України є підставою для скасування судового рішення судом апеляційної інстанції».

Можна навести наступний приклад судового розгляду. Так, суди пишуть: «...вчинив злочин передбачений ч. 1 ст. 191 КК України, а саме привласнив чи розтратив чуже майно, яке було йому *ввірене чи перебувало* в його віданні...». В цьому випадку навіть у обвинуваченого виникає риторичне питання, так що він конкретно зробив чи(!) не зробив? Все це є наслідком неконкретного формулювання обвинувачення або відсутністю формулювання обвинувачення взагалі.

Оскільки вказані порушення кримінального процесуального закону не можуть бути усунуті в судовому засіданні апеляційного суду, на підставі ч. 6 ст. 9 КПК України вирок підлягає скасуванню з призначенням нового розгляду в суді першої інстанції.

Ми розглянули крім типові помилки, які допускаються слідчим, прокурором при складанні обвинувального акту і направленні його до суду, та звернули увагу науковців на наслідки прийняття судом рішень з порушеннями КПК України.

Когут Артем Анатолійович,
старший слідчий в особливо важливих
справах УСБУ в Харківській області

АСПЕКТИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА НА ЗАХИСТ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ УКРАЇНИ ТА США

У спрямуванні держав світу до громадянського суспільства значну роль відіграє надання окремим громадянам та їх об'єднанням більш широкого кола прав і свобод: свобода віросповідання, слова, право застосування мов, вільного пересування, обрання та отримання освіти, на працю та багато інших прав.

Деякі із названих прав надаються для того, щоб людина могла вільно розвиватись, деякі – для рівноправної взаємодії індивідів між собою, а деякі – для взаємодії особи з державою. Так, в кримінальному процесі, який раніше можна було розглядати як механізм репресивного впливу держави на особу, підозрюваним і обвинуваченим надаються інструменти захисту прав та можливість захищатись, а не лише бути спостерігачем за діями сторони обвинувачення, яка відшукує докази винуватості та виносить вердикт.

Вітчизняне законодавство, передусім, закріпило в статті 63 Конституції України право на захист підозрюваного, обвинуваченого чи підсудного, яке деталізоване положеннями КПК України.

Якщо провести паралелі з законодавством Сполучених Штатів Америки, незважаючи на те, що їх правова система увібрала в себе багато особливостей англійського загального права та формувалась під впливом юридичних традицій Англії, але пройшла більш ніж двохсотрічний шлях самостійного розвитку, в процесі якого запозичені англійські правові інститути зазнали істотних змін, можна побачити, що права особи, що піддається кримінальному переслідуванню, мають спільні риси.

Так Поправкою VI до Конституції США закріплено право обвинуваченого вдаватися до допомоги адвоката для своєї оборони.

На наш погляд, надання великої ролі адвокату – професійному юристу пов'язана з тим, що середньостатистичний підозрюваний – це особа без юридичної освіти з побутовими знаннями у галузі права, яка має недостатню можливість самостійного захисту через неповне розуміння своїх процесуальних прав, неусвідомлення окремих об'єктивних обставин, які б могли мати доказове значення, неможливість контролю за процедурними порушеннями з боку сторони обвинувачення, необізнаність щодо судової перспективи у аналогічних справах та варіантів побудування лінії захисту у кожному конкретному випадку, а також складність сформування прийнятних взаємовигідних умов укладення угоди про визнання винуватості зі стороною обвинувачення.

Зважаючи на те, що функції адвоката полягають і у здійсненні захисту підозрюваного чи обвинуваченого, то вказані особи повинні мати єдину лінію захисту, у зв'язку з чим передбачено право особи на залучення адвоката за власним вибором через укладення з ним відповідної угоди та сплати йому гонорару за домовленістю.

Єдиним незначним обмеженням цього права у КПК України визначено одночасну участь у судовому розгляді не більше п'яти захисників одного обвинуваченого. При цьому, це не стосується підозрюваного на стадії досудового розслідування, у зв'язку з чим резонно виникає запитання до законодавця щодо обґрунтованості права підозрюваного на шістьох або більше захисників протягом досудового розслідування, що може спричинити затягування слідства та надати можливість умисного відволікання слідчого систематичним неприбуттям на слідчі дії, або скеруванням «пустих і зайвих» клопотань, на кожне з яких слідчий повинен надати відповідь або винести обґрунтовану постанову.

Поряд з правами на залучення захисників, їх заміну знаходиться право особи на відмову від захисника та представлення своїх прав та законних інтересів самостійно. Прийняття цього рішення згідно КПК України дозволяється в присутності захисника після надання можливості для конфі-

денційного спілкування. Такі нюанси передбачені, передусім, щоб уникнути недобровільної (під примусом) або неусвідомленої відмови особи від захисника.

У кримінальному процесі США з цією ж метою суд після роз'яснення прав отримує у підозрюваного відповідної розписки про відмову від захисника. Цікавим є те, що у цьому випадку в США суддя має право призначити «допоміжного» адвоката, функціями якого буде роз'яснення порядку та значення окремих стадій процесу та спостереження за слуханням, але рішення щодо організації захисту, внесення клопотань приймаються підзахисним особисто.

В українському процесі таких нюансів не передбачено, ймовірно, через меншу його складність, ніж в Сполучених Штатах, але зазначено окремі ситуації, коли особа фактично не може відмовитись від захисника.

Поряд з випадками залучення одним підозрюваним чи обвинуваченим кількох захисників, бувають і, навпаки, випадки, коли один адвокат представляє інтереси кількох осіб. У такому разі законодавці не вбачають порушення особи права на захист до моменту виникнення однієї проблеми, а саме: конфлікту інтересів. Вказана категорія є досить відносною, оскільки факт «конфлікту інтересів» точно визначити за якимись критеріями неможливо, і це питання, передусім, залежить від професійної етики та досвіду конкретного адвоката.

Коли підозрюваний, обвинувачений заявив клопотання про залучення захисника, але не може його залучити самостійно, за українським законодавством сторона обвинувачення зобов'язана забезпечити участь у кримінальному провадженні захисника, який надає послуги за рахунок коштів Державного бюджету України, місцевих бюджетів та інших джерел. При цьому, на особу не покладено обов'язок доведення своєї неплатоспроможності та не викладено переліку об'єктивних причин для залучення безоплатного захисника. Таким чином, держава, з одного боку сплачує роботу системи органів обвинувачення, а з іншого – матеріально забезпечує діяльність сторони захисту.

На відміну від цього, у США обов'язок держави надати захисника виникає лише у випадках, коли особа дійсно неплатоспроможна. Для цього обвинувачений повинен заявити про свою неплатоспроможність, після чого суд вивчає його фінансові ресурси: сукупний дохід, збереження, наявність майна, яке можна у розумний період часу конвертувати у готівку, а також виключні видатки підозрюваного чи його родини, які унеможливають винаймання захисника (аліменти, медичні витрати, витрати по догляду за дітьми тощо). Далі обвинувачений дає присягу про

неможливість наймання захисника за власні кошти, порушення якої тягне за собою відповідні санкції. Якщо вподальшому фінансовий стан обвинуваченого змінюється на краще, то він про це зобов'язаний доповісти судові для процесуального допуску приватного захисника. За вироком держава може відшкодувати за рахунок обвинуваченого кошти, витрачені на залучення захисника.

Таким чином, при нібито рівних правах на захист вбачається різний підхід до використання бюджетних коштів у кримінальному процесі. Крім того, американська модель виключає припущену мною вище більшу зацікавленість приватного захисника у результаті справи, ніж призначеного державою, оскільки на його гонорари не впливає їх джерело. Навідміну від цього, в Україні гонорари захисника, що діє від центру безоплатної правової допомоги, чітко регламентовані Постановою Кабінету Міністрів України від 17 вересня 2014 р. №465.

Підводячи підсумки, можна зазначити, що в протистоянні окремої особи і держави в рамках кримінального процесу остання має набагато більше можливостей, через що необхідно надавати підозрюваному можливості реалізувати право на змагальність шляхом залучення одного чи кількох адвокатів, або навпаки: надати можливість захищатись самостійно.

Таким чином, інститут захисту відіграє дуже важливе значення для розвитку громадянського суспільства, є досить складним і, у зв'язку з цим, потребує постійного вдосконалення з огляду на досвід інших країн та на розробки науковців в галузі кримінального права і процесу.

Косьмін Олексій Вікторович

старший викладач спеціальної кафедри
№1 ПШОК для СБУ НЮУ ім. Ярослава Мудрого

ЩОДО ПІДСТАВ ЗАТРИМАННЯ ПІДОЗРЮВАНОВОГО У ВЧИНЕННІ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ

Підстави, порядок та строки затримання підозрюваного у вчиненні кримінального правопорушення регламентовані низкою міжнародно-правових актів, зокрема Загальною декларацією прав людини 1948 р., Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р., Міжнародним пактом про громадянські та політичні права 1966 р. та ін. Конституцією України кожній людині гарантується право на свободу та

особисту недоторканість. У відповідності до ст. 29 Конституції України ніхто не може бути заарештований або триматися під вартою інакше як за вмотивованим рішенням суду і тільки на підставах, встановлених законом.

З цього загального правила є виключення, які передбачені діючим кримінальним процесуальним законодавством України, а саме – випадки затримання підозрюваного у вчиненні злочину без ухвали слідчого судді.

Так, у відповідності до ч. 1 ст. 208 КПК України уповноважена службова особа має право без ухвали слідчого судді, суду затримати особу, підозрювану у вчиненні злочину, за який передбачене покарання у виді позбавлення волі, лише у випадках:

1) якщо цю особу застали під час вчинення злочину або замаху на його вчинення;

2) якщо безпосередньо після вчинення злочину очевидець, в тому числі потерпілий, або сукупність очевидних ознак на тілі, одязі чи місці події вказують на те, що саме ця особа щойно вчинила злочин;

3) якщо є обґрунтовані підстави вважати, що можлива втеча з метою ухилення від кримінальної відповідальності особи, підозрюваної у вчиненні тяжкого або особливо тяжкого корупційного злочину, віднесеного законом до підслідності Національного антикорупційного бюро України.

Таким чином, законодавець визначив, що особа може бути затримана **безпосередньо** після вчинення злочину, а також коли сукупність очевидних ознак вказують на те, що особа **щойно** вчинила злочин, чим суттєво обмежив можливості слідчого протидіяти злочинності. Як діяти слідчому у випадку коли особа встановлена через деякий час після вчинення злочину і докази вчинення такою особою злочину отримані під час розслідування, тобто через певний час після внесення відомостей до ЄРДР? За цих обставин, у слідчого відсутня можливість, затримати особу, підозрювану у вчиненні злочину в порядку ст. 208 КПК, оскільки особа не щойно вчинила злочин і слідству стало відомо про це не безпосередньо після вчинення злочину. Звісно, слідчий може задіяти інструментарій, передбачений кримінальним процесуальним законодавством та застосувати норми ст. 188 та 189 КПК України. Однак не в кожній слідчій ситуації це буде оптимальним рішенням, оскільки отримання слідчим ухвали слідчого судді про дозвіл на затримання підозрюваного з метою приводу для участі в розгляді клопотання про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою потребує певного часу, а в КПК не має чітко прописаних підстав для обмеження свободи підозрюваного протягом цього часу.

Крім цього, законодавець допустив певну «дискримінацію» за ознакою належності слідчого до того чи іншого слідчого органу, а також за, так би

мовити, «ступенем важливості злочинів», коли доповнив ч. 1 ст. 208 КПК України пунктом 3, надавши співробітникам НАБУ можливість затримувати осіб у випадку коли можлива втеча з метою ухилення від кримінальної відповідальності за вчинення злочинів, віднесених до підслідності цього органу. Не применшуючи значення боротьби з корупцією, слід зазначити, що має бути можливість затримати і гвалтівника, вбивцю або терориста з тих самих підстав. Однак сьогодні затримати цих осіб у порядку ст. 208 КПК України неможливо, адже в такій ситуації відсутні ознаки того, що злочин було вчинено щойно, або особу застали безпосередньо після його вчинення. Більш того, у відповідності до ст. 3 Конституції України саме людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпека, визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю.

Аналіз кримінального процесуального законодавства інших держав свідчить про те, що слідчий вправі здійснити затримання не тільки коли особу застали під час вчинення злочину або безпосередньо після його вчинення, але й за наявності ряду інших підстав.

Так, Кримінальний процесуальний кодекс Грузії, наряду з іншими підставами, передбачає затримання підозрюваного, якщо він втік після вчинення злочину, але згодом його було впізнано очевидцем, а також коли така особа може втекти. Кримінальний процесуальний кодекс Казахстану передбачає, що підозрюваний у вчиненні злочину може бути затриманий, наряду з іншими підставами, також коли очевидці (свідки), в тому числі й потерпілі прямо вкажуть на цю особу як на таку, що скоїла злочин, або, коли в отриманих у відповідності до вимог Закону матеріалах ОРД та (або) негласних слідчих дій, стосовно особи є достовірні дані про вчинений злочин. Слідчі органи Білорусії вправі затримати підозрюваного за наявності прямої вказівки очевидців або потерпілого на нього, як на особу, що вчинила злочин, а слідчі правоохоронних органів Литви, наряду з іншими підставами, мають право затримати особу при наявності доказів у її причетності до злочину. Кримінальне процесуальне законодавство РФ також передбачає у якості однієї з підстав затримання підозрюваної особи вказівку потерпілих або очевидців на цю особу як на таку, що вчинила злочин, а також якщо підозрювана особа намагалась втекти, не має постійного місця проживання, не встановлена її особа або слідчим до суду скеровано клопотання про обрання підозрюваному запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою.

В Чехії, наприклад, у відповідності до кримінального процесуального кодексу, слідчий може провести затримання виключно у випадку, якщо справа є невідкладною, особливо, якщо особу застали під час вчинення злочину або під час втечи.

Кримінальний процесуальний кодекс ФРН передбачає, якщо когось застали на місці злочину або безпосередньо переслідують або є підстави вважати що він може втекти або не можна встановити його особу, будь-яка особа має право тимчасово затримати його без ухвали суду.

Подібна норма була також передбачена у Кримінально-процесуальному кодексі України 1960 року у п. 2 ч. 1 ст. 106, який передбачав можливість затримання, коли очевидці в тому числі і потерпілі прямо вкажуть на дану особу, що саме вона вчинила злочин.

Виходячи із вищенаведеного вбачається, що ст. 208 КПК України потребує вдосконалення шляхом доповнення її положеннями про можливість слідчих органів здійснювати затримання не лише одразу після вчинення злочину, а й в подальшому підчас розслідування за наявності підстав, з урахуванням практики інших країн та власного кримінально-процесуального досвіду.

Лесніченко Ігор Сергійович

начальник 1-го відділення слідчого
відділу УСБУ в Луганській області

ОСОБЛИВОСТІ ЗБИРАННЯ ДОКАЗІВ У КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕННЯХ ЩОДО ЗЛОЧИНІВ, ВЧИНЕНИХ НА ТИМЧАСОВО ОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЯХ

Збирання доказів є основним обов'язком сторони обвинувачення (слідчого та прокурора) в ході здійснення досудового розслідування, оскільки на підставі їх сукупності, слідчим та процесуальним керівником робиться висновок про можливість притягнення певної особи до кримінальної відповідальності.

Доказами є фактичні дані, отримані у передбаченому Кримінальним процесуальним кодексом України, на підставі яких слідчий, прокурор, слідчий суддя, і суд встановлюють наявність чи відсутність фактів та обставин, що мають значення для кримінального провадження та підлягають доказуванню. Відповідно джерелами доказів є показання, речові докази, документи, висновки експертів.

Так, слідчий, відповідно до положень Кримінального процесуального кодексу України, здійснює збирання доказів шляхом проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій, витребування та отримання від органів державної влади, органів місцевого самоврядуван-

ня, підприємств, установ та організацій службових та фізичних осіб речей, документів, відомостей, висновків експертів, висновків ревізій, та актів перевірок, проведення інших процесуальних дій передбачених кримінально-процесуальним законодавством.

Однак, у зв'язку з тим, що частина території України з березня 2014 року по теперішній час не підконтрольна органам державної влади України та є тимчасово окупованими територіями, сторона обвинувачення не може у повній мірі виконати обов'язки та реалізувати права на таких територіях, які на неї покладені Кримінальним процесуальним законодавством України.

В ході досудового розслідування кримінальних проваджень щодо злочинів, вчинених на тимчасово окупованих територіях, сторона обвинувачення стикається з рядом проблем у збиранні доказів. Так, основними проблемами збирання доказів у таких категоріях проваджень є:

1) неможливість доступу слідчого, прокурора до значної території України, яка підконтрольна терористичним організаціям «ЛНР», «ДНР» (частини Луганської та Донецької областей) та окупована РФ (АР Крим) з метою проведення слідчих дій;

2) неможливість проведення слідчих дій на лінії розмежування у зоні проведення АТО (території Луганської та Донецької областей) унаслідок замінування окремих територій та бойових зіткнень;

3) неможливість витребування необхідних речей та документів у установах, підприємствах та організаціях, що знаходяться на територіях підконтрольних терористичним організаціям «ЛНР», «ДНР» (частини Луганської та Донецької областей) та окупаційній адміністрації РФ (АР Крим);

4) знаходження осіб, у розпорядженні яких знаходяться докази на території України, яка не підконтрольна органам державної влади України;

5) не визнання особами, які захопили органи державної влади, інші установи та організації юрисдикції органів державної влади України на ними.

Зокрема, досить гострою є проблема збирання доказів, які:

– підтверджують особи підозрюваних (заяви на видачу паспорту громадянина України, військовий квиток, посвідчення водія тощо);

– характеризують особу підозрюваного (довідка про склад сім'ї, виробнича та/або побутова характеристика, довідка лікарів психіатра та нарколога тощо);

– підтверджують повноваження службових осіб органів державної влади, місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій (рішення відповідних місцевих рад, накази про призначення на посаду тощо);

– підтверджують вид та розмір шкоди завданої внаслідок вчинення злочину (зразки пошкодженого майна, залишків боєприпасів, зброї тощо);

Однак, зазначені та інші проблеми по збиранню доказів, що виникають під час розслідування кримінальних проваджень щодо злочинів, вчинених на тимчасово окупованих територіях слідчими вирішується у переважній більшості досить ефективно проведенням комплексу слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових дій).

Зокрема, по вказаній категорії кримінальних проваджень докази отримуються при:

– моніторингу (огляді) мережі Інтернет – профілів у соціальних мережах, відеохостингу «You Tube», «офіційних» сайтів органів управління терористичних організацій «ЛНР» та «ДНР», сайтів ЗМІ (містять фотозображення, електронні документи у тому числі розпорядчого характеру, відеозаписи, тощо);

– допитів свідків, підозрюваних, потерпілих, в т.ч. які прибувають з тимчасово окупованої території;

– проведенням усього комплексу негласних слідчих дій, найбільш результативними з яких є зняття інформації з транспортних мереж (ст. 263 КПК України, в основному контроль телефонних розмов та смс-листування) та зняття інформації з електронних інформаційних систем (ст. 264 КПК України, в основному отримання інформації з поштових скриньок);

– витребування документів у органах державної влади, підприємствах, установах, організаціях (ДМС, закладах охорони здоров'я, соціального захисту тощо);

– проведенні тимчасових доступів до інформації, що знаходиться у розпорядженні мобільних операторів;

– пред'явленням особи для впізнання;

– проведенні відповідних експертиз (фоноскопичних, портретних, тощо).

При цьому, окремою проблемою є отримання доказів у вигляді показань осіб (свідків чи потерпілих) з числа мешканців тимчасово окупованої території, оскільки, останні постійно переміщуються через лінію розмежування у зоні проведення АТО та через адміністративний кордон України з АР Крим. В подальшому, виникають проблеми під час судового розгляду кримінального провадження, зокрема у виконанні положень ст. 23 Кримінального процесуального кодексу України (Безпосередність дослідження показань, речей і документів). Так, свідків з числа осіб, мешканців тимчасово окупованих територій належним чином не можливо викликати

у судові засідання та/або вони не можуть з'явитися у зв'язку з тиском представників ЛНР/ДНР та окупаційної адміністрації РФ. Вирішенням зазначеної проблеми є допит свідка (потерпілого) прокурором на стадії досудового розслідування у судовому засіданні, у порядку, передбаченому ст. 225 Кримінального процесуального кодексу України.

Вдалим прикладом збирання доказів щодо злочину, вчиненого на тимчасово окупованих територіях, є кримінальне провадження, щодо фінансування громадянином України П. терористичної організації «ЛНР». Так, громадянин П. у грудні 2014 року – травні 2015 року зареєстрував у податкових органах та органах юстиції т.зв. «ЛНР» ряд підприємств з реалізації зрідженого газу та продуктів харчування на тимчасово окупованих територіях. При цьому, у період часу з жовтня 2014 року по січень 2016 підконтрольні П. підприємства сплатили як податки до т.зв. «бюджету ЛНР» суму у еквіваленті 600000 грн., які в подальшому були використані на утримання незаконних збройних формувань та органів влади «ЛНР».

З метою збирання доказів причетності громадянина П. до фінансування тероризму СВ УСБУ в Луганській області під процесуальним керівництвом прокуратури та за участі оперативних співробітників ГВ КЗІД СЕБ Управління проведений наступний комплекс слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових дій):

- оглянутий відеозапис розміщений на відеохостингу «YouTube» мережі Інтернет, на якому зафіксований хід засідання так званої «Ради міністрів ЛНР», під час якої обговорювалися питання постачання продуктів харчування на територію підконтрольну «ЛНР» підприємствами громадянина П.

- оперативним підрозділом за дорученням слідчого проведено негласні слідчі (розшукових) дії, передбачені ст. 263, 264 КПК України, за результатами яких встановлено, що громадянин П. координував діяльність підконтрольних йому підприємств на території «ЛНР» з т.зв. Державного комітету податків і зборів ЛНР, в т.ч. і з його безпосереднім керівником. Крім того, отримані копії документів, щодо реєстрації належних громадянину П. підприємств в податкових органах ЛНР, юстиції та статистики (свідоцтва «Міністерства юстиції «ЛНР», виписки «Державного комітету статистики «ЛНР», довідки «ДПІ в Ленінському районі м. Луганська ЛНР», інші документи)

- отримано висновок експерта, згідно якому у аудіозаписах, здобутих за результатами проведення негласних слідчих (розшукових) дій, зафіксоване усне мовлення громадянина П.;

- здійснений тимчасовий доступ до інформації за номером мобільного телефону П., що знаходиться у розпорядженні оператора мобільного

зв'язку. Отримана інформація підтвердила контакти П. з представниками терористичної організації ЛНР та факт його перебування на тимчасово окупованій території Луганської області в момент вчинення злочину.

– Встановлені оперативним підрозділом та допитані слідчим як свідки особи тимчасово переміщені з окупованої території Луганської області, які повідомили про факти фінансування громадянином П. терористичної організації «ЛНР».

На підставі зазначених доказів громадянина П., 04.05.2016 повідомлено про підозру у вчиненні злочину, передбаченого ч.1 ст. 258–5 КК України. В подальшому обвинувальний акт стосовно громадянина П. направлений до суду першої інстанції для розгляду справи по суті.

Список використаних джерел та літератури:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України станом на 30.09.2016 року/ Офіційний веб-сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/>
2. Особливості процесуального доказування у кримінальних провадженнях про злочини, вчинені на тимчасово окупованих територіях: матеріали круглого столу (26 липня 2016 року). – К.: Національна академія прокуратури України, 2016.–175 с.
3. Туркот М. Проблеми здійснення досудового розслідування у районі проведення антитерористичної операції/М. Туркот, Г. Ганова//вісник прокуратури.–2014.-№ 12(162). – С.11–20.

Лобойко Леонід Миколайович

завідувач відділу дослідження проблем кримінального процесу, криміналістики та судоустрою НДІ ВПЗ ім. акад. В. В. Сташиса НАПрН України, доктор юридичних наук, професор

ЩОДО ДОПУСТИМОСТІ ДОКАЗІВ, ОТРИМАНИХ З ПОКАЗАНЬ СВИДКА, ЯКИЙ НАДАЛІ БУВ ВИЗНАНИЙ ПІДОЗРЮВАНИМ ЧИ ОБВИНУВАЧЕНИМ

Розглянуте питання допустимості як доказів даних, отриманих з показань свідка, який надалі був визнаний підозрюваним чи обвинуваченим. Викладені аргументи на користь того, що дані, повідомлені свідком за його згодою, можуть бути визнані судом допустимими доказами.

Рассмотрен вопрос допустимости как доказательств данных, полученных из показаний свидетеля, признанного в дальнейшем подозреваемым или обвиняемым. Изложены аргументы в пользу того, что данные, сообщенные свидетелем с его согласия, могут быть признаны судом допустимыми доказательствами.

1. Практика застосування п. 1 ч. 3 ст. 87 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК) щодо визнання судом недопустимими доказів, що були отримані з показань свідка, який надалі був визнаний підозрюваним чи обвинуваченим у кримінальному провадженні, є неоднозначною. У одних випадках суди визнають такі відомості доказами, а в інших – ні. Нормативне положення, що наразі міститься у п. 1 ч. 3 ст. 87 КПК, до 15 липня 2015 р. містилося у п. 6 ч. 2 цієї ж статті КПК.

«Перемішуючи» текст п. 6 з ч. 2 ст. 87 КПК до частини 3 цієї статті, законодавець, очевидно, мав на меті обмежити дію правила про «отруєні плоди», сформульованого у ч. 1 ст. 87 КПК. Згідно з останньою будь-які інші докази, здобуті завдяки інформації, отриманій внаслідок істотного порушення прав та свобод людини, є недопустимими. У ч. 3 ст. 87 КПК не йдеться про істотне порушення прав та свобод людини, а отже докази, здобуті завдяки інформації, отриманій від свідка, який надалі буде визнаний підозрюваним чи обвинуваченим у кримінальному провадженні, формально не вважаються недопустимими.

2. Особа до повідомлення їй про підозру у вчиненні кримінального правопорушення вправі давати показання. У ст. 66 КПК «Права та обов'язки свідка» не конкретизовано який саме свідок – той, що в майбутньому буде визнаний підозрюваним (обвинуваченим) чи той, що не буде визнаний таким, має право це робити. На початкових етапах досудового розслідування однозначно вирішити питання про те, чи буде свідку повідомлено про підозру, доволі складно, а часто – неможливо.

Згідно з п. 3 ч. 1 ст. 66 КПК особа має право відмовитися давати показання щодо обставин події, в якій вона була безпосереднім учасником, а у відповідності з ч. 8 ст. 224 КПК має право не відповідати на запитання з приводу тих обставин, які можуть стати підставою для підозри, обвинувачення у вчиненні нею кримінального правопорушення.

У особи в будь-якому разі повинна бути можливість викласти власну версію події, в якій вона брала участь. Її показання як свідка (у разі погодження їх надати) варто розглядати не більше як предмет можливої перевірки. Ці показання після перевірки можуть бути покладені в основу як обвинувального акту, так і рішення про закриття кримінального про-

вадження за реабілітуючи ми обставинами на стадії досудового розслідування чи постановлення виправдувального вироку судом.

Якщо після роз'яснення права не давати показання щодо себе особа вирішує їх надати, то вона свідомо використовує своє право на надання показань як свідок і відмовляється від реалізації свого права на «мовчання».

3. Законодавець не встановив для особи, щодо якої є дані про можливе вчинення нею кримінального правопорушення, але відсутні достатні дані для повідомлення про підозру, іншого способу викласти власну версію події, відомості про яку внесені до Єдиного реєстру досудових розслідувань (далі – ЄРДР), ніж надання показань. Тому надання особі до повідомлення про підозру можливості викласти власну версію події є справедливим. Несправедливим було би позбавлення її такої можливості.

За логікою законодавця формування стороною обвинувачення доказів під час досудового розслідування мало би відбуватися без участі цієї особи аж до повідомлення її про підозру або до закриття кримінального провадження. Але ж повідомлення про підозру особи може не відбутися. І це може статися якраз завдяки отриманню і перевірці показань саме від цієї особи (якщо вона бажає давати показання щодо себе).

4. Вирішуючи питання про допустимість розглядуваних доказів, варто зважати і на ступінь участі свідка, пізніше визнаного підозрюваним, обвинуваченим, у формуванні сукупності доказів. Якщо жодні дані з його показань не покладені в основу вироку суду першої інстанції та рішень вищестоящих судів, то участь особи у формуванні сукупності доказів є нікчемною.

5. Сторона обвинувачення зобов'язана діяти на підставі засади законності, одним з елементів якої є обов'язок всебічно, повно і неупереджено дослідити обставини кримінального провадження, виявити як ті обставини, що викривають, так і ті, що виправдовують підозрюваного, обвинуваченого, а також обставини, що пом'якшують чи обтяжують його покарання, надати їм належну правову оцінку та забезпечити прийняття законних і неупереджених процесуальних рішень.

Відсутність з боку сторони обвинувачення пропозиції особі – учасниці події, відомості про яку внесені до ЄРДР, надати показання, а в разі її погодження – відсутність дій з перевірки цих показань, по суті, є порушенням вимоги закону щодо повноти дослідження обставин кримінального провадження. Як наслідок, невиконання зазначеної вимоги КПК може призвести до того, що повідомлення про підозру буде визнане передчасним, а тому незаконним. Незаконне повідомлення про підозру у вчиненні

кримінального правопорушення є підставою для відповідальності, передбаченої Законом України від 1 грудня 1994 р. «Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянину незаконними діями органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування, прокуратури і суду». Не вжиття стороною обвинувачення заходів щодо отримання від цієї особи показань і їхньої перевірки суперечило би також публічним інтересам та інтересам потерпілого.

Слідчий (прокурор) мають право допитати особу як свідка до повідомлення їй про підозру з дотриманням гарантій у вигляді дотримання права на «мовчання». Відсутність у сторони обвинувачення такого права означала би, що у слідчого і прокурора у жодному кримінальному провадженні не буде можливості ознайомитися з подією «з перших вуст». Якщо навіть у підозрюваного є право сприяти досудовому розслідуванню шляхом надання правдивих показань, то у свідка тим паче має бути таке право. Skorиставшись ним, свідок може у законний спосіб забезпечити не притягнення себе до кримінальної відповідальності, початковим моментом якої згідно з п. 14 ч. 1 ст. 3 КПК є повідомлення про підозру.

6. Положення КПК неоднозначно регулюють питання кримінального провадження, що стосуються допиту як свідків осіб, які в подальшому будуть визнані підозрюваними (обвинуваченими) у провадженні. З одного боку, у КПК існує заборона допитувати таких осіб як свідків. З іншого боку, на сторону обвинувачення покладено обов'язок всебічно, повно і неупереджено дослідити обставини кримінального провадження, а свідка (незалежно від того чи існує перспектива повідомлення про підозру) можна допитати з роз'ясненням йому права відмовитися давати показання щодо себе.

За таких умов згідно з ч. 6 ст. 9 КПК застосовуються загальні засади кримінального провадження, визначені ч. 1 ст. 7 КПК, в тому числі і засада верховенства права. Отримання показань від особи як свідка до повідомлення їй про підозру не суперечить засаді верховенства права, бо отримання таких показань (за її згодою) сприяє з'ясуванню обставин кримінального правопорушення. А всебічне, повне і неупереджене з'ясування обставин кримінального правопорушення забезпечує дотримання прав та свобод як потерпілого, так і особи – свідка, бо він має можливість висловити свою точку зору щодо події за його участю і в законний спосіб вплинути на вирішення справи щодо себе.

Відтак, отримання показань від особи як від свідка і визнання її у кримінальному провадженні підозрюваним, а потім і обвинуваченим не впливає на «загальну» справедливість судового розгляду.

7. Певний крок у напрямі правильного вирішення розглядуваного питання зробив Верховний Суд України у своїй постанові від 9 червня 2016 року № 5-360кс15.doc. Цінність правового висновку, викладеного в ній, полягає у тому, що оцінювати доказ на предмет його допустимості у розглядуваному випадку необхідно з урахуванням ситуації, яка склалася у провадженні на момент отримання цього доказу.

Вища судова інстанція правильно зробила акцент на засаді свободи від самовикриття, що є загальновизнаним міжнародним стандартом кримінального провадження. Норма права про недопустимість доказів, отриманих від свідка, якого надалі було визнано підозрюваним (обвинуваченим), має застосовуватися за умови, коли на час отримання показань від свідка уже існували дані, що його буде визнано підозрюваним чи обвинуваченим, але, всупереч наявності у такої особи права на мовчання та свободу від самовикриття, слідчий чи прокурор вчиняє дії, спрямовані на отримання від неї показань.

Надточій Євген Анатолійович
старший слідчий слідчого відділу
УСБУ в Чернігівській області

НЕГЛАСНІ СЛІДЧІ (РОЗШУКОВІ) ДІЇ ТА ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВІ ЗАХОДИ: ДО ПРОБЛЕМИ СПІВВІДНОШЕННЯ ТА ПРАВОВОЇ РЕГЛАМЕНТАЦІЇ

КПК України 2012 року своїми положеннями запровадив ряд новел, однією з найбільш яскравих і обговорюваних серед них є негласні слідчі (розшукові) дії. Вони були невідомі попередньому КПК (1960 р.), в свою чергу провадилися аналогічних за змістом оперативно-розшукові заходи [1].

Слід зазначити, що довгий час у радянській, а згодом і вітчизняній науці домінуючою була ідея про неприпустимість поєднання оперативно-розшукових і кримінально-процесуальних функцій. Однак на противагу їй ряд науковців виступав з протилежною позицією. У підсумку остання, будучи підкріпленою посиланнями на прогресивний зарубіжний досвід, отримала своє втілення в матерії українського права. Включивши новий процесуальний інститут, законодавець зробив сміливу спробу вирішити проблеми використання матеріалів, здобутих в ході ОРД, у кримінальному судочинстві. Однак ефективність реалізованої нормативної моделі цього

рішення є досить дискусійною з позицій як теорії, так і практики, навіть після чотирьох років дії КПК України 2012 року [2].

Незважаючи на докорінні трансформації в законодавстві, питання співвідношення оперативно-розшукових заходів та кримінальних процесуальних дій, визначення ролі слідчого щодо проведення перших заважається проблемним. Так, до появи зазначених положень нового кодексу слідчий не був суб'єктом оперативно-розшукової діяльності. Він лише давав доручення і вказівки органу дізнання про проведення оперативно-розшукових заходів. Сьогодні він також не є суб'єктом ОРД, але відповідно до положень ч. 6 ст. 246 КПК уповноважений проводити негласні слідчі (розшукові) дії, які, незважаючи на відмінність у понятійному апараті, по суті є нічим іншим, як оперативно-розшуковими заходами [4]. На сьогодні, здебільшого, слідчі намагаються застосовувати негласні слідчі (розшукові) дії під час проведення досудових розслідувань по кримінальним провадженням. В залежності від обставин провадження та завантаженості, слідчий особисто проводить негласні слідчі (розшукові) дії, однак, не рідко отримавши відповідні ухвали суду передоручає їх проведення оперативним підрозділам, чим, з певної точки зору, унеможливує себе від оперативного та своєчасного одержання відомостей, які можуть бути використані як доказ у кримінальному провадженні.

Наступне, що привертає увагу, це те, що процедурні питання порядку передачі та використання матеріалів ОРД, невизначеність яких утворювала проблемне середовище за часів КПК 1960 р., змогла знайти своє часткове вирішення в новому кримінально-процесуальному законі, відповідно до ч. 2 ст. 99 КПК України визначено, що матеріали в яких зафіксовано фактичні дані про протиправні діяння окремих осіб та груп осіб, зібрані оперативними підрозділами з дотриманням вимог Закону України «Про ОРД», за умови відповідності вимогам статті 99, є документами та можуть використовуватися в кримінальному провадженні як докази. Також, КПК України 2012 року та «Інструкція про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні» чітко визначили порядок використання негласних слідчих (розшукових) дій [3].

Реальною проблемою, яка є не вирішеною та викликає сумніви – це встановлене законом співвідношення наданих слідчому процесуальних інструментів і реальних можливостей скористатись ними в повній мірі – як саме слідчий буде проводити певні негласні слідчі (розшукові) дії (наприклад: використання конфіденційного співробітництва), при цьому не маючи відповідних оперативних можливостей. Зокрема, уявляється, що

нормативний зміст принципів кримінального процесуального законодавства, зокрема, гласності, важко узгоджується з засадами ОРД, які обумовлені об'єктивними чинниками і визначають організацію і тактику оперативно-розшукових заходів та похідних від них негласних слідчих (розшукових) дій.

Наведене дає підстави для висновку, що інститут негласних слідчих (розшукових) дій потребує ретельного наукового вивчення, а їх правове регулювання відповідного законодавчого удосконалення.

Список використаних джерел та літератури:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13 квітня 2012 року // Голос України. – 2012–19 травня (№90-91), 2012 – С.254.
2. Про оперативнорозшукову діяльність: закон України від 18 лютого 1992 року №2135XII // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – №22. – С. 303.
3. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар: у 2 т./ за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, А. В. Портнова. – Х.: Право, 2012. – С. 630.
4. Скулиш Є. Д. Негласні слідчі (розшукові) дії за кримінальнопроцесуальним законодавством України /Є. Д. Скулиш // Вісник Національної академії прокуратури України. – 2012. – №2(26). – С. 15–23.

Овдiєнко Ярослав Олегович

курсант 2-ї групи 1 курсу
ІПЮК для СБ України
НЮУ ім. Ярослава Мудрого

Членов Микола Володимирович

старший викладач СК №1 ІПЮК для СБ
України НЮУ ім. Ярослава Мудрого

ЩОДО ВДОСКОНАЛЕННЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ СЛІДЧОГО ЕКСПЕРИМЕНТУ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

За діючим КПК України слідчий експеримент є самостійною слідчою дією, яка відіграє суттєву роль в системі слідчих дій.

Слідчий експеримент регламентовано ст. 240 КПК України, в якій зазначено, що з метою перевірки і уточнення відомостей, які мають зна-

чення для встановлення обставин кримінального провадження, слідчий, прокурор мають право провести слідчий експеримент шляхом відтворення дій, обстановки, обставин певної події, проведення необхідних дослідів та випробувань.

Якщо зазирнути до історії, то у КПК УРСР 1922 і 1927 така слідча дія взагалі не була передбачена. Між науковцями тривало чимало дискусій щодо ролі, місця і значення проведення такої окремої слідчої дії як перевірка показань на місці. В результаті в КПК України 1960 року з'явилась ст. 194 «Відтворення обстановки і обставин події», а в деяких союзних республіках ця слідча дія була закріплена з назвою «слідчий експеримент».

На сьогодні крім КПК України, слідчий експеримент передбачений в кримінально-процесуальних кодексах багатьох країн, зокрема: Російської Федерації (ст. 181), Грузії (ст. 129, 130), Литви (ст. 197), Вірменії (ст. 242), Білорусі (ст. 207), Таджикистану (ст. 188) та ін. При цьому в процесуальних кодексах деяких країн питанням перевірки обставин передбачено дві окремі слідчі дії, наприклад: в Молдові (ст. 122 «відтворення події» та ст. 123 «експеримент у кримінальному провадженні»; в Туркменістані (ст. 285 «перевірка показань на місці» та ст. 286 «слідчий експеримент»).

Ст. 62 Конституції України та ст. 17 КПК України закріплюють принцип презумпції невинуватості особи та покладають функцію доказування її вини на сторону обвинувачення. В багатьох випадках об'єктивна перевірка і оцінка отриманих доказів можливі тільки при проведенні слідчого експерименту, який дозволяє слідчому, прокурору шляхом досліду перевірити достовірність отриманих під час слідства відомостей, відтворити в повному обсязі картину події, що сталася, з врахуванням взаємних зв'язків, різних деталей та особливостей.

Слідчий експеримент не відноситься до числа невідкладних слідчих дій, він проводиться тільки після реєстрації кримінального провадження та найчастіше спрямований на перевірку вже зібраних доказів. Крім цього, не у кожному кримінальному провадженні потрібно проводити слідчий експеримент. В деяких кримінальних провадженнях він взагалі не проводиться, але існують ситуації, коли тільки під час слідчого експерименту можуть бути підтверджені або спростовані наявні у справі відомості. Необхідність його проведення може виникнути тоді, коли з'явилися або можуть з'явитися сумніви в можливості існування яких-небудь фактів, явищ, подій чи здійснення яких-небудь фактів, явищ, подій чи здійснення яких-небудь дій за певних умов, що мають істотне значення для розслідуваної події.

Під час досудового розслідування кримінального провадження суб'єктами, які наділені правом проведення слідчого експерименту, є *слід-*

чий та прокурор. Прийняття цього процесуального рішення ними письмовою постановою не оформлюється, оскільки це не передбачено кодексом (ст. 110, 240 КПК). Також суб'єктом проведення слідчого експерименту може бути *співробітник відповідного оперативного підрозділу*, якому під час досудового розслідування прокурор, слідчий в порядку ст. 36 та ст. 40 КПК, відповідно, уповноважений доручити його проведення. Під час судового розгляду проведення слідчого експерименту кодексом не передбачено і якщо необхідність в його проведенні виникає, суддя має право відкласти судовий розгляд та своєю ухвалою доручити його проведення органу досудового розслідування (ст. 333 КПК).

Слідчий експеримент проводиться у присутності двох понять (ч. 4 ст. 223 КПК). Однією з умов участі підозрюваного в слідчому експерименті є наявність його згоди дати показання та наочно продемонструвати певні дії, відтворити обстановку події тощо. Це пояснюється правовим статусом підозрюваного, в т.ч. відсутністю обов'язку давати показання по справі (ст. 63 Конституції, ст. 42 КПК).

Під час проведення слідчого експерименту підозрюваний може згадати певні обставини вчинення злочину та вказати місцезнаходження схованих знарядь вчинення злочину, грошей, цінностей та інших речей, набутих кримінально протиправним шляхом, трупа. У зв'язку з цим виникає питання: чи можна їх вилучити протоколом слідчого експерименту? Вважаємо, що ні, бо це ст. 240 КПК України не передбачено (на відміну від ч. 7 ст. 285 КПК Республіки Туркменістан, де ця можливість прямо передбачена). В такому випадку слідчий, прокурор можуть зупинити проведення слідчого експерименту та протоколом огляду вилучити виявлені речові докази.

Розглянемо декілька питань щодо вдосконалення правового регулювання проведення слідчого експерименту.

1. Ч. 5 ст. 240 КПК передбачає, що слідчий експеримент, що проводиться в житлі чи іншому володінні особи, здійснюється лише на 2 підставах: 1) за добровільною згодою особи, яка ними володіє; 2) на підставі ухвали слідчого судді за клопотанням слідчого, погодженого з прокурором. В першому випадку мова йде про оформлений у письмовому виді дозвіл власника – особи, яка володіє житлом чи іншим володінням. Водночас на практиці можуть траплятися випадки необхідності проведення слідчого експерименту в гаражах, дачах право власності на які не оформлено належним чином, в автотранспортних засобах, власник яких за реєстраційними документами багато років тому передав автомашину іншій особі без перереєстрації права власності, проживає в іншому регіоні

України. Також можуть бути випадки коли власник житла тривалий час знаходиться за кордоном, а користуються житлом його родичі або інші особи на правах оренди. В таких випадках отримання ухвали слідчого судді викликає певні труднощі та потребує часу. Проаналізувавши міжнародний досвід, бачимо, що в КПК Білорусі такий дозвіл на проведення слідчого експерименту в житлі крім власника, може надавати повнолітня особа, яка там проживає. У зв'язку з цим, пропонується внести законодавчі зміни до ч.5 ст. 240 КПК України, якими передбачити можливість надання такого дозволу не тільки володільцем (власником), а і повнолітньою особою, яка проживає в житлі чи іншому володінні.

2. Відповідно до ч. 4 ст. 224 КПК проведення слідчих (розшукових) дій у нічний час (з 22 до 6 години) не допускається, за винятком невідкладних випадків, коли затримка в їх проведенні може призвести до втрати слідів кримінального правопорушення чи втечі підозрюваного. В той же час важливою умовою проведення слідчого експерименту є його проведення в умовах, максимально наближених до тих, в яких у минулому відбувалася досліджувана дія чи подія. Перш ніж проводити дослідницькі дії, необхідно відтворити (реконструювати) обстановку, у якій вони проводитимуться. Ступінь реконструкції залежить від характеру експерименту, обстановки, у якій він здійснюватиметься, від можливостей реконструювання. Недотримання цієї умови розцінюється як порушення вимог кримінального процесуального закону, що спричиняє втрату доказового значення одержаних даних. На практиці інколи виникає необхідність з метою відтворення події злочину проведення слідчого експерименту у нічний час. Наприклад, відповідно до ухвали Голосіївського районного суду м. Києва від 16.06.2016 р. у справі № 752/9282/15-к прийнято рішення про проведення слідчого експерименту у нічний час у справі про дорожньо-транспортну пригоду яка сталася після 23.00, коли зовнішнє освітлення на ділянці дорозі переведено у черговий режим 50%. Проведення слідчого експерименту у нічний час є обов'язковою умовою для відтворення обставин події у даному провадженні, але у цьому випадку порушується вимога ч. 4 ст. 224 КПК України, тому слідчий експеримент не відноситься до передбаченого в ній невідкладного випадку. У зв'язку з цим пропонується внести законодавчі зміни до ст. 240 КПК України, якими передбачити можливість, в порядку виключення, проведення слідчого експерименту у нічний час, тобто в умовах, найбільш приближених до тих, в яких відбувались відтворювані події або дії.

3. В Єдиному реєстрі судових рішень є чимало рішень про визнання недопустимими як доказів протоколів слідчого експерименту з причин

того, що умови проведення експерименту не відповідали обстановці відтворюваної події. Про необхідність проведення слідчого експерименту в умовах і обстановці, максимально наближених до тих, що мали місце під час вчинення злочину, вказується в криміналістичній літературі щодо тактики проведення слідчого експерименту, однак така вимога не міститься в вимогах КПК України. Якщо звернутись до міжнародного досвіду, такі вимоги закріплені в процесуальних кодексах деяких країн, наприклад в ч. 4 ст. 258 КПК Республіки Казахстан. У зв'язку пропонується внести до ст. 240 КПК України законодавчі зміни та закріпити положення наступного змісту: «Слідчий експеримент проводиться в умовах, найбільш наближених до тих, в яких відбувались відтворювані події або дії».

Пінчук Ігор Станіславович,
доцент спеціальної кафедри №3
ІШОК для СБ України
НЮУ ім. Ярослава Мудрого

ПИТАННЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ НЕГЛАСНИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ ЗА КПК УКРАЇНИ

Прийнятий у 2012 році Кримінальний процесуальний кодекс України започаткував у нашій правовій системі багато новацій, серед яких – новий різновид слідчих дій – негласні слідчі (розшукові) дії. Запропонований інститут змінив усталене уявлення й порядок здійснення цих слідчих (розшукових) дій у кримінальному провадженні. Тому, актуальним сьогодні є визначення особливостей механізму проведення негласних слідчих (розшукових) дій і законодавчих переваг та недоліків його правового врегулювання у кримінальному провадженні.

Латентний (прихований) характер злочинної діяльності зумовлює необхідність активного здобування первинної оперативної інформації та фіксації злочинних дій шляхом проведення оперативно-розшукових заходів та негласних слідчих (розшукових) дій. Разом з тим новий Кримінальний процесуальний кодекс України обумовив появу нових та загострення наявних проблемних питань у діяльності оперативних підрозділів. Латентність злочинів призводить до відсутності офіційних заяв та повідомлень, тому однією з підстав для реєстрації в Єдиному реєстрі досудових розслідувань інформації про вчинення кримінального правопорушення є виявлення його ознак оперативними підрозділами.

Необхідно зазначити, що оперативні працівники отримують первинну інформацію, у якій не міститься ознак усіх елементів складу злочину – тобто в інформації відображається суб'єктивна думка оперативного працівника про можливу наявність ознак злочину, а не власне ознак злочину. Зрозуміло, що за таких умов, перш ніж вносити дані до Єдиного реєстру досудових розслідувань, необхідне проведення оперативної перевірки, тому оперативні підрозділи до моменту реєстрації проводять певні дії, передбачені ст. 8 чинного Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність». Необхідність проведення таких дій регламентовано як чинним Кримінальним процесуальним кодексом України так і низкою підзаконних актів – наприклад, у наказі Генерального прокурора Про порядок ведення Єдиного реєстру йдеться про те, якщо у заяві чи повідомленні не зазначено всі відомості про вчинене кримінальне правопорушення, то для їх встановлення проводяться такі дії: направлення вимог до установ, підприємств, організацій про надання документів або відповідних даних, тощо. Вказані дії повинні бути виконані у строк, що не перевищує 7 днів.

Ураховуючи зазначене, а також необхідність проведення попередньої перевірки, з метою недопущення незаконного обмеження прав громадян України (при проведенні відносно них слідчих, у тому числі і негласних слідчих (розшукових) дій (НСРД), у випадку невстановлення факту вчинення ними кримінального правопорушення), пропонуємо нормативно врегулювати порядок та підстави проведення попередньої перевірки.

Також, існує низка проблемних моментів та неузгодженостей правової регламентації оперативно-розшукової діяльності, що зумовлює необхідність визначення особливостей правової регламентації проведення оперативно-розшукових заходів на стадії до початку кримінального провадження, та реалізації прав оперативних підрозділів при проведенні досудового розслідування в рамках негласних слідчих (розшукових) дій. Практично діяльність оперативних підрозділів можна розглядати в певних блоках, для кожного з яких необхідно виокремити правове обґрунтування, а саме: на етапі оперативного (ініціативного) пошуку здійснюється низка заходів, спрямованих на отримання первинної інформації. Правовою підставою для проведення оперативно-розшукових заходів у цьому блоці є ст. 7 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», де зазначено, що оперативні підрозділи в межах своїх повноважень зобов'язані вживати необхідних оперативно-розшукових заходів щодо попередження, своєчасного виявлення і припинення злочинів і викриття причин та умов, які сприяють учиненню злочинів, здійснювати профілактику правопорушень.

Разом з тим у ч. 2 ст. 7 цього закону зазначено, що в разі виявлення ознак злочину оперативний підрозділ, який здійснює оперативно-розшукову діяльність, зобов'язаний невідкладно направити зібрані матеріали, яких зафіксовано фактичні дані про протиправні діяння окремих осіб та груп, відповідальність за які передбачено КК України, до відповідного органу досудового розслідування для початку та здійснення досудового розслідування в порядку, передбаченому КПК України. Логічно, що у випадку коли оперативним підрозділом виявлено саме фактичні (підтверджені) дані про вчинення кримінального правопорушення, а не окремі ознаки злочину, то здійснюється передача їх до відповідного органу досудового розслідування. Тому, оперативні заходи здійснюються виключно шляхом особистого пошуку, застосування агентури та використання оперативно-аналітичних обліків оперативного призначення; другий блок реалізовується за наявності достатньої інформації, одержаної в установленому законом порядку, що потребує перевірки за допомогою оперативно-розшукових заходів і засобів, про злочини, що готуються, та осіб, які готують учинення злочину. Правовою основою у цьому випадку є ст. 8 ЗУ «Про оперативно-розшукову діяльність».

Негласні слідчі (розшукові) дії, у переважній більшості, за своєю сутністю фактично є оперативно-розшуковими заходами, які отримали нову назву і право на проведення яких надано слідчому під час здійснення ним досудового розслідування. Якщо раніше оперативні заходи під час розслідування кримінальної справи проводилися співробітниками відповідних оперативних підрозділів за законом України «Про оперативно-розшукову діяльність» у рамках справи супроводження кримінального судочинства, то тепер цю процедуру регламентує окрема глава Кримінального процесуального кодексу.

З однієї сторони, нормативно закріплені методи проведення негласних слідчих дій багато в чому збігаються з методами ведення оперативно-розшукової діяльності – на це орієнтує Інструкція про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні, яка затверджена спільним наказом ГПУ, МВС, СБУ, Адміністрації Держприкордонслужби, Мінфіну, Мін'юсту від 16.11.2012р. № 114/1042/516/1199/936/1687/5, де вказано (пп. 1.6, 1.16), що «методи проведення негласних слідчих (розшукових) дій – це сукупність організаційних, практичних прийомів, у тому числі із застосуванням технічних засобів, які дозволяють у порядку, передбаченому кримінальним процесуальним законодавством України, отримати інформацію про злочин або особу, яка його вчинила, без її відома». При цьому порядок, тактика

та методика проведення цих дій, взаємодія уповноважених оперативних підрозділів «з особами (підрозділами), що залучаються до проведення таких дій, регулюються окремим нормативно-правовим актом органів, у складі яких перебувають уповноважені оперативні підрозділи».

З другої сторони, діяльність щодо здійснення негласних слідчих (розшукових) дій є діяльністю процесуальною і мала б підпорядковуватися виключно нормам кримінального процесуального закону. Проте, виходячи з нормативних роз'яснень міжвідомчого наказу, те, що передбачено кримінальним процесуальним законодавством і написано для слідчого, сьогодні регламентується відомчими інструкціями й фактично регулює оперативно-розшукову діяльність. На практиці в багатьох випадках негласні слідчі дії – це дії, які виконують оперативні співробітники з дотриманням порядку та правил, із застосуванням тактичних прийомів саме оперативної діяльності. Але, оскільки такі засоби застосовуються в кримінальному провадженні, вони підпорядковуються вимогам КПК і мають проводитись із дотриманням тактики проведення слідчих дій.

Повзик Євген Вікторович

асистент кафедри кримінального процесу та оперативно-розшукової діяльності НЮУ ім. Ярослава Мудрого, кандидат юридичних наук

ОБОВ'ЯЗКИ ПІДОЗРІВАНОВОГО, ОБВИНУВАЧЕНОГО ВІДПОВІДНО ДО УГОДИ ПРО ВИЗНАННЯ ВИНУВАТОСТІ

В роботі проаналізовані нормативні вимоги до змісту угоди про визнання винуватості.

Одним із прогресивних положень КПК України є застосування інституту угод, який характеризується розширенням змагальності, диспозитивності, доцільності, процесуальною економією, що, у свою чергу, наближує його до світових стандартів, забезпечує його ефективність, доступність правосуддя, правову захищеність учасників кримінальних процесуальних відносин, однією з гарантій якої є законодавчо закріплені вимоги до змісту угод. Проте, незважаючи на значний науковий інтерес до інституту угод, достатньо часто зустрічаються випадки неоднакового та неправильного застосування його норм, що, у свою чергу, актуалізує дослідження за обраною темою.

Аналіз гл. 35 КПК України дає підстави зробити висновок про те, що елементи змісту угоди про визнання винуватості можна поділити на факультативні та обов'язкові. Факультативним елементом змісту угоди відповідно до ст. 472 КПК України можуть бути обов'язки підозрюваного, обвинуваченого щодо співпраці у викритті кримінального правопорушення, вчиненого іншою особою. Такі обов'язки можуть передбачати виконання дій, спрямованих на розкриття і розслідування злочину, викриття та кримінальне переслідування інших співучасників вчинення правопорушення, розшук майна, отриманого в результаті вчинення правопорушення тощо.

Як свідчить Узагальнення судової практики здійснення кримінального провадження на підставі угод ВССУ від 22 січня 2014 року, досить часто використовуються неконкретні формулювання при визначенні обов'язку підозрюваного, обвинуваченого щодо співпраці у викритті кримінального правопорушення, вчиненого іншою особою, які в подальшому неможливо буде виконати. Зокрема:

- співпрацювати з правоохоронними органами у викритті та виявленні осіб, які вчиняють злочини проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування та об'єднань громадян, а також злочини у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг;

- співпрацювати з правоохоронними органами у викритті та виявленні осіб, причетних до вчинення злочинів у сфері господарської діяльності, в тому числі службових злочинів;

- співпрацювати з правоохоронними органами у викритті та виявленні осіб, які вчиняють фіктивне підприємництво, а саме створюють чи придбають суб'єкти підприємницької діяльності з метою прикриття незаконної діяльності або здійснення видів діяльності, щодо яких є заборона;

- сприяти розслідуванню кримінальних проваджень у зв'язуванні обставин щодо осіб, які займаються придбанням, виготовленням та вживанням наркотичних засобів, та всіх відомих випадків їх збуту, виявленні та припиненні інших відомих йому кримінальних правопорушень цієї категорії;

- сприяти досудовому слідству.

Наведене свідчить, що переважно в угоді про визнання винуватості обов'язки підозрюваного, обвинуваченого у зв'язку з укладенням цієї угоди визначаються досить формально. Відсутність конкретизації сутності таких зобов'язань, зокрема про яке саме досудове слідство чи інші відомі обвинуваченому подібні злочини йде мова не дає суду змогу пересвідчитися у реальності і можливості їх виконання.

Відповідно до ч. 4 ст. 469 КПК України угоду про визнання винуватості може бути укладено між підозрюваним, обвинуваченим та прокуро-

ром щодо кримінальних проступків, злочинів невеликої, середньої тяжкості та тяжких злочинів, внаслідок яких шкода завдана лише державним чи суспільним інтересам. Щодо особливо тяжких злочинів угода може бути укладена лише за наявності наступних умов: ці злочини віднесені до підслідності Національного антикорупційного бюро України; підозрюваний, обвинувачений викриває іншу особу у вчиненні злочину, віднесеного до підслідності Національного антикорупційного бюро України; інформація щодо вчинення такою особою злочину буде підтверджена доказами. Зазначені умови є обов'язковими при укладенні угоди у провадженні стосовно особливо тяжких злочинів. Відповідно до п. 8 постанови Пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ «Про практику здійснення судами кримінального провадження на підставі угод» від 11.12.2015 року у провадженні на підставі угоди про визнання винуватості стосовно особливо тяжкого злочину підозрюваний, обвинувачений повинен до укладення угоди про визнання винуватості (попередньо) викрити іншу особу у вчиненні злочину, віднесеного до підслідності Національного антикорупційного бюро України (незалежно від ступеня тяжкості вчиненого останнім злочину та в межах якого кримінального провадження здійснюється досудове розслідування).

На нашу думку, виконання умови щодо викриття іншої особи у вчиненні злочину до укладення угоди про визнання винуватості може негативно вплинути на інтереси підозрюваного, обвинуваченого, який бажає укласти таку угоду. Це пов'язано з тим, що при виконанні зазначеної умови у прокурора не виникає обов'язку укласти угоду та направити її до суду. Відповідно, може скластися ситуація, коли прокурор, отримавши інформацію, яка викриває іншу особу у вчиненні корупційного злочину, може продовжити досудове розслідування в загальному порядку та після його завершення направити обвинувальний акт до суду без угоди про визнання винуватості, або під час судового розгляду не виявити бажання укласти таку угоду. За такої ситуації можуть залишитися незахищеними приватні інтереси підозрюваного, обвинуваченого щодо пом'якшення покарання, що, у свою чергу, може негативно вплинути на рівень довіри до правоохоронних органів та суду.

У зв'язку з цим видається за необхідне нормативно деталізувати порядок укладення угоди про визнання винуватості та вимоги до її змісту таким чином, щоб вони забезпечували захист інтересів як підозрюваного, обвинуваченого (приватних), так і прокурора (публічних). Тому, за для забезпечення цієї мети, уявляється доцільним в КПК України закріпити таку обов'язкову умову змісту угоди про визнання винуватості у провадженні щодо особливо тяжких злочинів, як викриття іншої особи у вчи-

ненні злочину, віднесеного до підслідності Національного антикорупційного бюро України.

З огляду на те, що інформація, яка викриває іншу особу у вчиненні корупційного злочину, обов'язково повинна підтверджуватися доказами (п. 2 ч. 4 ст. 469 КПК України), та обов'язковість негайного направлення укладеної угоди до суду разом з обвинувальним актом (ч. 1 ст. 474 КПК України), вважаємо за доцільне доповнити ч. 1 ст. 474 КПК України відповідною підставою відкладення направлення до суду угоди про визнання винуватості з метою проведення процесуальних дій, спрямованих на отримання доказів вчинення іншою особою корупційного злочину.

В ході вивчення судової практики застосування угод також встановлено угоди, в яких зазначено обов'язок підозрюваного повністю відшкодувати державі витрати на залучення експертів для проведення хімічної експертизи, який має бути виконано до встановленої угоді дати. У зв'язку з цим зазначимо, що відповідно до ч. 2 ст. 124 КПК України в разі ухвалення обвинувального вироку суд стягує з обвинуваченого на користь держави документально підтверджені витрати на залучення експерта. Таким чином, відшкодування обвинуваченим даного виду процесуальних витрат забезпечено відповідним механізмом і не може бути предметом угоди про визнання винуватості. Тим більше, угода не може містити конкретної дати відшкодування цих витрат, адже зважаючи на ст. 476 КПК України, у разі невиконання угоди про визнання винуватості прокурор має право звернутися до суду, який затвердив таку угоду, з клопотанням про скасування вироку. Ухилення від відшкодування витрат на залучення експерта не може мати наслідком скасування вироку, оскільки не стосується тих обов'язків підозрюваного, обвинуваченого, які набули нормативного закріплення у ст. 472 КПК України, і безпосередньо пов'язані із сутністю цієї угоди.

Полюхович Олег Іванович

голова Апеляційного суду Рівненської області, здобувач кафедри кримінального процесу та оперативно-розшукової діяльності НЮУ ім. Ярослава Мудрого

НЕВІДКЛАДНЕ ПРОВЕДЕННЯ ОКРЕМИХ НЕГЛАСНИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ: ПРОДОВЖЕННЯ НАУКОВОЇ ДИСКУСІЇ

Автором, з урахуванням висловлених у наукових джерелах позицій, надається власне бачення питання можливості проведення окремих не-

Кримінальний процесуальний кодекс України (далі – КПК), зважаючи на невідкладність випадку, дозволяє розпочинати деякі негласні слідчі (розшукові) дії (далі – НСРД) до постановлення ухвали слідчого судді (ст. 250 КПК). Зважаючи на вказане, на сьогодні окремими науковцями ставиться питання про доцільність розширення меж свободи дій слідчого і прокурора шляхом надання можливості не лише розпочинати такі НСРД до постановлення ухвали слідчим суддею, а й проводити їх до внесення інформації у Єдиний реєстр досудових розслідувань (далі – ЄРДР). Зокрема, вказується, що «ситуація невідкладності, яка пов'язана із врятуванням життя людей або запобіганням тяжкому чи особливо тяжкому злочину, не дозволяє відволікатися від неї на інші дії (внесення інформації до ЄРДР тощо). Адже законодавець не випадково дозволив проводити НСРД до постановлення ухвали слідчим суддею. Але необхідно було піти далі та дозволити в таких випадках проводити такі дії ще до початку розслідування. До того ж, право проводити аналогічні НСРД оперативно-розшукові заходи до початку розслідування мають оперативні підрозділи. Так чому таке право не надати і слідчому, визначивши більш детально процедуру початку проведення таких дій. До того ж, слідчому надано право проводити огляд місця події до внесення відомостей до ЄРДР»¹. У свою чергу, зважаючи на дискусійність питання, в наукових джерелах зустрічаються й альтернативні погляди, у яких дослідники відстоюють допустимість проведення вказаних НСРД лише після внесення інформації до ЄРДР. Наприклад, як зазначають автори одного з коментарів до КПК, а також окремі науковці у публікаціях з вузькоспеціалізованих питань щодо проведення НСРД, «відповідно до змісту ч. 1 ст. 250 КПК проведення НСРД до постановлення ухвали слідчого судді здійснюється у виняткових невідкладних випадках, пов'язаних із врятуванням життя людей та запобіганням вчиненню тяжкого або особливо тяжкого злочину. Як виняткові та невідкладні випадки слід розглядати настання таких обставин, за яких неможливо відвернути загрозу життю людей або ж попередити, запобігти вчиненню тяжкого або особливо тяжкого злочину із дотриманням загального порядку організації провадження НСРД. Якщо така інформація отримана не в межах кримінального провадження, слідчий, прокурор

¹ Омеляненко А. С. Особливості підготовки та проведення негласних слідчих (розшукових) дій у виняткових невідкладних випадках / А. С. Омеляненко // Науковий вісник Херсонського державного університету. Випуск 1. Том 4. – 2015. – С. 139.

у порядку, встановленому ст. 214 КПК, вносять такі відомості до ЄРДР, після чого може розпочатися проведення НСРД. Відповідно до змісту ч. 3 ст. 214 КПК до внесення відомостей до ЄРДР може бути проведений лише невідкладний огляд місця події. Після завершення огляду відомості про кримінальне правопорушення негайно вносяться до ЄРДР»^{1,2}.

Наведені позиції по суті описують дві єдино можливі протилежні альтернативи вирішення даного питання. Відтак, керуючись принципом *tertium non datur*³, нам залишається лише підтримати одну з них, надавши їй додаткової теоретичної аргументації та забезпечивши її подальший науковий розвиток.

На наше переконання, для відступу від загального правила про допустимість проведення слідчих дій (в тому числі й НСРД) лише після внесення інформації до ЄРДР немає жодних вагомих підстав.

По-перше, не витримує критики вищенаведений аргумент, відповідно до якого «ситуація невідкладності, що пов'язана із врятуванням життя людей або запобіганням тяжкому чи особливо тяжкому злочину, не дозволяє відволікатися від неї на інші дії (внесення інформації до ЄРДР тощо)» [8, с. 139]. Річ у тім, що з урахуванням сучасних комп'ютерних технологій, процедура внесення інформації до ЄРДР не є довготривалою і зводиться лише до двох кроків: (1) слідчий або прокурор вносить інформацію, заповнюючи відповідні вкладки в ЄРДР, після чого вона з'являється в реєстрі зі статусом «незареєстровано»; (2) вказану інформацію, з використанням свого електронного ключа, підтверджує керівник органу досудового розслідування або відповідно керівник органу прокуратури, після чого статус запису змінюється на «у провадженні» і розслідування вважається розпочатим. При цьому використання портативної комп'ютерної техніки у поєднанні з технологіями бездротового Інтернет зв'язку надають можливість максимально швидко внести інформацію до ЄРДР незалежно від місця знаходження реєстратора (який вносить інформацію) та користувача (який має здійснити підтвердження інформації). Зокрема, вказаним способом реєстра-

¹ Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар : у 2 т. / О. М. Бандурка, Є. М. Блажівський, С. П. Бурдоль та ін. ; редкол.: В. Я. Тацій, О. В. Капліна, О. Г. Шило. – Харків : Право, 2013. – Т. 1. – С. 639–640.

² Керевич О. В. Законодавче врегулювання інституту негласних слідчих (розшукових) дій / О. В. Керевич, М. П. Климчук // Юридичний науковий електронний журнал. – №4. – 2015. – С. 244.

³ Закон виключення третього (лат. *tertium non datur* – «третього не дано») – закон логіки, відповідно до якого із двох суджень, одне з яких є запереченням іншого, одне судження буде обов'язково істинним, а інше – помилковим.

ція кримінальних правопорушень в ЄРДР доволі часто здійснюється безпосередньо з місця події. Тож, часові затрати по внесенню інформації до ЄРДР є непорівнюваними із часовими затратами на процедуру отримання дозволу слідчого судді на проведення НСРД. Відповідно, такого роду аргументація доцільності надання дозволу проводити НСРД не лише до винесення ухвали слідчим суддею, а й до внесення інформації до ЄРДР видається некоректною.

По-друге, надання можливості проведення НСРД до початку внесення інформації в ЄРДР по суті розмиє всі кордони між НСРД та оперативно-розшуковими діями (далі – ОРД). Річ у тім, що форми збирання інформації у рамках проведення НСРД і ОРД з позиції техніки в багатьох випадках є тотожними, але відрізняються одна від одної низкою юридичних відмінностей. Зокрема, з метою перевірки оперативної інформації про готування злочину або вчинення злочину в умовах неочевидності (тобто, наявна інформація, яка не може однозначно свідчити про вчинення кримінального правопорушення) заводиться оперативно-розшукова справа (ОРС), в рамках якої проводяться ОРД. У подальшому, в разі якщо під час проведення ОРД оперативна інформація підтвердиться і будуть виявлені ознаки конкретного злочину (готування до злочину), відбувається так звана «реалізація матеріалів ОРС» – внесення інформації про отримані факти до ЄРДР і початок кримінального провадження. Якщо ж наявні обставини, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення (ці обставини у першу чергу повинні підтверджувати наявність таких елементів складу кримінального правопорушення, як його об'єкт і об'єктивна сторона [⁴, с. 335]), слідчий, прокурор зобов'язаний внести відповідні відомості до ЄРДР та розпочати розслідування.

По-третє, законодавча заборона проведення слідчих дій до моменту внесення інформації в ЄРДР є вагомим та невід'ємним елементом кримінальної процесуальної форми, а також правовою підставою (а відтак – гарантією) законності обмеження прав людини під час збирання доказової інформації. Безумовно, ще більш дієвим доповненням системи гарантій є інститут судового контролю за дотриманням конституційних прав і свобод людини при проведенні слідчих дій. Разом із тим, інститут судового контролю, будучи більш ефективним, одночасно є й більш складним кримінальним процесуальним механізмом, «запуск» та реалізація якого потребують часових затрат, що в окремих випадках не є виправданими, зважаючи на потребу максимальної оперативності, коли йдеться про врятування життя людини або попередження тяжкого чи особливо тяжкого злочину. Внесення ж інформації до ЄРДР, як було зазначено вище, не по-

требує значних часових затрат, а відтак не є перешкодою для невідкладного початку НСРД.

Тож, врахування вищенаведених аргументів надає можливість висловити переконання у недоцільності реалізації наукових пропозицій стосовно законодавчого надання дозволу проводити НСРД у порядку ч. 1 ст. 250 КПК не лише до постановлення ухвали слідчого судді, а й до внесення інформації до ЄРДР.

Список використаних джерел та літератури :

1. Омеляненко А. С. Особливості підготовки та проведення негласних слідчих (розшукових) дій у виняткових невідкладних випадках / А. С. Омеляненко // Науковий вісник Херсонського державного університету. Випуск 1. Том 4. – 2015. – С. 138–142.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар : у 2 т. / О. М. Бандурка, Є. М. Блажівський, Є. П. Бурдоль та ін. ; редкол.: В. Я. Тацій, О. В. Капліна, О. Г. Шило. – Харків : Право, 2013. – Т. 1. – 768 с.
3. Керевич О. В. Законодавче врегулювання інституту негласних слідчих (розшукових) дій / О. В. Керевич, М. П. Климчук // Юридичний науковий електронний журнал. – №4. – 2015. – С. 242–244.
4. Кримінальний процес: підручник / Ю. М. Грошевий, В. Я. Тацій, А. Р. Туманянц та ін. ; за ред. В. Я. Тація, Ю. М. Грошевого, О. В. Капліної, О. Г. Шило. – Х. : Право, 2013. – 824 с.

Сердечна Аліна Юріївна

доцент СК-22 ННІ КРД

НА СБ України

ВИДИ ЗАТРИМАННЯ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСУАЛЬНОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ

Кримінальне процесуальне законодавство України передбачає декілька видів затримання осіб, причетних до злочинної діяльності. До таких видів затримання відносяться наступні:

І. Законне затримання.

1. *Порядок здійснення першого виду передбачений безпосередньо у ст. 207 КПК України.* Кожен має право затримати без ухвали слідчого судді, суду будь-яку особу, крім осіб, зазначених у статті 482 КПК України:

1) при вчиненні або замаху на вчинення кримінального правопорушення;
2) безпосередньо після вчинення кримінального правопорушення чи під час безперервного переслідування особи, яка підозрюється у його вчиненні [1].

Слід зауважити, що цей вид затримання відрізняється від процесуального затримання тим, що його можна здійснити як за вчинення кримінального проступку, так і злочину.

2. *Законне затримання, яке зобов'язані здійснювати співробітники правоохоронних органів, керуючись відповідними законами (звідси і термін – «законне затримання»)*. Зазначимо, що даний вид законного затримання є дещо ширшим, оскільки, на відміну від попереднього виду, може застосовуватися навіть і до осіб, які не вчинили кримінального правопорушення, проте необхідність їх затримання обумовлена іншими важливими причинами. При цьому суб'єктом застосування такого затримання можуть бути лише відповідні категорії службових осіб, визначених законом.

Ряд статей законів, якими керується СБ України в своїй оперативно-службовій діяльності, також передбачає можливість «затримання» окремих категорій осіб:

а) відповідно до ст. 7 Закону України «Про контррозвідувальну діяльність», для виконання визначених законом завдань та за наявності підстав, передбачених статтею 6 цього Закону, в ході контррозвідувальної діяльності органи, підрозділи та співробітники Служби безпеки України мають право: затримувати і тримати у спеціально відведених для цього місцях: 1) осіб, підозрюваних у підготовці чи проведенні розвідувально-підривної, терористичної діяльності та вчиненні інших злочинів, розслідування яких віднесено до компетенції органів Служби безпеки України, – на строки і в порядку, що передбачені законами України; 2) осіб, які проникли на об'єкти та у місця, що охороняються органами і підрозділами Служби безпеки України, – на строк до 3-х годин, а у разі нагальної необхідності запобігання злочинів чи його припинення та з метою встановлення особи – до 72-х годин з повідомленням про це суду протягом 24-х годин з моменту затримання для перевірки обґрунтованості цього запобіжного заходу [1].

б) відповідно до ст. 15 Закону України «Про боротьбу з тероризмом», у районі проведення антитерористичної операції посадкові особи, залучені до операції, мають право: 1) затримувати і доставляти в органи внутрішніх справ осіб, які вчинили або вчиняють правопорушення чи інші дії, що перешкоджають виконанню законних вимог осіб, залучених до антитерористичної операції, або дії, пов'язані з несанкціонованою спро-

бою проникнення в район проведення антитерористичної операції і перешкоджання її проведенню; 2) перевіряти у громадян і посадових осіб документи, що посвідчують особу, а в разі відсутності документів – затримувати їх для встановлення особи; 3) фізично затримувати терористів, а у випадках, коли їх дії реально загрожують життю та здоров'ю заручників, учасників операції або інших осіб, – знешкоджувати терористів [2].

в) відповідно до ст. 8 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», оперативним підрозділам для виконання завдань оперативно-розшукової діяльності за наявності передбачених статтею 6 вказаного Закону підстав надається право проводити операції із захоплення злочинців, припинення злочинів, розвідувально-підривної діяльності спецслужб іноземних держав, організацій та окремих осіб [3].

II. Затримання уповноваженою службовою особою. Такий вид затримання, відповідно до п. 8 ч. 2 ст. 131 КПК України, є заходом забезпечення кримінального провадження, а, відповідно до ч. 2 ст. 176 КПК України, – тимчасовим запобіжним заходом, який може бути застосований під час досудового розслідування [4].

Відповідно до положень ст. 208 КПК України, можна виділити два різновиди затримання підозрюваного уповноваженою службовою особою, які відрізняються підставами та умовами їх застосування.

1. Ч. 1 ст. 208 КПК України встановлює правові підстави затримання особи за підозрою у вчиненні злочину: 1) якщо цю особу застали під час вчинення злочину або замаху на його вчинення; 2) якщо безпосередньо після вчинення злочину очевидець, в тому числі потерпілий, або сукупність очевидних ознак на тілі, одязі чи місці події вказують на те, що саме ця особа щойно вчинила злочин; 3) якщо є обґрунтовані підстави вважати, що можлива втеча з метою ухилення від кримінальної відповідальності особи, підозрюваної у вчиненні тяжкого або особливо тяжкого корупційного злочину, віднесеного законом до підслідності Національного антикорупційного бюро України. Аналізуючи вказану норму, можна дійти до висновку, що обов'язковою умовою такого виду затримання є наявність підозри у вчиненні злочину, за яке передбачене покарання у виді позбавлення волі. Здійснення такого затримання уповноваженою службовою особою має на меті не тільки запобігання спробам підозрюваного продовжувати кримінальне правопорушення, вчинити інше кримінальне правопорушення або перешкоджати кримінальному провадженню, а й забезпечення отримання доказів, достатніх для того, щоб або спростувати підозру у вчиненні кримінального правопорушення, або сформулювати обґрунтовану підозру у вчиненні кримінального правопорушення.

2. Ч. 2 ст. 208 КПК України передбачає право уповноваженої службової особи затримати без ухвали слідчого судді, суду особу, стосовно якої наявна обґрунтована підозра у вчиненні злочину, за який передбачене основне покарання у виді штрафу в розмірі понад три тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, якщо: 1) підозрюваний не виконав обов'язки, покладені на нього при обранні запобіжного заходу; 2) підозрюваний не виконав у встановленому порядку вимог щодо внесення коштів як застави та надання документа, що це підтверджує. Вищенаведене вказує на те, що стосовно особи була винесена відповідна ухвала слідчого судді про застосування запобіжного заходу. Серед підстав для прийняття такого рішення закон називає наявність обґрунтованої підозри у вчиненні особою кримінального правопорушення (ч. 2 ст. 177 КПК України). Таким чином, затримання у порядку ч. 2 ст. 208 КПК України може застосовуватись виключно за наявності обґрунтованої підозри у вчиненні вищевказаного злочину. Вказаний захід процесуального примусу спрямований в першу чергу на забезпечення виконання підозрюваним покладених на нього процесуальних обов'язків.

III. Затримання особи з метою приводу для участі в розгляді клопотання про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою.

Вказаний вид затримання відрізняється від інших його видів за своєю метою (забезпечення явки підозрюваного чи обвинуваченого для розгляду клопотання про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою), строком (до 36 годин), а також юридичною підставою (ухвала слідчого судді, суду про дозвіл на затримання з метою приводу).

Відповідно до ст. 188 КПК України, прокурор, слідчий за погодженням з прокурором має право звернутися із клопотанням про дозвіл на затримання підозрюваного, обвинуваченого з метою його приводу для участі в розгляді клопотання про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою. Це клопотання може бути подане: 1) одночасно з поданням клопотання про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою або зміни іншого запобіжного заходу на тримання під вартою; 2) після подання клопотання про застосування запобіжного заходу і до прибуття підозрюваного, обвинуваченого до суду на підставі судового виклику; 3) після неприбуття підозрюваного, обвинуваченого за судовим викликом для участі в розгляді клопотання про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою і відсутності у слідчого судді, суду на початок судового засідання відомостей про поважні причини, що перешкоджають його своєчасному прибуттю [1].

IV. Превентивне затримання.

Статтею 15–1 Закону України «Про боротьбу з тероризмом» та Інструкцією про порядок превентивного затримання у районі проведення антитерористичної операції (далі – АТО) осіб, причетних до терористичної діяльності, та особливого режиму досудового розслідування в умовах воєнного, надзвичайного стану або у районі проведення АТО» передбачено, що з метою захисту громадян, держави і суспільства від терористичних загроз у районі проведення АТО, як виняток, може здійснюватися превентивне затримання осіб, причетних до терористичної діяльності, на строк понад 72 години, але не більше ніж на 30 діб. Підставою для превентивного затримання є наявність обґрунтованої підозри у вчиненні особою терористичної діяльності, в тому числі вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. ст. 109-114-1, 258-258-5, 260-263-1, 294, 348, 349, 377–379, 437–444 Кримінального кодексу України, і здійснюється воно за вмотивованим рішенням начальника Головного управління (управління) Служби безпеки України або начальника Головного управління (управління) Міністерства внутрішніх справ України в Автономній Республіці Крим, у відповідній області, м. Києві та Севастополі за згодою прокурора та без ухвали слідчого судді (суду) [3].

Згідно п.2 ч.1 ст. 15 Закону України «Про боротьбу з тероризмом», у районі проведення АТО посадові особи, залучені до проведення антитерористичної операції, мають право затримувати і доставляти в органи Національної поліції осіб, які вчинили або вчиняють правопорушення чи інші дії, що перешкоджають виконанню законних вимог осіб, залучених до антитерористичної операції, або дії, пов'язані із несанкціонованою спробою проникнення в район проведення АТО і перешкоджання її проведенню [3].

V. Затримання з метою екстрадиції (в порядку ст. 582 КПК України).

Відповідно до ч.1 і 7 ст. 582 КПК України, затримання на території України особи, яка розшукується іноземною державою у зв'язку із вчиненням кримінального правопорушення, здійснюється уповноваженою службовою особою відповідно до ст. ст. 582 та 208 КПК України. Затриманням передує оголошення особи у міждержавний або міжнародний розшук

Відповідно до п. 7 ст. 20 Закону України «Про Державну прикордонну службу України», органам, підрозділам, військовослужбовцям, а також працівникам Державної прикордонної служби України, які відповідно до їх службових обов'язків можуть залучатися до оперативно-службової ді-

яльності, для виконання покладених на Державну прикордонну службу України завдань надається право здійснювати згідно з дорученнями правоохоронних органів України затримання в пунктах пропуску осіб, які прямують через державний кордон України, осіб, які прямують через контрольні пункти в'їзду – виїзду та розшуковуються за підозрою у вчиненні злочину, переховуються від органів досудового розслідування та суду, ухиляються від відбуття кримінального покарання та в інших випадках, передбачених законодавством України [5].

Список використаних джерел та літератури:

1. «Про контррозвідувальну діяльність»: Закон України від 26 грудня 2002р. // ВВР України. – 2003. – № 12. – Ст. 89. З останніми змінами та доповненнями// <http://zakon.nau.ua>.
2. «Про боротьбу з тероризмом»: Закон України від 20 березня 2003р. // ВВР України. – 2003. – № 25 – Ст. 180. З останніми змінами та доповненнями// <http://zakon.nau.ua>.
3. «Про оперативно-розшукову діяльність»: Закон України від 18 лютого 1992 р. // ВВР України. – 1992. – № 22. – Ст. 303. З останніми змінами та доповненнями// <http://zakon.nau.ua>.
4. Кримінальний процесуальний кодекс України. ВВР України. – 2013, № 9–10, № 11–12, № 13, ст. 88. З останніми змінами та доповненнями// <http://zakon.nau.ua>.
5. «Про Державну прикордонну службу України»: Закон України від 03 квітня 2003 р. N 661-IV. З останніми змінами та доповненнями// <http://zakon.nau.ua>.

Соколов Олександр Володимирович

аспірант кафедри кримінального процесу та оперативно-розшукової діяльності НЮУ ім. Ярослава Мудрого

ДО ПИТАННЯ МОЖЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ НЕГЛАСНИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ ЩОДО ОСОБИ ЗА ЇЇ ДОБРОВІЛЬНОЮ ЗГОДОЮ

В Україні із прийняттям Кримінального процесуального кодексу (далі – КПК) з'явилися нові процесуальні засоби доказування, що за своїм характером наближаються до передбачених раніше чинним законодав-

ством оперативно-розшукових, які отримали назву «Негласні слідчі (розшукові) дії» (далі – НС(Р)Д).

Відповідно до ст. ст. 31, 32 Конституції України кожному гарантоване право на приватне спілкування, а також право на таємницю його особистого та сімейного життя. Вказані конституційні гарантії походять із міжнародних зобов'язань України, взятих нашою державою після ратифікації Загальної декларації прав людини (1948 року) та Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (1950 року).

З урахуванням того, що під час проведення НС(Р)Д спеціально уповноваженими органами вищевказані основоположні права зазнають тимчасових обмежень, законодавцем було передбачено, що з визначених 13 НС(Р)Д стосовно 10 НС(Р)Д обов'язково здійснюються заходи судового контролю.

При цьому, аналізуючи практику правоохоронних органів і суду щодо підготовки і розгляду клопотань про дозвіл на проведення негласних слідчих (розшукових) дій, можна дійти висновку, що це досить тривалий процес, який потребує багато часу та залучення значної кількості людських ресурсів. На нашу думку, складність процедури здійснення попереднього судового контролю є досить виправданою, оскільки компетентними органами вирішується питання щодо тимчасового обмеження прав людини.

Разом із тим, у службовій діяльності правоохоронців України регулярно виникають ситуації, коли під час досудового розслідування конкретна людина виявляє бажання або не проти щодо тимчасового обмеження її прав, пов'язаних із таємницею приватного спілкування, а також особистого та сімейного життя. Як приклад, можна навести випадки, коли особа є родичем викраденої людини і особи, які вчинили цей злочин, мають зв'язатися з нею з метою вимоги викупу або людину залучають проти її волі до вчинення терористичного акту чи диверсії, тощо. За таких обставин фіксація розмов зазначених осіб сприятиме здійсненню досудового розслідування, а в деяких випадках надасть можливість попередити вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину. Однак, чинне кримінальне процесуальне законодавство України не передбачає будь-яких винятків або спрощеної процедури отримання дозволу на проведення НС(Р)Д у подібних випадках. У зв'язку з цим, видається за доцільне здійснити порівняльний аналіз правового регулювання вказаного питання у законодавстві окремих іноземних країн та можливості його використання у вітчизняній нормотворчій діяльності.

Так, досить прогресивним з точки зору нормативного врегулювання цього питання є процесуальні норми, які містяться в Кримінально-

му процесуальному законі Латвійської Республіки від 2005 року (далі – КПЗ ЛР).

Згідно ч. 2 ст. 212 КПЗ ЛР постанова слідчого судді не вимагається, якщо на проведення спеціальної слідчої дії (аналог НС(Р)Д) надали згоду всі особи, які працюють або мешкають в публічно недоступному місці в період здійснення такої дії.

Відповідно до ч. 2 ст. 218 КПЗ ЛР контроль телефону та інших засобів зв'язку здійснюється за письмовою згодою учасника розмови, відправника або одержувача інформації, якщо є підстава вважати, що у відношенні вказаної особи чи її близьких може бути спрямовано злочинне діяння або зазначена особа залучена чи може бути залучена до вчинення злочинного діяння.

У ч. 2 ст. 222 КПЗ ЛР передбачено, що аудіоконтроль особи за письмовою згодою вказаної особи здійснюється на підставі постанови особи, яка спрямовує процес (мається на увазі слідчий), якщо є підстава вважати, що у відношенні вказаної особи чи її близьких може бути спрямовано злочинне діяння або зазначена особа залучена чи може бути залучена до вчинення злочинного діяння [2].

Також, подібні правові норми закладені і в Кримінальному процесуальному кодексі Республіки Казахстан від 2015 року (далі – КПК РК).

Так, згідно п. 6 ст. 232 КПК РК у випадку виникнення загрози життю, здоров'ю, майну окремих осіб за їх заявою або за їхньою письмовою згодою дозволяється проведення негласних слідчих дій, передбачених п. 1 ст. 231 КПК РК (негласні аудіо- і (або) відеоконтроль особи чи місця) та п. 2 ст. 231 КПК РК (негласний контроль, перехоплення або зняття інформації, яка передається мережами електричного (телекомунікаційного) зв'язку), на підставі постанови органу досудового розслідування з обов'язковим повідомленням прокурора протягом 24-х годин з моменту винесення постанови.

Крім того, п. п. 3 п. 7 ст. 232 КПК РК передбачено, що негласні слідчі дії проводяться у відношенні потерпілого за його письмовою згодою [3].

Порівнюючи вищевказані кримінальні процесуальні закони, слід відзначити, що КПК РК передбачає менше коло суб'єктів, стосовно яких можуть здійснюватися негласні слідчі дії за їхньою згодою (лише потерпілий) і конкретні підстави для їх проведення. На нашу думку, видається більш прогресивним, з точки зору досліджуваного питання, Кримінальний процесуальний закон Латвійської Республіки, оскільки надає можливість використовувати інститут негласних слідчих дій не лише за згодою потерпілого, а й у випадках, коли особу залучають до протиправної діяльності або злочин вчинюється щодо її близьких.

Досліджуючи роботи правників та чинні нормативно-правові акти України, можна дійти висновку, що імплементація зазначених положень у вітчизняний кримінальний процес є досить перспективним напрямом удосконалення чинного законодавства і забезпечення ефективної діяльності органів досудового розслідування.

При аналізі заявленої проблематики необхідно виходити з того, що здійснення стосовно особи будь-яких дій, які обмежують її природні права, відповідно до загальновизнаних міжнародних стандартів, можуть бути лише за наявності її згоди або з передбачених законом підстав. Саме тому Конституційний суд України у рішенні №2-рп/2012 від 20.01.2012 зазначив, що не допускається збирання, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації про особу без її згоди, крім випадків, визначених законом, і лише в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та прав людини. Аналогічна норма міститься і в ч. 2 ст. 15 КПК України, що складає нормативний зміст такої засади кримінального провадження як невтручання у приватне життя.

Як зазначає В. Я. Тацій, відповідно до правових позицій Конституційного суду України, зміст права на недоторканість особистого і сімейного життя як одного з видів особистого немайнового права полягає в тому, що «фізична особа вільно, на власний розсуд визначає свою поведінку у сфері приватного життя і можливість ознайомлення з ним інших осіб та має право на збереження у таємниці обставин свого особистого життя (статті 270, 271, 301 Цивільного кодексу України)» [1, ст. 45].

Зазначене правове регулювання виходить із правової природи прав людини, у яких «фіксується конкретна сфера, напрям діяльності індивіда. При цьому, держава зобов'язана забезпечити законні дії людини в зазначеній сфері. У цьому випадку не пропонується вибору варіанту діяльності в середині цього права. Цим правом можна скористатися, реалізувати його чи ні, оскільки право не є обов'язком» [4].

Слід звернути увагу, що хоча чинний КПК України не передбачає права на проведення НС(Р)Д за добровільною згодою особи, така можливість існує під час проведення слідчих розшукових дій. Згідно ч. 1 ст. 233 КПК України ніхто не має права проникнути до житла чи іншого володіння особи з будь-якою метою, інакше як лише за добровільною згодою особи, яка ними володіє, або на підставі ухвали слідчого судді, крім випадків, установлених частиною третьою цієї статті. На думку О. В. Капліної, Закон не вказує, у якій формі має бути викладена добровільна згода особи, яка є володільцем житла. Уявляється, що форма згоди повинна бути письмовою. Про те, що проникнення відбулося за добровільною згодою

особи, також можна зазначити у протоколі обшуку чи огляду, засвідчивши згоду підписом власника [1, ст. 589].

Крім того, в діючому КПК передбачено виняток із правил щодо обов'язкового судового контролю при втручанні у приватне спілкування. Відповідно до ч. 2 ст. 264 КПК України не потребує дозволу слідчого судді здобуття відомостей з електронних інформаційних систем або її частини, доступ до яких не обмежується її власником, володільцем або утримувачем або не пов'язаний з подоланням системи логічного захисту. Позиція В. О. Глушкова та Є. Д. Скулиша полягає в тому, що оскільки ця інформація є загальнодоступною, дозволу слідчого судді на її пошук та фіксацію кримінальний процесуальний закон не потребує, через те що не відбувається обмеження приватності спілкування окремих осіб [1, ст. 589].

На нашу думку, вказане твердження заслуговує на підтримку. З огляду на це, пропонуємо його розвинути. А саме, звернути увагу на те, що особа, відкрито розміщуючи приватну інформацію щодо себе в електронних інформаційних системах (наприклад, в соціальних мережах Інтернету) і не обмежуючи до неї доступ, фактично відмовляється від реалізації свого права на приватне спілкування зазначеними каналами зв'язку, оскільки метою вказаних дій є саме надання подібним даним публічності й можливості ознайомлення з ними необмеженого кола осіб, в яке об'єктивно можуть входити і посадові особи правоохоронних органів.

З урахуванням викладеного, приймаючи до уваги світовий досвід, доктринальні позиції та правозастосовну практику, можна дійти висновку, що вельми актуальним і таким, що сприяє вирішенню завдань кримінального провадження, є наукова розробка проблеми нормативного врегулювання спрощеної процедури проведення НС(Р)Д стосовно особи, яка може застосовуватись за її добровільною згодою.

Список використаних джерел та літератури:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар/ О. М. Бандурка, Є. М. Блажівський, Є. П. Бордуль та ін. за заг. ред. В. Я. Тація. – Харків: Право, 2012.
2. Багрій М. В. Судовий контроль за проведенням негласних слідчих (розшукових) дій: окремі аспекти – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.visnyk-juris.uzhnu.uz.ua/file/No.35/part_3/21.pdf.
3. Кримінально-процесуальний кодекс Республіки Казахстан – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://online.zakon.kz/Document/?doc_id 31575852.
4. Реалізація та захист прав людини – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.od.ukrstat.gov.ua/ZPK/zah_prav.htm.

Сорокін Артем Анатолійович

курсант 1-ї групи 2 курсу

ІПЮК для СБ України

НЮУ ім. Ярослава Мудрого

СЛІДЧИЙ ЕКСПЕРИМЕНТ: ПОНЯТТЯ ТА ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ

Під час розслідування злочинів нерідко виникає потреба в проведенні окремих експериментально-дослідницьких дій, спрямованих на встановлення можливості сприйняття особою певних фактів або явищ, здійснення нею конкретних дій, наявності або відсутності певних вмінь та навичок тощо. Такі експериментальні дослідження виконуються шляхом проведення слідчого експерименту.

Слідчий експеримент – це слідча дія, котра полягає в тому, що слідчий та/або прокурор у присутності понятих, а в необхідних випадках за участю спеціаліста, підозрюваного, потерпілого, свідка, захисника, представника, з метою перевірки та уточнення відомостей, котрі мають значення для встановлення обставин кримінального правопорушення, проводить відтворення дій, обстановки, обставин певної події, проводить інші необхідні досліді чи випробування [1, с. 613].

Щодо основних завдань слідчого експерименту, то до них належать: встановлення точного механізму вчинення злочину; перевірка висунутих слідчих версій; перевірка та уточнення фактичних даних, одержаних за результатами проведених окремих слідчих дій; отримання нових доказів; встановлення та усунення розбіжностей у показаннях підозрюваних, обвинувачених, свідків та потерпілих; визначення меж поінформованості або необізнаності злочинців про подію злочину.

Можна констатувати, що метою проведення слідчого експерименту є перевірка та уточнення відомостей, котрі мають значення для встановлення обставин кримінального правопорушення. Сутність слідчого експерименту полягає у відтворенні дій, обстановки, обставин певної події, а також проведенні необхідних дослідів чи випробувань. Підставами для здійснення слідчого експерименту є наявність відомостей, перевірка й уточнення яких має значення для встановлення обставин кримінального правопорушення.

Слідчий експеримент може бути проведений не в усіх випадках, а лише за наявності таких умов:

1) не можна проводити слідчий експеримент, коли це може призвести до порушення суспільного ладу, заподіяння істотної шкоди інтересам

держави або окремих осіб, спричинити збої в роботі підприємства, установи, організації, або в роботі транспорту;

2) за його проведення не повинні допускатися дії, котрі принижують честь й гідність його учасників і інших осіб, створюють небезпеку для їхнього життя і здоров'я;

3) за його проведення необхідно відтворити обстановку, аналогічну чи максимально наближену до тієї, в якій відбувалася розслідувана злочинна подія;

4) потрібно отримати добровільну згоду осіб, відомості щодо яких уточнюються та перевіряються з приводу їх участі в експериментальних діях;

5) за згоди особи, у житлі або володінні якої буде проведено слідчий експеримент або на підставі ухвали слідчого судді за клопотанням слідчого, погодженого з прокурором.

Значно підвищує інформаційну цінність слідчого експерименту застосування при його проведенні технічних засобів фіксації. При проведенні цієї слідчої дії закон надає право слідчому, прокурору або залученому спеціалісту проводити вимірювання, фотографування, звуко- чи відеозапис, складати плани та схеми, виготовляти графічні зображення, відбитки та зліпки, які додаються до протоколу.

При проведенні слідчого експерименту безпосередньо або після його закінчення з урахуванням вимог статей 104–107 КПК складається протокол, який підписується всіма особами, що брали в ньому участь, а також понятими і слідчим або прокурором. У протоколі, крім звичайних відомостей, потрібно вказати: з чією участю та в чийй присутності проводився слідчий експеримент; його мету; відомості про особу, показання якої перевірятимуться; відомості, що перевіряються; умови провадження слідчої дії (стан погоди, освітлення і т. ін.); хід експерименту, тобто дії, виконані його учасниками при підготовці і відтворенні обставин події, що перевіряється; при вчиненні дослідницьких дій особливо докладно описуються одержані результати; фіксується маршрут руху учасників слідчої дії, та деякі інші особливі відомості [1, с. 615].

Також треба відмітити найбільш поширені помилки під час проведення слідчого експерименту:

– його проведення при природних умовах, що є відмінними від тих, що були в момент скоєння злочину, наприклад: слідчий експеримент проводився взимку, тоді як подія трапилась влітку;

- використання різних марок автомобілів, порівняно з тими, що брали участь в ДТП [2];
- у протоколі слідчого експерименту відсутній підпис одного з його учасників[3];
- відсутня добровільна згода особи на проведення дій у його житлі або володінні [4];
- слідчий експеримент проведено не за місцем вчинення кримінального правопорушення; його було проведено в умовах, не наближених до умов під час вчинення протиправних дій [5];
- слідчий експеримент зафіксовано за допомогою відеокамери, але без викладу ходу процесуальної дії в протоколі [6], та чимало інших.

Такі помилки, що іноді роблять слідчі, є доволі грубими, бо внаслідок цього докази визнаються недопустимими, що в деяких випадках тягне за собою винесення виправдовувального вироку.

Таким чином треба зазначити, що слідчий експеримент є доволі трудомісткою дією, для виконання якої необхідно мати чіткий план, наявність відповідних підстав і умов, визначене в КПК коло осіб, та дотримуватись процесуального порядку його проведення.

Список використаних джерел та літератури:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар [Текст]: у 2 т. Т.1 / О. М. Бандурка, Є. М. Блажівський, Є. П. Бурдоль та ін. заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, А. В. Портнова. – Х.: Право, 2012. – 768 с.
2. Вирок Центрального районного суду м. Миколаєва у справі №490/1548/13-к: [Електронний доступ] – <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/36930373#>
3. Вирок Будьоннівського районного суду м. Донецька у справі № 1 - кп / 2 5 4 / 2 2 1 / 2 1 0 3 : [Е л е к т р о н н и й д о с т у п] – <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/38460477>
4. Вирок колегії суддів судової палати у кримінальних справах апеляційного суду Чернігівської області у справі № 748/3180/13-к: [Електронний доступ] – <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/37991613>
5. Вирок Приморського районного суду Запорізької області у справі № 326/854/15-к: [Електронний доступ] – <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/61255507>
6. Вирок Житомирського районного суду Житомирської області у справі № 278/1623/15-к: [Електронний доступ] – <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/58107519>

Тахтаров Микола Павлович

прокурор Волноваської місцевої прокуратури Донецької області, здобувач кафедри кримінального процесу НЮУ ім. Ярослава Мудрого

ВТІЛЕННЯ ПРИНЦИПУ ПРОЦЕСУАЛЬНОЇ ЕКОНОМІЇ У КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕННЯХ ЩОДО ЗАТВЕРДЖЕННЯ УГОД ПРО ВИЗНАННЯ ВИНУВАТОСТІ

Анотація. У тезах досліджено угоди про визнання винуватості як можливість економії процесуальних ресурсів, що сприяють підвищенню ефективності кримінальних проваджень.

Кримінальний процесуальний кодекс України діє вже на протязі чотирьох років, проте у науково-практичному плані все ще залишаються питання щодо застосування його окремих положень, оскільки Кодекс суттєво змінив порядок кримінального провадження, запровадив нові процесуальні інститути, що потребують подальшого наукового аналізу.

Йдеться, зокрема, про необхідність подальшого наукового аналізу провадження на підставі угод про визнання винуватості, яке фактично створює підстави для формування нової парадигми кримінальної політики, фактично, йдеться про нову ідеологію процесу, в основу якої покладені нові цілі врегулювання кримінально-правового конфлікту, захист прав і законних інтересів усіх учасників кримінального провадження з одночасним розширенням принципу економії процесуального примусу [4].

Отже, нині, одним із принципів, що визначає подальший розвиток вітчизняного кримінального судочинства, є принцип процесуальної економії: мова йде про оптимальний порядок кримінального судочинства, який формує підстави для оптимізації процесуальних витрат (часу, людських, матеріальних ресурсів), зменшує обсяги завантаження правоохоронних та судових органів за рахунок застосування ефективних процесуальних форм, що довели свою життєздатність та ефективність.

Водночас, слід звернути увагу на те, що дослідники не мають однозначної думки стосовно того, чи є угода про визнання винуватості необхідним, позитивним явищем кримінального процесу, чи існування угоди про визнання винуватості є «негативним» чинником. Такі угоди, безумовно, є компромісом, так званим «необхідним злом», проте вони мають на

меті не тільки пом'якшення покарання, але й зменшення навантаження на систему здійснення правосуддя у кримінальних справах [2].

Слід зазначити, що в нинішніх умовах ця процесуальна форма є перспективною з точки зору її правозастосування, вона відкриває нові можливості для підвищення ефективності кримінального судочинства в Україні.

Аналіз теоретичних підходів до сутності угод про визнання винуватості дає підстави стверджувати, що вони створюють унікальні можливості розв'язання процесуального конфлікту для всіх його сторін, зокрема:

- обвинувачений (підозрюваний) отримує можливість уникнути невизначеності стосовно судових рішень, які мають бути прийняті у суді першої інстанції; в окремих випадках обвинувачена (підозрювана) особа може розраховувати на пом'якшення покарання, звільнення від покарання;

- прокурор, у свою чергу, отримує можливість забезпечувати більшу ефективність системи кримінального судочинства; зменшувати бюджетні витрати, пов'язані з кримінальним провадженням, економити процесуальний час; зменшувати обсяг навантаження на органи прокуратури на судові органи.

У той же час аналіз процесуальної практики дає підстави стверджувати, що в окремих випадках, які стосуються укладення угод про визнання винуватості, існують певні суперечності, що потребують свого вирішення, зокрема мають місце випадки, коли слідчий/прокурор ігнорують заборону, яка стосується укладення угод про визнання винуватості у провадженнях, в яких є потерпілий. Наприклад, коли йдеться про злочини проти власності, припустимість укладення таких угод прокурори мотивують тим, що у кримінальному провадженні відсутня потерпіла сторона, оскільки потерпілій стороні повернутий предмет злочинного посягання [1].

Зазначимо, що в окремих випадках суди такі угоди затверджують, що тягне за собою їх подальше оскарження прокурорами, коли апеляційні суди скасовують ухвали про затвердження таких угод та призначають новий судовий розгляд у загальному порядку. Безумовно, можна погодитися з такою позицією судів, які керуються в даному випадку нормами ч. 1 ст. 55 КПК, ч. 7 ст. 474 КПК, ч. 4 ст. 469 КПК, п. 1 ч. 3 ст. 314 КПК. Але, при розгляді цих рішень щодо їх відповідності «духу» такого провадження, виникають питання стосовно обґрунтованості категоричної позиції законодавця у плані зазначених обмежень. Зокрема, в окремих випадках норми КПК штучно звужують можливості застосування угод про визнання винуватості, йдеться про випадки, коли шкода, заподіяна потерпілим, є незначною, відшкодована у повному обсязі, сторони не заперечують

проти угоди, прокурори бачать реальну можливість прийняти рішення вже на стадії підготовчого провадження, розуміючи, що судове провадження у суді першої інстанції принципово не змінить перебігу провадження, а рішення суду першої інстанції за результатами провадження є передбачуваним.

Мова в даному випадку може йти про кримінальні діяння, що передбачені частинами 1, 2, 3 ст. 185 КК; ч. 1 ст. 186 КК; частинами 1, 2 ст. 189 КК і т. ін.

Аналізуючи кримінальні провадження, що розглядалися апеляційними судами, за якими відмовлено у затвердженні угод, в окремих випадках можна звернути увагу на незначний обсяг заподіяної шкоди та на те, що частина проваджень належить до злочинів невеликої та середньої тяжкості. Як приклад можна навести рішення, що було ухвалено Колегією суддів судової палати з розгляду кримінальних справ та справ про адміністративні правопорушення Апеляційного суду Рівненської області у 2013 році, яка розглянула апеляційну скаргу прокурора на ухвалу одного із районних судів, якою відмовлено у затвердженні угоди у кримінальному провадженні, що була укладена між прокурором та підозрюваними, обвинуваченими за ч. 3 ст. 15, ч. 2 ст. 185 КК України.

Своє рішення суд мотивував тим, що угода про визнання винуватості не відповідає вимогам КПК України і КК України, оскільки у даному провадженні є потерпіла сторона. У поданій на ухвалу суду апеляційній скарзі прокурор, не погоджуючись з рішенням суду, стверджував, що у кримінальному провадженні відсутня потерпіла сторона у зв'язку з поверненням предмета злочинного посягання. Прокурор просив дану ухвалу скасувати, зазначаючи при цьому, що обвинувачені завдали майнової шкоди на загальну суму 110 грн. 38 коп. У даному випадку апеляційний суд скаргу прокурора не задовольнив, обґрунтовано спираючись на норми закону [1].

Безумовно, з формальної точки зору такі рішення є цілком законними, але в той же час виникає питання, наскільки вони є обґрунтованими з точки зору теорії кримінального процесуального права. Окрім того підхід, що обрав вітчизняний законодавець, певним чином суперечить не тільки сучасним тенденціям розвитку кримінального процесу, але й вступає у протиріччя із принципом процесуальної економії, на якому стоїть міжнародне право, зокрема відповідно до Рекомендацій № R(87)18 Комітету міністрів Ради Європи стосовно спрощення кримінального правосуддя угоди розглядаються як принцип та спосіб процесуальної економії, спрощення та скорочення процедури розгляду кримінальних проваджень [3].

Таким чином, слід погодитися із думкою, що головним критерієм, яким визначається доцільність укладення угоди про визнання винуватості, є реальна наявність суспільного інтересу у забезпеченні захисту особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, охорона прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження, а також забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду [2].

Отже, як здається, з огляду на наведені вище аргументи доцільно уточнити окремі положення КПК України, зокрема ч. 4 ст. 469 КПК ви-класти у такій редакції: «Угода про визнання винуватості між прокурором та підозрюваним чи обвинуваченим може бути укладена у провадженні щодо кримінальних проступків, злочинів невеликої чи середньої тяжкості, тяжких злочинів. Укладення угоди про визнання винуватості у кримінальному провадженні, в якому бере участь потерпілий, допускається лише у провадженнях щодо кримінальних проступків, злочинів середньої тяжкості, за умови відшкодування потерпілому (потерпілим) шкоди у повному обсязі; злочин не набув значного суспільного резонансу; підозрюваний чи обвинувачений активно сприяє здійсненню кримінального провадження щодо нього або інших осіб».

Таким чином, слід ще раз підкреслити, що угоди про визнання винуватості надають прокурорам можливості значної економії процесуальних ресурсів, сприяють підвищенню ефективності кримінальних проваджень, задоволенню суспільного інтересу у боротьбі зі злочинністю, викриттю більшої кількості злочинів на засадах компромісу між сторонами кримінального провадження та ретельного застосування прокурорами приписів КПК у частині укладення даних угод.

Список використаних джерел та літератури :

1. Єдиний реєстр судових рішень Справа № 572/1923/13-к. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/32221336>
2. Пушкар П. В. Угода про визнання вини у сучасному кримінальному процесі: порівняльно-правове дослідження: автореферат дис. ... канд. юрид. наук / П. В. Пушкар. – Київ, 2005. – 23 с.
3. Рекомендацій № R(87)18 Комітету Міністрів Ради Європи. – Режим доступу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/994_339
4. Трофименко В. М. Заочна форма кримінального провадження та її значення для захисту прав і законних інтересів сторін / В. М. Трофименко // Форум права. – 2012. – № 4. – С. 913–918.

Трофименко Володимир Михайлович
доцент кафедри кримінального про-
цесу НЮУ ім. Ярослава Мудрого, до-
цент, кандидат юридичних наук

СПІРНІ ПИТАННЯ ОЦІНКИ ПРАВОВОЇ ПРИРОДИ ДІЯЛЬНОСТІ ПО ВНЕСЕННЮ ВІДОМОСТЕЙ ПРО КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВОПОРУШЕННЯ ДО ЄРДР

Досліджено правову природу діяльності по внесенню відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР. Проаналізовано етап кримінального провадження, що починається з моменту прийняття і реєстрації заяви і повідомлення про кримінальне правопорушення і закінчується внесенням відомостей до ЄРДР на наявність ознак стадії кримінального провадження.

Відповідно до п. 5 ч. 1 ст. 3 КПК України досудове розслідування є стадією кримінального провадження, що починається з моменту внесення відомостей про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань і закінчується закриттям кримінального провадження або направленням до суду обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, клопотання про звільнення особи від кримінальної відповідальності. Таким чином, законодавець чітко окреслив часові межі цієї стадії – від моменту внесення відомостей до ЄРДР до ухвалення підсумкового для цієї стадії процесуального рішення.

Утім, внесенню відомостей до ЄРДР передують певні процесуальні дії. Згідно до ч. 4 ст. 214 КПК слідчий, прокурор, інша службова особа, уповноважена на прийняття та реєстрацію заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення, зобов'язані прийняти та зареєструвати таку заяву чи повідомлення. Відмова у прийнятті та реєстрації заяви чи повідомлення про кримінальне правопорушення не допускається. За змістом цієї правової норми крім слідчого і прокурора приймати та реєструвати заяви і повідомлення про кримінальні правопорушення може також уповноважена особа. Враховуючи, що прийняття та реєстрація заяв і повідомлень здійснюється всіма органами, у структурі яких є органи досудового розслідування, відомчими нормативними актами регулюється порядок прийняття і реєстрації заяв і повідомлень, а також визначається уповноважена особа, її права і обов'язки. Згідно, наприклад, до наказу МВС № 1377 від 06.11.2015 р., яким затверджено Інструкцію «Про порядок ведення

єдиного обліку в органах поліції заяв і повідомлень про вчинені кримінальні правопорушення та інші події» [1] прийняття та реєстрація заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення в органах національної поліції здійснюється уповноваженим працівником чергової частини, працівниками інших структурних підрозділів цих органів, яких призначено підмінними черговими в установленому порядку, оператором телефонної лінії «102» або іншою посадовою особою. При особистому зверненні заявника до органу поліції із заявою чи повідомленням про вчинене кримінальне правопорушення та іншу подію уповноважений працівник чергової частини або інша службова особа в кімнаті для приймання громадян цілодобово оформляють протоколи усних заяв і відразу реєструють заяви в журналі єдиного обліку заяв і повідомлень про вчинені кримінальні правопорушення та інші події (далі – журнал ЄО).

Особа, яка звернулась із заявою про кримінальне правопорушення, набуває процесуальний статус заявника і відповідно до ст. 60 КПК має процесуальні права, що дозволяють їй захистити її законні інтереси.

На підтвердження кримінального процесуального характеру відносин, що виникають з моменту подачі заяви чи повідомлення про кримінальне правопорушення, свідчить також і передбачений КПК порядок оскарження до слідчого судді бездіяльності слідчого, прокурора, що виразилася у невнесенні відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР.

Сказане надає змогу констатувати, що відносини стосовно прийняття та реєстрації заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення, будучи врегульованими кримінальним процесуальним законом, мають кримінальний процесуальний характер. Деталізація правового регулювання цих відносин у силу специфіки функціонування державних органів, що здійснюють таку реєстрацію, відбувається, як правило, на рівні підзаконних нормативних актів, проте загальні положення щодо цього порядку містяться у КПК.

У зв'язку з цим логічним виглядає питання з'ясування правової природи цих дій та можливості визнання їх сукупності як стадії кримінального провадження, що передує досудовому розслідуванню і, по суті, є початковим етапом кримінального процесу.

В науці виділяють наступні ознаки стадії: 1) даний етап процесу є неминучою частиною, якщо тільки інше не застережено в законі; 2) самостійним, але підпорядкованим загальній меті процесуальним завданням, невиконання якого перешкоджає подальшому розвитку процесу; 3) специфічними процесуальними діями і відповідними правовими відносинами; 4) особливим положенням суб'єктів, які ведуть процес на певному

етапі провадження у справі; 5) процесуальною формою і умовами провадження у справі; 6) підсумковим процесуальним актом, у якому суб'єкти, що ведуть процес, викладають своє рішення і вказують на подальший хід справи [2].

Аналізуючи етап кримінального провадження, що починається з моменту прийняття і реєстрації заяви і повідомлення про кримінальне правопорушення і закінчується внесенням відомостей до ЄРДР, слід констатувати, що він повністю відповідає цим ознакам і тому має вважатися стадією кримінального провадження. Так, по-перше, цей етап є неминучою частиною кримінального провадження, невиконання якого перешкоджає подальшому розвитку кримінальних процесуальних відносин; по-друге, будучи відносно самостійним, він підпорядкований як загальним завданням кримінального провадження, так і притаманним лише йому (розгляд первинної інформації задля встановлення попередньої кваліфікації діяння (п.5 ч.5 ст. 214 КПК України); по-третє, він характеризується специфічним колом учасників: з моменту звернення із заявою або повідомленням про кримінальне правопорушення до органу державної влади, уповноваженого розпочати досудове розслідування – заявник, потерпілий, представник юридичної особи, адвокат, представник потерпілого тощо. З іншого боку – слідчий, прокурор, інша службова особа, уповноважена на прийняття та реєстрацію заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення, керівник органу досудового розслідування. А також, специфічними процесуальними діями (коло яких є обмеженим) та особливостями процесуальної форми; по-четверте, наявністю притаманних тільки для нього етапів – 1) прийняття заяви або повідомлення та внесення в журнал ЄО, 2) при наявності ознак кримінального правопорушення, направлення матеріалів начальнику слідчого підрозділу для визначення слідчого, який буде вносити відповідні відомості до ЄРДР. Якщо в заяві чи повідомленні відсутні відомості, які вказують на вчинення кримінального правопорушення, про них доповідається уповноваженим працівником чергової частини начальникові органу поліції або особі, яка виконує його обов'язки, для розгляду та прийняття відповідного рішення; по-п'яте, підсумковим рішенням, що знаходить свій вираз у внесенні відомостей до ЄРДР або спрямуванні заяви чи повідомлення для перевірки в порядку, визначеному Законом України «Про звернення громадян» (у науці кримінального процесу рішення, що знаходять свій вираз у вчиненні певних процесуальних дій, проте не мають окремої процесуальної форми, називають латентними). З огляду на це, заслуговують на

критичну оцінку наявні в науковій літературі пропозиції стосовно впровадження порядку ухвалення на цьому етапі окремої постанови про початок досудового розслідування або про відмову в ньому. Так, зокрема, на думку Вакулік О., КПК України потребує перегляду положень, що стосуються початку досудового розслідування, а саме існує необхідність фіксації у процесуальній формі моменту, з якого починається досудове розслідування, шляхом винесення постанови про початок досудового розслідування або у відсутності підстав для його початку, яка може бути оскаржена у встановленому законом порядку, що передбачає також необхідність відповідного доповнення ч. 1 ст. 303 КПК України [3]. Сприйняття цієї пропозиції уявляється недоречним, оскільки чинна юридична конструкція початку кримінального провадження передбачає достатньо ефективний механізм перевірки заяви чи повідомлення про кримінальне правопорушення засобами процесуальної діяльності. При цьому розробники Кодексу істотно деформалізували цей етап, свідомо відмовившись від необхідності складання окремих процесуальних рішень, сутність яких як раз і знаходить свій прояв у діях, пов'язаних із внесенням відомостей до ЄРДР, або бездіяльністю, тобто невнесенням таких відомостей. Така модель початку кримінального провадження прискорює доступ до правосуддя, одночасно забезпечуючи можливість судового захисту прав і законних інтересів особи, якій створено перешкоди для доступу до правосуддя шляхом залишення її заяви чи повідомлення про кримінальне правопорушення без внесення до ЄРДР.

Наведені аргументи дозволяють дійти висновку, що зазначений етап кримінального провадження слід розглядати як стадію отримання інформації про кримінальне правопорушення і вирішення питання про її реєстрацію в Єдиному реєстрі досудових розслідувань.

Список використаних джерел та літератури:

1. Наказ МВС № 1377 від 06.11.2015 р. «Про затвердження Інструкції про порядок ведення єдиного обліку в органах поліції заяв і повідомлень про вчинені кримінальні правопорушення та інші події» // <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z1498-15>.
2. Жогин Н. В., Фаткуллин Ф. Н. Возбуждение уголовного дела. – М.: Госюриздат, 1961. – С. 39.
3. Вакулік О. Проблеми процесуальної регламентації досудового розслідування за Кримінальним процесуальним кодексом України // <http://studlib.org.ua/index.php/eprs/article/view/10/11>

Фомін Сергій Борисович

доцент кафедри кримінального процесу та оперативно-розшукової діяльності НЮУ ім. Ярослава Мудрого, кандидат юридичних наук

ЗАКРИТТЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ ЩОДО ОСІБ, ЯКІ КОРИСТУЮТЬСЯ ДИПЛОМАТИЧНИМ ІМУНІТЕТОМ

Розглядаються питання щодо можливості закриття кримінального провадження щодо осіб, які користуються дипломатичним імунітетом.

Відповідно до ч. 1 ст. 31 Віденської конвенції про дипломатичні зносини від 18 квітня 1961 р. (Конвенція ратифікована із застереженням Указом Президії Верховної Ради СРСР N 2208-VI (v2208400-64) від 11.02.64 Указом Президії Верховної Ради УРСР (199а-06) від 21.03.64) дипломатичний агент користується імунітетом від кримінальної юрисдикції держави перебування.

Це положення Конвенції знайшло своє відображення в ч. 4 ст. 6 КК України, в якій зазначається, що питання про кримінальну відповідальність дипломатичних представників іноземних держав та інших громадян, які за законами України і міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, не є підсудні у кримінальних справах судам України, в разі вчинення ними злочину на території України вирішується дипломатичним шляхом.

Відповідно до ч. 2 ст. 6 КПК кримінальне провадження щодо особи, яка користується дипломатичним імунітетом, може здійснюватися за правилами КПК лише за згодою такої особи або за згодою компетентного органу держави (міжнародної організації), яку представляє така особа, у порядку, передбаченому законодавством України та міжнародними договорами України.

Нажаль, ані КПК України, ані будь-які інші нормативні акти (Закон України «Про дипломатичну службу», який регулює правовий статус українських дипломатів, Положення про дипломатичні представництва та консульські установи іноземних держав в Україні, яке у п.п.12, 13 лише дублює відповідні норми Віденської конвенції) не регулюють питання, яким чином мають діяти органи досудового розслідування та прокурор, якщо згоди, про яку йде мова у ч.2 ст. 6 КПК України, не надано.

Не вирішив це питання й Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ у своїй Постанові від 19.12.2014 року «Про застосування судами міжнародних договорів України при здійсненні правосуддя».

Пункт 17 цієї Постанови зазначає, що керуючись принципом суверенної рівності держав, закріпленим у пункті 1 статті 2 Статуту Організації Об'єднаних Націй, держави є рівними між собою і жодна з них без її згоди не підсудна судам іншої. Посольства як органи зовнішніх зносин держав мають такі самі імунітети, що й сама держава, яку вони представляють.

Згідно з Віденською конвенцією про дипломатичні зносини 1961 року, стороною якої є Україна, до іноземної держави, її дипломатичних представників і консульських установ застосовується судовий імунітет.

Відповідно до п. 18 Постанови порядок вирішення дипломатичним шляхом питань, про які мова йде у ст. 6 КК України, встановлено, зокрема, Конвенцією про привілеї та імунітети Об'єднаних Націй 1946 року, Конвенцією про привілеї та імунітети спеціалізованих установ ООН 1947 року, Віденською конвенцією про дипломатичні зносини 1961 року, Віденською конвенцією про консульські зносини 1963 року, Генеральною угодою про привілеї та імунітети Ради Європи 1949 року, Конвенцією про привілеї та імунітети Дунайської Комісії 1963 року тощо.

Але аналіз вказаних вище міжнародно-правових документів також не дає відповіді на питання про долю кримінального провадження, яке здійснювалося на території України щодо особи, яка має дипломатичний імунітет.

Слід зауважити, що Пленум ВССУ акцентує увагу на те, що питання про застосування Віденської конвенції слід застосовувати під час судового розгляду.

Так у п. 18 Постанови Пленум ВССУ зазначається: «Здійснюючи правосуддя, судам необхідно враховувати, що відповідні міжнародні договори України визначають коло осіб, які мають імунітет (особисті дипломатичні імунітети, особисті консульські імунітети, імунітети персоналу спеціальних місій, імунітети персоналу представництв міжнародних організацій тощо). Перелік таких імунітетів, передбачених міжнародними договорами України, як правило, містить імунітети від кримінальної та адміністративної відповідальності, а також частковий імунітет від цивільної відповідальності».

Цілком зрозуміло, що в даній ситуації, коли особі не повідомлялося про підозру, обвинувальний акт щодо неї як форма закінчення досудо-

вого розслідування, не може бути, навіть гіпотетично, направлений до суду.

Враховуючи вищевикладене, вважаємо, що єдиним способом завершити розслідування щодо особи, яка має дипломатичний імунітет, і щодо якої не отримано згоди компетентного органу держави, є закриття кримінального провадження з урахуванням наступного:

1. Перелік підстав для закриття кримінального провадження, передбачений ст. 284 КПК України є вичерпним і в ньому відсутня норма, яка б могла бути застосована у даному випадку.

2. Відповідно до ч. 6 ст. 9 КПК України у випадках, коли положення цього Кодексу не регулюють або неоднозначно регулюють питання кримінального провадження, застосовуються загальні засади кримінального провадження, визначені ч. 1 ст. 7 КПК.

Відповідно до ч. 1 ст. 7 КПК зміст та форма кримінального провадження повинні відповідати загальним засадам кримінального провадження.

Однією із загальних засад кримінального провадження є принцип законності, відповідно до якого під час кримінального провадження суд, слідчий суддя, прокурор, керівник органу досудового розслідування, слідчий, інші службові особи органів державної влади зобов'язані неухильно додержуватись вимог Конституції України, КПК, міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, вимог інших актів законодавства (ч. 1 ст. 9 КПК).

Згідно ч. 4 ст. 9 КПК у разі якщо норми КПК суперечать міжнародному договору, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, застосовується положення міжнародного договору України.

З урахуванням викладеного вважаємо, що у даному випадку кримінальне провадження, щодо особи, яка має дипломатичний імунітет, повинне бути закрите на підставі ст. 283 КПК України, згідно до якої однією із форм закінчення досудового розслідування є закриття кримінального провадження, з посиланням на ч. 1 ст. 31 Віденської конвенції про дипломатичні зносини, ч. 4 ст. 6 КК України та ч. 2 ст. 6, статті 7, 9 КПК України.

Відповідно до ч. 4 ст. 284 КПК слідчий приймає постанову про закриття кримінального провадження, якщо в цьому кримінальному провадженні жодній особі не повідомлялося про підозру.

Якщо у кримінальному провадженні повідомлялося про підозру іншій особі, наприклад, особі, яка передавала особі, яка має дипломатичний імунітет, документи, що становлять державну таємницю, вважаємо, що це провадження може бути закрите виключно прокурором.

Черниш Роман Федорович

співробітник УСБУ в Житомирській
області, кандидат юридичних наук

ЩОДО ОКРЕМИХ АСПЕКТІВ ВЗАЄМОДІЇ ОПЕРАТИВНИХ ТА СЛІДЧИХ ПІДРОЗДІЛІВ НА СТАДІЇ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

В доповіді увагу акцентовано на окремих питаннях взаємодії оперативних та слідчих співробітників. На підставі критичного аналізу виокремлено відповідні принципи побудови останньої та її форми.

In the report the attention paid to the specific interaction of operational and investigative staff. Based on a critical analysis, the relevant principles of construction and its latest form.

Загальновизнаною є теза про те, що повнота, об'єктивність і всебічність розслідування кримінальних проваджень, виявлення причин та умов, що сприяють вчиненню злочинів, ефективність профілактичної функції досудового розслідування за сучасних умов багато в чому зумовлені правильною координацією та чіткою взаємодією оперативних та слідчих підрозділів.

Тому не випадково питання взаємодії органів слідства і дізнання, а також використання матеріалів оперативно-розшукової діяльності у кримінальному процесі для отримання доказів були предметом дослідження у працях провідних вітчизняних процесуалістів: Ю. М. Грошевого, М. А. Погорецького, С. М. Стахівського, Л. Д. Удалової, М. Є. Шумили та багатьох інших.

Дефіцит часу стає постійно діючим фактором в розшуковій роботі, він диктує необхідність максимального розширення фронту розшуку в мінімальному часовому інтервалі. Тому, лише за допомогою співпраці різних підрозділів розшукова діяльність буде своєчасною та ефективною [4, с.97].

Процесуально і тактично правильно організована взаємодія дозволяє об'єднати і на цій основі більш ефективно використовувати їх кримінально-процесуальні та оперативно-розшукові можливості для вирішення завдань кримінального судочинства.

На нашу думку, взаємодія оперативних підрозділів та слідчих при проведенні слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій – це спільна, узгоджена діяльність, заснована на законах і підзаконних нормативних актах (відомчих інструкціях), не підлеглих один одному органів при керівній та організуючій ролі слідчого, з розподілом компе-

тенції, функцій, повноважень, взаємних обов'язків, яка спрямована на вирішення завдань кримінального судочинства.

Взаємодія слідчого й органа дізнання у всіх її формах повинна будуватися на принципах:

- безперервного контакту й обміну необхідною інформацією;
- узгодженості і координації дій;
- найбільш оптимального об'єднання наявних сил і засобів, що виключає дублювання і підміну;
- знання умов, прийомів, засобів і можливостей при вирішенні конкретних завдань.

Ми погоджуємося з позицією А. Я. Дубинського, Л. Д. Удалової та ін., які визначають дві форми взаємодії: процесуальну й організаційну (не процесуальну) [3, с. 76]. До процесуальних форм взаємодії (що регулюються КПК України) належать: 1) надання допомоги слідчому під час провадження негласних слідчих (розшукових) дій (ст. 40 КПК України); 2) доручення і вказівки слідчого щодо проведення негласних слідчих (розшукових) дій (ст. 40, 246 КПК України); 3) фіксація та надання слідчому (прокурору) результатів проведення негласних слідчих (розшукових) дій (ст. 252 КПК України). До організаційних (не процесуальних) форм взаємодії (тих, що передбачені відомчими нормативними актами), належать: 1) узгоджена діяльність у складі слідчо-оперативної групи; 2) погоджене планування спільних негласних слідчих (розшукових) дій; 3) обмін оперативно значущою інформацією (зокрема, з використанням можливостей криміналістичних та оперативних обліків); 4) спільне використання криміналістичних та оперативно-технічних засобів тощо; 5) координація проведення оперативно-розшукових заходів та негласних слідчих (розшукових) дій; 6) контроль. Відмінною рисою названих форм є те, що процесуальні форми взаємодії ґрунтуються на нормах Кримінального процесуального кодексу, а організаційні є способами зв'язку між слідчим і працівниками уповноважених оперативних підрозділів. Так, «якщо процесуальні форми можна назвати способами співпраці, то організаційні форми будуть характеризуватися як способи зв'язку. Організаційні форми зв'язку існують поза межами процесуальної діяльності слідчого» [5, с. 67–68]. Найбільш поширеною формою взаємодії слідчого з оперативним підрозділом під час виявлення, припинення та розслідування неправомірної вигоди є виконання оперативним підрозділом доручень і вказівок слідчого [1, с. 249].

Необхідно зазначити, що основним суб'єктом взаємодії є слідчий. Вибір слідчим форми взаємодії з органом дізнання є його процесуальним рішенням. Процес прийняття останнього передбачає оцінку ситуації, що склалася в процесі провадження досудового слідства, вибір конкретної форми

взаємодії, процесуальне оформлення рішення і контроль за його реалізацією. Необхідність прийняття слідчим процесуального рішення про його взаємодію з органом дізнання зумовлюється з одного боку, ситуацією, що склалася, а з другого – доцільністю вибору тієї або іншої форми взаємодії. Воно повинно бути мотивованим, тобто у ньому мають бути обґрунтовані необхідність і доцільність обрання даної форми взаємодії. Відсутність мотивування ускладнює розуміння оперативним працівником органів дізнання завдань і мети взаємодії, що негативно впливає на її ефективність [2, с 67].

Інформаційний обмін, що виникає між слідчим і оперативним працівником, жодною мірою не повинен впливати на самостійність процесуальних рішень слідчого і оперативно-тактичних рішень оперативних працівників. Взаємодія тому і виникає, що існує відмінність їх повноважень.

Взаємна інформація повинна бути корисною для розслідування і по можливості точною; використовуватися з урахуванням думки учасника взаємодії, від якої виходить; результати реалізації інформації повинні бути повідомлені іншому учаснику взаємодії, від якої вона поступила.

Слідчий має право доручати оперативним підрозділам проведення розшуку, розшукових дій, але не може давати вказівки, які конкретно оперативно-розшукові заходи повинні бути застосовані для виконання його доручення, оскільки оперативно-розшукова діяльність – це компетенція оперативних підрозділів.

Позитивним моментом у співпраці слідчого й оперативного працівника є те, що вони у своїй діяльності керуються однією спільною метою, що впливає із завдань кримінального судочинства, хоч тимчасом конкретні цілі спілкування при взаємодії не завжди і не у всьому можуть збігатися. Наприклад, якщо метою спілкування слідчого є всебічне і якісне розслідування злочину та вчасне передання кримінального провадження до суду то оперативний працівник у спілкуванні переслідує, як правило, більш близькі і вузькі цілі – лише розкриття злочину. Така розбіжність, різносторонність зазначених цілей досить часто призводить до ускладнень у стосунках між взаємодіючими суб'єктами, що негативно впливає на об'єктивності та результативності розслідування кримінального провадження.

Підсумовуючи вищевикладене, можна зробити наступні висновки:

- процесуальні відносини між слідчим і оперативним підрозділом виникають у ході досудового розслідування по усьому масиву кримінальних проваджень;
- слідчий має право надавати доручення і вказівки оперативним підрозділам про проведення слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій;

- доручення і вказівки слідчого органу, які надаються оперативним підрозділам є обов'язковими для виконання;
- своєчасна, цілеспрямована та належним чином організована взаємодія слідчого з оперативними підрозділами дозволить більш ефективно боротися зі злочинністю.

Список використаних джерел та літератури:

1. Грибовський О. В. Взаємодія оперативних і слідчих підрозділів під час виявлення, припинення та розслідування неправомірної вигоди / О. В. Грибовський [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.naiu.kiev.ua/scientbul/images/documents/vupysk_1_2015/29.pdf.
2. Грошевий Ю. М. К вопросу о функциях внутреннего убеждения следователя // Актуальные проблемы дознания в советском уголовном процессе. – К., 1984. – С. 62–70.
3. Дубинский А. Я. Взаимодействие следователя с органом дознания / А. Я. Дубинский. – К. : КВШ МВД СССР, 1970. – 134 с.
4. Дунаева А. В. Взаємодія слідчого та оперативного підрозділу органу внутрішніх справ під час розшук у підозрюваного / А. Дунаева // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/oldjrn/e-iournals/Chaa/2013-1/13davcrp.pdf>.
5. Тюрин Н. С. Формы оперативно-розыскной и следственной деятельности / Н. С. Тюрин // Правовые проблемы укрепления российской государственности. – Ч. 10 : Проблемы уголовного процесса в свете нового Уголовно-процессуального кодекса Российской Федерации : [сб. ст.] / под ред. Ю. К. Якимовича. – Томск : Изд-во Томе, ун-та, 2002.

Чумак Ксенія Олександрівна

науковий співробітник відділу науково-методичного забезпечення участі прокурорів у кримінальному провадженні управління науково-методичного забезпечення прокурорської діяльності Національної академії прокуратури України, кандидат юридичних наук

УДОСКОНАЛЕННЯ ПРАВОВИХ МЕХАНІЗМІВ ЗАКРИТТЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕНЬ

У статті розглянуто питання удосконалення правових механізмів закриття кримінальних проваджень, що сприятиме оптимізації діяль-

ності органів досудового розслідування та дозволить суттєво підвищити ефективність роботи правоохоронних органів.

In article questions of improvement of mechanisms of closing of criminal proceedings that will promote optimization of activity of bodies of preliminary investigation and will allow to increase overall performance of law enforcement agencies significantly

Чотири роки правоохоронні органи працюють в умовах нового Кримінального процесуального кодексу. Та незважаючи на значну кількість вже внесених змін, узагальнення практики застосування положень Кодексу й надалі свідчить про необхідність його удосконалення шляхом внесення відповідних змін та доповнень.

Як зазначає В. Неділько, закриття кримінального провадження необхідно розглядати як одну з правомірних форм закінчення досудового розслідування, рівнозначну за процесуальним значенням із зверненням до суду з обвинувальним актом, клопотанням про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру і не варто визнавати як результат невдалого проведення досудового розслідування.

Законне й обґрунтоване закриття кримінального провадження забезпечує виконання його завдання, яке полягає в тому, щоб жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений. Разом з тим необґрунтоване закриття кримінального провадження шкодить боротьбі зі злочинністю, дозволяє уникнути відповідальності за вчинене кримінальне правопорушення винними, порушує права та законні інтереси потерпілих осіб.

Сьогодні у практичній діяльності існують труднощі, викликані відсутністю реальних правових механізмів щодо закриття кримінальних проваджень за окремими підставами.

Так, наприклад, відповідно до п.5 ч.1 ст. 284 КПК України закрити кримінальне провадження можна лише в разі смерті підозрюваного, обвинуваченого. Тобто в разі якщо особі не повідомлялося про підозру у встановленому КПК порядку, однак зібрано достатньо доказів для підозри її у вчиненні кримінального правопорушення, закрити таке кримінальне провадження неможливо, оскільки померла особа не має статусу підозрюваного. При цьому здійснити повідомлення про підозру даній особі вже фізично неможливо.

Вирішити вказане проблемне питання можливо шляхом внесення зміни до вказаної норми КПК України, виклавши її у наступній редакції: «помер підозрюваний, обвинувачений, або особа щодо якої наявні об'єктивні докази для підозри її у вчиненні кримінального правопорушен-

ня, однак про підозру їй не повідомлялося, крім випадків, якщо провадження є необхідним для реабілітації померлого».

Також виникає питання щодо закриття кримінального провадження на підставі п.7 ч.1 ст. 284 КПК України (потерпілий, а у випадках, передбачених цим Кодексом, його представник відмовився від обвинувачення у кримінальному провадженні у формі приватного обвинувачення).

Так, на практиці кримінальні провадження у формі приватного обвинувачення при відмові потерпілого від обвинувачення закриваються слідчими на підставі п. 2 ч.1 ст. 284 КПК України, що є необґрунтованим, оскільки за таких умов склад кримінального правопорушення в діянні не виключається і це не є реабілітуючою підставою. У зв'язку з цим необхідно внести зміни до ст. 284 КПК щодо можливості закриття слідчим кримінального провадження на підставі п.7 ч.1 ст. 284 КПК України коли особі не було повідомлено про підозру.

З метою підвищення ефективності здійснення процесуального керівництва досудовим розслідуванням також необхідно скасувати норму, якою прокурора обмежено у закритті кримінальних проваджень, у яких особі не повідомлялось про підозру. Так, згідно із ч. 4 ст. 284 КПК України слідчий приймає постанову про закриття кримінального провадження з підстав, передбачених пунктами 1, 2, 4 частини першої цієї статті, якщо в цьому кримінальному провадженні жодній особі не повідомлялось про підозру.

Наділення такими повноваженнями прокурора є обґрунтованим, оскільки існуюча редакція статті обмежує його у використанні процесуальних повноважень.

Якщо в ході досудового розслідування слідчим, прокурором чи під час судового провадження суддею, встановлено наявність не скасованого рішення слідчого, прокурора чи ухвали суду про закриття кримінального провадження за тим же фактом, це не дає можливості закрити розпочате повторно кримінальне провадження, що призводить до дублювання роботи слідчого, прокурора, суду. Водночас, чинним КПК не передбачено закриття кримінального провадження у зв'язку з актом амністії або ж помилуванням окремої особи, що призводить до неврегульованості норм КПК та ст. ст. 86, 87 КК України.

Не менш важливою проблемою є й те, що в Кримінальному процесуальному кодексі України не висвітлено питання закриття кримінальних проваджень у зв'язку із закінченням строків давності притягнення особи до кримінальної відповідальності, як це передбачено ст. 49 КК України та було визначено ст. 11–1 КПК України 1960 року. Закриття кримінального провадження за цією підставою є доцільною, оскільки закінченням стро-

ку давності, зазвичай, пов'язується із недоцільністю подальшого кримінального переслідування.

При цьому закриття кримінальних проваджень за строками давності має й суто практичний аспект. Адже кожного року в органах досудового розслідування накопичуватимуться десятки тисяч кримінальних проваджень, що відповідно викликатиме труднощі в забезпеченні їх належного зберігання та обліку.

Включення цієї підстави закриття кримінального провадження до повноважень слідчого має на меті забезпечення принципу процесуальної економії, зменшення витрат на ведення процесу, оскільки порядок закриття кримінального провадження за цією підставою, нині передбаченою в Кримінальному процесуальному кодексі України, потребує направлення такого кримінального провадження прокурору, який вже виносить постанову про його закриття. Такий порядок призводить до затягування процесу прийняття процесуального рішення у кримінальному провадженні.

Деякі з вищезазначених питань законодавець намагався вирішити шляхом внесення змін та доповнень до Кримінального процесуального кодексу України. Зокрема, питання удосконалення механізму закриття кримінального провадження містились у проєкті Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення окремих процесуальних дій та оптимізації діяльності органів досудового розслідування» реєстр. №4444–1 від 25.03.2014 та проєкті Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо вдосконалення порядку здійснення досудового розслідування)» реєстр. № 1220 від 03.12.2014. Проте, на цей час відповідні зміни до законодавства так і не внесено.

Як висновок, слід зазначити, що удосконалення правових механізмів закриття кримінальних проваджень сприятиме оптимізації діяльності органів досудового розслідування, що дозволить суттєво підвищити ефективність роботи правоохоронних органів.

Список використаних джерел та літератури:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар: у 2-х т. Т. 1 / О. М. Бандурка, Є. М. Блажівський, Є. П. Бурдоль та ін.; за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, А. В. Портнова. – Х.: Право, 2012. – 768 с.
2. Неділько В. Повноваження прокурора під час закриття кримінального провадження. / В. Неділько// Вісник Національної академії прокуратури України 2'2013 // Режим доступу: file:///C:/Users/Admin/Downloads/Vnaru_2013_2_13.pdf

Шаренко Світлана Леонідівна

голова Київського районного суду
м. Харкова, кандидат юридичних наук,
доцент, заслужений юрист України

КРИМІНАЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ВИРІШЕННЯ ВІДВОДІВ ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ ТА СУДОВОГО РОЗГЛЯДУ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

В статті розглянуті питання кримінально процесуальних проблем, пов'язаних з вирішенням питання про відвід захисника, представника в кримінальному провадженні. Досліджена практика вирішення питань відводу судді, який розглядає відвід слідчому судді або судді, що одноособово вирішує кримінальне провадження.

В статье рассмотрены вопросы уголовно процессуальных проблем, связанных с разрешением вопроса отвода защитнику, представителю в уголовном производстве. Исследована практика рассмотрения вопросов отвода судье, который рассматривает отвод следственному судье или судье, который единолично разрешает уголовное производство.

In the article the considered questions criminally the judicial problems, related to the decision of question about taking of defender, representative in criminal realization. Investigational practice of decision of questions of taking of judge, that examines taking to the inquisitional judge or judge that decides criminal realization individually.

Кримінальний Процесуальний Кодекс України (далі КПК) передбачає процесуальну можливість відводу суб'єктів, уповноважених приймати участь в кримінальному провадженні, а саме: слідчого, прокурора, захисника, представника, експерта, спеціаліста, перекладача. Підстави для відводу слідчого, прокурора, спеціаліста, експерта, перекладача визначені ст. 77 КПК. Окремою процесуальною нормою визначені підстави для відводу судді, слідчого судді, присяжного – ст. 75, 76 КПК, та захисника, представника – ст. 78 КПК.

Відповідно до ч.4 ст. 80 КПК заяви про відвід під час досудового розслідування подаються відразу після встановлення підстав для такого відводу. Усі відводи під час досудового розслідування розглядає слідчий суддя в судовому засіданні. Порядок вирішення відводів під час досудового розслідування є абсолютно новим, ніж він був до листопада 2012

року, оскільки по КПК 1960 року питання про відвід прокурора вирішував вищестоящий прокурор; заяву про відвід слідчого подавали прокурору, який повинен був її розглянути протягом 24 годин; відвід, заявлений перекладачеві, експерту і спеціалісту вирішувався слідчим або прокурором. А цивільний позивач, цивільний відповідач та захисник могли бути усунені від участі у кримінальній справі постановою слідчого або прокурора. Минулі звички слідчих щодо можливості усунення захисника на стадії досудового розслідування та, в якійсь мірі, нечіткість викладення змісту параграфу 6 КПК – відводи, призводить до того, що сьогодні зустрічаються випадки коли слідчі виносять постанови про відмову в допуску захисника до участі в кримінальному провадженні. Так, ухвалою слідчого судді Київського районного суду м. Харкова була скасована постанова слідчого про відмову в допуску захисника до участі в кримінальному провадженні та відмову в ознайомленні з матеріалами кримінального провадження, оскільки слідчим були вирішені питання, які не знаходяться в межах його компетенції. Діючий КПК не містить процесуальної можливості не допуску захисника до участі у кримінальному провадженні та усунення захисника, а передбачає єдину процедуру – відводу захисника, представника. Якщо, на думку слідчого чи прокурора захисник, який прибув для участі в кримінальному провадженні, не має права бути в цьому кримінальному провадженні захисником, оскільки він надає або раніше надавав у цьому ж провадженні правову допомогу особі, інтереси якої суперечать інтересам особи, яка звернулася з проханням про надання правової допомоги (як було у вищезгаданому випадку); зупинене або припинене право адвоката на зайняття адвокатською діяльністю; якщо захисник є близьким родичем або членом сім'ї слідчого, прокурора, потерпілого – то це підстави для звернення саме слідчого чи прокурора до слідчого судді з заявою про відвід захисника.

При розгляді відводу в судовому засіданні має бути вислухана особа, якій заявлено відвід, а також думка осіб, які беруть участь у кримінальному провадженні – зазначає ч.3 ст. 81 КПК. Однак, на нашу думку, законодавцем не повно вирішене це питання, оскільки вирішуючи, наприклад, питання про відвід захисника за участю підозрюваного і його захисника, в разі якщо відвід буде задоволено, ми визнаємо процесуальну нікчемність захисту – в судовому засіданні при вирішенні питання про відвід інтереси підозрюваного представляє особа, яка цього робити не може, а тому безумовно констатуємо порушення права на захист особи. Ще більш складною буде процесуальна ситуація коли участь захисника у кримінальному провадженні є обов'язковою, а ми маємо вмотивовану заяву слідчого чи

прокурора про відвід захисника. На наш погляд, при вирішенні питання про відвід захисника в судовому засіданні з цього питання повинен представляти інтереси підозрюваного інший захисник, якого може запросити сам підозрюваний або який буде призначений центром надання безкоштовної правової допомоги. Дотримання такої процедури буде безумовною гарантією збереження права на захист підозрюваного при розгляді в судовому засіданні питання про відвід захисника.

Ст.83 КПК передбачає наслідки відводу захисника – слідчий суддя повинен роз'яснити підозрюваному його право запросити іншого захисника та надати йому для цього не менше двадцяти чотирьох годин. Якщо підозрюваний у кримінальному провадженні, коли залучення захисника є обов'язковим, протягом цього часу не запросить іншого захисника, слідчий, прокурор, слідчий суддя самостійно залучають захисника в порядку, передбаченому ст. 49 КПК.

Системний аналіз всіх зазначених норм в сукупності, не дає жодних підстав сумніву щодо неможливості слідчому або прокурору вирішити питання про допуску захисника до участі в кримінальному провадженні.

За змістом ст. 78 КПК в такий же процесуальний спосіб повинно вирішуватися питання про відвід представника потерпілого – особи, яка у кримінальному провадженні має право бути захисником (ст. 58 КПК).

Разом з тим, КПК не містить процесуальної можливості відводу законного представника потерпілого, представника цивільного позивача, представника цивільного відповідача, законного представника цивільного позивача, оскільки повний перелік суб'єктів, яким може бути заявлений відвід прямо зазначений в параграфі 6 КПК, а зазначені в ст. 78 КПК підстави для відводу представника за своїм змістом чітко вказують, що мова йде саме про представника як про адвоката, який представляє інтереси потерпілого і ніякого відношення немає до всіх інших представників: законного представника потерпілого, представника цивільного позивача, представника цивільного відповідача, законного представника цивільного позивача.

Не менш проблемним є питання вирішення відводу судді, який вирішує питання про відвід слідчого судді, судді. Як свідчать окремі випадки судової практики, зазначене питання вирішується судами по-різному. Одні судді при вирішенні питання про відвід роз'яснюють учасникам судового розгляду право відводу судді, який вирішує питання про відвід іншому судді, інші – не зазначають про наявність у учасників цього судового розгляду такого права. Таке неоднакове застосування кримінально процесуальних норм викликане відсутністю чітко виписаних правових процедур з цього питання в КПК.

Однак, це питання в КПК вирішене наступним чином. Як зазначалося, питання про відвід, в тому числі, судді та слідчого судді вирішується в судовому засіданні. Відповідно до загальної процедури судового розгляду, суддя оголошує склад суду та роз'яснює учасникам судового провадження право відводу (ч.1 ст. 344 КПК). Питання про відвід вирішується судом згідно зі статтями 75–81 КПК, які зазначають, що заява про відвід слідчому судді або судді, який здійснює судове провадження одноособово, розглядає інший суддя цього ж суду, визначений автоматизованою системою документообігу.

Ст.75 КПК визначає обставини, що **виключають** участь слідчого судді, судді або присяжного в **кримінальному провадженні**. Відповідно до п.10 ст. 3 КПК кримінальне провадження – досудове розслідування і судове провадження, процесуальні дії у зв'язку із вчиненням діяння, передбаченого законом України про кримінальну відповідальність. Досудове розслідування – стадія кримінального провадження, яка починається з моменту внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань і закінчується закриттям кримінального провадження або направленням обвинувального акта до суду. Суб'єктами досудового розслідування є слідчий, прокурор. Судове провадження – кримінальне провадження у суді першої інстанції, яке включає підготовче судове провадження, судовий розгляд і ухвалення та проголошення судового рішення, провадження з перегляду судових рішень в апеляційному, касаційному порядку, Верховним Судом України, а також за нововиявленими обставинами.

Вирішення питання про відвід судді, який розглядає питання про відвід слідчого судді чи судді, який одноособово здійснює судове провадження – не передбачений КПК України. А ст. 75 КПК визначає обставини недопустимості участі судді, слідчого судді у кримінальному провадженні, а не у вирішенні заяви про відвід судді, слідчого судді.

Відсутність єдиного розуміння цього питання в окремих випадках призводить до зловживання надуманим правом на відвід судді, що вирішує питання про відвід слідчого судді, судді. Результатом такого підходу є передача заяви про відвід від одного судді до другого і т.д. (відомі випадки коли справа доходила до сьомого судді) та неможливість у визначені КПК процесуальні строки вирішити питання про відвід судді, слідчого судді, який в свою чергу повинен провести судові засідання по розгляду конкретного судового провадження чи вирішити питання судового контролю в ході досудового розслідування. Несвоєчасне вирішення питання про відвід негативно впливає не лише на конкретно порушені права та гарантії окремих учасників кримінального провадження, а в цілому негативно позначається на іміджі судової влади як неупередженої та справедливої.

Шило Ольга Георгіївна

завідувач кафедри кримінального процесу та оперативно-розшукової діяльності НЮУ ім. Ярослава Мудрого, доктор юридичних наук, професор

ЗАГАЛЬНІ ОBOB'ЯЗКИ СЛІДЧОГО СУДДІ ЩОДО ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ: СПІРНІ ПИТАННЯ ПРАВОЗАСТОСУВАННЯ

За чинним КПК України судовий контроль під час досудового розслідування здійснюється майже у одинадцяти напрямках. Кожен з них має свій предмет, специфіка якого обумовлює особливості процедури судово-контрольного провадження, повноваження слідчого судді, порядок ухвалення ним рішень та можливості їх оскарження. Однак є одна стаття КПК, якою передбачено загальні обов'язки слідчого судді щодо захисту прав людини, що мають ним здійснюватися у будь-якому судовому засіданні у межах будь-якого судово-контрольного провадження. Йдеться про статтю 206 КПК України.

Характер цих обов'язків слідчого судді обумовлено правозахисним характером його функції, адже судовий контроль, виходячи із буквального змісту п. 18 ст. 3 КПК України, здійснюється не за законністю досудового розслідування, а за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб у кримінальному провадженні. З огляду на це, законодавець передбачив загальні обов'язки слідчого судді як гаранта дотримання невід'ємних прав людини під час досудового розслідування, тобто у межах того сегменту кримінальної процесуальної діяльності, під час якого особа є найбільш ураженою і в силу цього потребує ефективного судового захисту.

Ці обов'язки стосуються негайного реагування слідчого судді на відомості щодо незаконного позбавлення людини свободи чи застосування до неї насильства.

Так, згідно до ч. 6 ст. 206 КПК України якщо під час будь-якого судового засідання особа заявляє про застосування щодо неї насильства під час затримання або тримання в уповноваженому органі державної влади, державній установі (орган державної влади, державна установа, яким законом надано право здійснювати тримання під вартою осіб), слідчий суддя зобов'язаний зафіксувати таку заяву або прийняти від особи письмову заяву та:

1) забезпечити невідкладне проведення судово-медичного обстеження особи;

2) доручити відповідному органу досудового розслідування провести дослідження фактів, викладених у заяві;

3) вжити необхідних заходів для забезпечення безпеки особи згідно із законодавством.

Слідчий суддя зобов'язаний діяти в указаному порядку незалежно від наявності заяви особи, якщо її зовнішній вигляд, стан чи інші відомі слідчому судді обставини дають підстави для обґрунтованої підозри порушення вимог законодавства під час затримання або тримання в уповноваженому органі державної влади, державній установі.

Вивчення практики здійснення слідчими суддями зазначених обов'язків свідчить про те, що у більшості випадків отримання від затриманого відомостей щодо застосування до нього насильства слідчі судді повідомляють про це прокурора і доручають провести перевірку заяви підозрюваного. Така практика не є новою, адже вона існувала багато років за часів дії КПК України 1960 р. і довела свою неефективність, оскільки проведення такої перевірки особою, яка поряд із слідчим є представником сторони обвинувачення, не може забезпечити її абсолютну об'єктивність і всебічність. Крім того, необхідно зазначити, що вирішення цього питання у вказаний спосіб викликає істотні сумніви щодо відповідності подібної перевірки вимогам чинного кримінального процесуального законодавства України, виходячи із наступного.

Згідно до п. 2 ч. 6 ст. 206 КПК України після фіксування заяви про застосування насильства під час затримання або тримання особи в уповноваженому органі державної влади, державній установі слідчий суддя зобов'язаний доручити *відповідному органу досудового розслідування* провести дослідження фактів, викладених у заяві особи.

Отже, ухвала слідчого судді про доручення перевірки такої заяви має бути спрямована не прокурору, а органу досудового розслідування. Вичерпний перелік цих органів закріплено у ч. 1 ст. 38 КПК України, відповідно до якої ними є: 1) слідчі підрозділи Національної поліції; органів безпеки; органів, що здійснюють контроль за додержанням податкового законодавства; органів державного бюро розслідувань; 2) підрозділ детективів, підрозділ внутрішнього контролю Національного антикорупційного бюро України.

Передбачивши вказаний порядок, законодавець використав слово-сполучення «дослідження фактів, викладених у заяві особи», у зв'язку з чим виникає питання стосовно процесуальної форми проведення такого дослідження. На мій погляд, тут має застосовуватися винятково загальний порядок перевірки заяв про кримінальні правопорушення, яка починаєть-

ся із внесення відомостей до ЄРДР і здійснюється у межах досудового розслідування.

На завершення слід пригадати рішення Європейського суду з прав людини у справі «Каверзін проти України» (15.05. 2012 р.), у якому зазначено, що частково ця справа стосується проблем, які є причиною постійних порушень ст. 3 з боку України. Зокрема, приблизно у сорока рішеннях Суд встановив, що українські органи влади відповідальні за погане поводження з людьми під час затримання міліцією і жодне належне розслідування не було проведено за заявами про жорстоке поводження. Більш, ніж сто інших справ, які стосуються цих питань, зараз розглядаються Судом ... Погане поводження часто відбувалося протягом перших днів затримання потерпілих, коли в них не було доступів до адвокатів, а їхні ушкодження не фіксувалися належним чином або зовсім не документувалися... Іншим поширеним явищем є небажання прокуратури невідкладно вжити усі розумно необхідні заходи для встановлення обставин, що стосуються скарг на погане поводження, а також забезпечення відповідних доказів... Суд вважає, що ситуація у цьому випадку має бути визначена як системна проблема, яка має бути вирішена[1].

Видається, що у новому КПК України законодавець вжив заходів, спрямованих на вирішення цієї проблеми, а саме – впровадив нову модель проведення перевірки заяви про застосування насильства під час затримання або тримання під вартою.

Список використаних джерел та літератури:

1. Рішення Європейського суду з прав людини від 15.05.2012 р. «Каверзін проти України» (Заява №23893/03). Режим доступу: zakon.rada.gov.ua.

2. ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ РОЗКРИТТЯ ТА РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ

Бойчук Володимир Юрійович

співробітник УСБУ у Львівській області

ЩОДО ПИТАННЯ ВНЕСЕННЯ ЗМІН ДО СТАТТІ 305 КК УКРАЇНИ (КОНТРАБАНДА НАРКОТИЧНИХ ЗАСОБІВ)

На сьогоднішній день в Україні гостро стоїть проблема такого соціального негативного явища як «наркоманія», яке тісно пов'язане із незаконним обігом наркотичних засобів, в тому числі контрабандою психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів або фальсифікованих лікарських засобів через митний кордон України.

Розділом XIII Кримінального кодексу України передбачено ряд статей, які визначають злочини та покарання у сфері наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів. Однак, враховуючи, реалії сьогодення та стрімку появу нових, в тому числі синтетичних наркотичних засобів, існуюче законодавство потребує якісних змін, які дозволять продуктивно боротися з незаконним обігом наркотичних засобів, в тому числі і з їх контрабандою.

На сьогодні ст. 305 КК України діє в наступному вигляді:

«Контрабанда наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів або фальсифікованих лікарських засобів»

1. Контрабанда наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів або фальсифікованих лікарських засобів, тобто їх переміщення через митний кордон України поза митним контролем або з приховуванням від митного контролю, –

карається позбавленням волі на строк від п'яти до восьми років.

2. Ті самі дії, вчинені повторно або за попередньою змовою групою осіб, а також якщо предметом цих дій були особливо небезпечні наркотичні засоби чи психотропні речовини або наркотичні засоби, психотропні речовини, їх аналоги чи прекурсори або фальсифіковані лікарські засоби у великих розмірах, –

караються позбавленням волі на строк від восьми до десяти років з конфіскацією майна.

3. Контрабанда наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів або фальсифікованих лікарських засобів, вчинена організованою групою, а також якщо предметом контрабанди були наркотичні засоби, психотропні речовини, їх аналоги чи прекурсори або фальсифіковані лікарські засоби в особливо великих розмірах, –

карається позбавленням волі на строк від десяти до дванадцяти років з конфіскацією майна».

Проаналізувавши склад вказаної статті та діюче законодавство у сфері боротьби із незаконним обігом наркотичних засобів, необхідно відмітити, що контрабанда наркотичних засобів тягне за собою виключно кримінальну відповідальність, що відрізняє її від незаконного виробництва, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення чи пересилання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів без мети збуту, тобто злочину, передбаченого ст. 309 КК України, за який в залежності від виду та маси наркотичного засобу, передбачено і адміністративну відповідальність (ст. 44 КУпАП).

На сьогодні органами досудового розслідування реєструється велика кількість досудових розслідувань за ознаками контрабанди особливо небезпечних наркотичних засобів груби канабіноїдів. При цьому їх вага не значна (наприклад: менше 5 грам канабісу) і вчинення контрабанди не утворює ідеальну сукупність злочинів разом із ст. ст. 307, 309 КК України, оскільки злочинці, як правило соціально-неблагополучні особи, в таких випадках переміщують невелику кількість наркотичних засобів для власного вживання, без мети збуту. Це зумовлено поширеністю наркотичних засобів групи канабіноїдів, їх відносною дешевизною та «популярністю» серед населення. В такому випадку постає питання суспільної небезпечності таких дій та чи дійсно доцільно застосовувати до правопорушників кримінальну відповідальність, тим паче у вигляді позбавлення волі. Зрозуміло, що як правило суди в подібних кримінальних провадженнях засуджують осіб із застосуванням положень ст. 69 КК України, а саме призначають більш м'яке покарання, ніж передбачено санкцією ст. 305 КК України. В контексті ст. 309 КК України контрабандисти, здійснюють схожі дії, однак, таке переміщення відбувається через митний кордон України із приховуванням від митного контролю або поза митним контролем, чим швидше за все і викликана така жорстка позиція законодавства з приводу даного питання. Однак, з урахуванням дієвості ст. 305 КК України, доцільно було б говорити про можливе введення адміністративної відповідальності за контрабанду наркотичних засобів у невеликих розмірах за аналогією ст. 44 КУпАП у випадках коли вона відбувається без мети подальшого збуту.

Як бачимо, викладене питання потребує детального вивчення з метою прийняття законодавства, яке дозволить ст. 305 КК України ефективно виконувати функції кримінального права, а саме профілактичну та виховну, а також надасть змогу оптимізувати роботу органів досудового розслідування та привести їх у відповідність до європейських норм та стандартів роботи.

Список використаних джерел та літератури:

1. Кримінальний кодекс України. Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2341-14/print1476112525181606>
2. Кодекс України про адміністративні правопорушення. Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/80731-10/print1473071396042552>

Гайворонський Олександр Юрійович
помічник начальника Інституту (з правової роботи) – начальник юридичного сектору ППОК для СБ України НЮУ ім. Ярослава Мудрого, кандидат юридичних наук

ДО ПИТАННЯ ЗАСТОСУВАННЯ ПОЛОЖЕНЬ ПРО ПРЕДМЕТ ЗЛОЧИННОГО ВПЛИВУ В ДОСУДОВОМУ РОЗСЛІДУВАННІ

У науці кримінального права предмет злочинного впливу визначено як той елемент суспільних відносин, що піддається безпосередньому злочинному впливу і якому, отже, в першу чергу завдається шкода [1, с. 58]. На цінність цього самостійного кримінально-правового явища вказує об'єктивна спроможність за результатами його встановлення з'ясувати соціальну суть злочину та визначити механізм заподіяння його об'єкту суспільно небезпечної шкоди або поставлення його у небезпеку такого спричинення.

Виконання завдань кримінального провадження щодо захисту особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, а також забезпечення швидкого, повного й неупередженого розслідування неможливі без практичної реалізації загальних засад кримінального провадження, що висуває певні вимоги як до змісту досудового розслідування, так і до проведення процесуальних дій у зв'язку із вчиненням діяння, передбаченого законом України про кримінальну відповідальність.

Дотримання засад законності, що визначені у частині 2 статті 9 Кримінального процесуального кодексу (далі – КПК) України зобов’язує слідчих не тільки всебічно, повно і неупереджено дослідити обставини кримінального провадження, надати їм належну правову оцінку, а й забезпечити прийняття законних і неупереджених процесуальних рішень.

Разом з тим, фактичне втілення такої загальної засади кримінального провадження як публічність, що передбачена статтею 25 КПК України, зобов’язує слідчого, в межах своєї компетенції, розпочати досудове розслідування в кожному випадку безпосереднього виявлення ознак кримінального правопорушення або в разі надходження заяви (повідомлення) про вчинення кримінального правопорушення, а також вжити всіх передбачених законом заходів для встановлення події кримінального правопорушення та особи, яка його вчинила.

Характеризуючи правовий зміст принципу публічності В. Я. Тацій зазначає, що «на початковому етапі кримінального провадження прокурор, слідчий зобов’язані в кожному випадку безпосереднього виявлення ознак кримінального правопорушення або в разі надходження заяви (повідомлення) про вчинення кримінального правопорушення. Відповідно до статті 214 КПК слідчий, прокурор невідкладно, але не пізніше 24 годин після подання заяви, повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення або після самостійного виявлення ним з будь якого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення, зобов’язаний внести відповідні відомості до Єдиного реєстру досудових розслідувань та розпочати розслідування» [2, с. 78–79].

Пунктами 4 та 5 частини 5 статті 214 КПК України визначено, що до Єдиного реєстру досудових розслідувань вносяться, серед іншого, відомості про короткий виклад обставин, що можуть свідчити про вчинення, наведеного потерпілим, заявником чи виявлених з іншого джерела.

Крім того, реалізація зазначених загальних принципів кримінального провадження та необхідність застосування положень про предмет злочинного впливу у діяльності, зокрема слідчих СБ України, підтверджується також і положеннями відомчих нормативно-правових актів.

Так, встановлення предмету злочинного впливу, сприяє виконанню вимог пунктів 2.3, 2.5 та 3.1 Інструкції про порядок приймання, реєстрації та розгляду в Службі безпеки України заяв і повідомлень про вчинені кримінальні правопорушення, затвердженої наказом Центрального управління Служби безпеки України від 16.11.2012 № 515, зареєстрованої в Міністерстві юстиції України 4 грудня 2012 р. за № 2022/22334, що зобов’язують слідчого СБ України, зокрема:

– у разі подання заявником усної заяви про кримінальне правопорушення скласти протокол усної заяви з дотриманням вимог статей 60, 104 та 214 КПК України;

– у разі самостійного виявлення обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення, скласти рапорт про виявлене кримінальне правопорушення;

– прийняти рішення за результатами розгляду заяви про кримінальне правопорушення, у тому числі якщо за результатами її розгляду не встановлено обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення [3].

Таким чином, предмет злочинного впливу дозволяє не тільки правильно кваліфікувати суспільно небезпечне посягання та відмежувати його від суміжних діянь, а й з'ясувати їхню соціальну суть та встановити механізм заподіяння суспільно небезпечної шкоди об'єктам злочинів або поставлення їх у небезпеку такого спричинення, тому застосування положень про нього сприяє слідчим більш ефективно реалізувати такі загальні засади кримінального провадження як законність (всєбічне, повне та неупереджене дослідження обставин кримінального провадження, надання їм належної правової оцінки, встановлення події кримінального правопорушення, а також забезпечення прийняття законних і неупереджених процесуальних рішень) та публічність (обов'язок розпочати досудове розслідування у кожному випадку безпосереднього виявлення ознак кримінального правопорушення або в разі надходження заяви (повідомлення) про вчинення кримінального правопорушення, а також вжити всіх передбачених законом заходів для встановлення події кримінального правопорушення та особи, яка його вчинила).

Список використаних джерел та літератури:

1. Тацій В. Я. Объект и предмет преступления в советском уголовном праве [Текст] / В. Я. Тацій. – Харьков: Вища шк. Изд-во при ХГУ, 1988. – 198 с.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар: у 2 т. Т. 1 [Текст] / О. М. Бандурка, Є. М. Блажківський, Є. П. Бурдоль та ін.; за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, А. В. Портнова. – Х.: Право, 2012. – 768 с.
3. Інструкція про порядок приймання, реєстрації та розгляду в Службі безпеки України заяв і повідомлень про вчинені кримінальні правопорушення, затверджена наказом Центрального управління Служби безпеки України від 16.11.2012 № 515, зареєстрована в Міністерстві юстиції України 4 грудня 2012 р. за № 2022/22334 // Офіційний вісник України. – 2012. – № 96 від 24.12.2012. – Ст. 3894.

Зоренко Дмитро Сергійович

доцент спеціальної кафедри № 3
ІПЮК для СБ України НЮУ ім. Яро-
слава Мудрого

Кучерина Сергій Євгенович

доктор філософії, доцент, заслужений
працівник освіти України

ДО ПИТАННЯ ЗАПРОВАДЖЕННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПРОПАГАНДУ СЕПАРАТИЗМУ

В умовах триваючої гібридної війни проти нашої держави, з боку Російської Федерації та контрольованих нею організацій екстремістського характеру, здійснюється цілеспрямований інформаційно-психологічний вплив з метою підриву суспільно-політичної стабільності в Україні, провокування сепаратистських настроїв серед її населення з масштабним застосуванням різновекторних форм пропаганди в засобах масової інформації, мережі Інтернет, культурно-історичних заходах, виступах політичних чи громадських діячів тощо.

З огляду на це, окремі дослідники виступають за криміналізацію подібних діянь, мотивуючи свою позицію тим, що в сучасних умовах актуальність протидії спробам поширення ідеї необхідності перегляду меж території України є доволі високою.

В енциклопедично-довідковій та науковій літературі не сформовано єдиної думки щодо досліджуваного терміну. Так, під пропагандою (лат. *propaganda* дослівно – «яка підлягає поширенню (віра)», від лат. *propago* – «поширюю») розуміють: форму комунікації, спрямовану на поширення фактів, аргументів, чуток та інших відомостей для впливу на суспільну думку на користь певної спільної справи чи громадської позиції [1]; поширення політичних, філософських, наукових, художніх та інших поглядів і ідей з метою їхнього впровадження в суспільну свідомість і активізації масової практичної діяльності [2]; поширення та поглиблене роз'яснення будь-яких ідей, вчень, знань [3, с. 434]; поширення серед населення та роз'яснення певних поглядів, ідей, вчень, знань [4, с. 631]; особливий вид соціальної діяльності, метою якої є поширення знань, інформації для формування певних поглядів, уявлень та емоційного стану [5, с. 27]; систематичну форму цілеспрямованого переконання, що намагається впли-

нути на емоції, погляди, думки й дії визначеної цільової аудиторії з політичною, ідеологічною чи комерційною метою через контрольовану передачу односторонніх повідомлень (які можуть узгоджуватися з фактами або ні) безпосередньо або через канали мас-медіа [6, с. 233] тощо.

Таким чином, пропаганда – це публічне поширення чи роз’яснення певних ідей, поглядів чи переконань. Наведені визначення досить повно розкривають ключові її ознаки: систематичність, досить низький рівень об’єктивності інформації, її вибірковість, переважно емоційна забарвленість, здатність впливати на цільову аудиторію в потрібному маніпулятору напрямку (як певний рекламний засіб, для формування зацікавленості чи втягування нових послідовників тощо).

Ідея встановлення кримінальної відповідальності за пропаганду, що посягає на державні інтереси, не є новою для вітчизняного кримінального права – КК УРСР 1960 р. містив ст. 62 «Антирадянська агітація та пропаганда»: агітація або пропаганда, що здійснюється з метою підриву чи ослаблення Радянської влади або вчинення окремих особливо небезпечних державних злочинів, поширення з тією ж метою наклепницьких вигадок, що порочать радянський державний і суспільний лад, а так само розповсюдження або виготовлення чи зберігання з тією ж метою літератури такого ж змісту [7].

В свою чергу, чинний Кримінальний кодекс України оперує поняттям «пропаганда» в ст. ст. 436 «Пропаганда війни» та 436–1 «Виготовлення, поширення комуністичної, нацистської символіки та пропаганда комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів».

Виходячи з буквального тлумачення назви та диспозиції ст. 436 КК, під пропагандою війни слід розуміти *публічні заклики до агресивної війни або до розв’язування воєнного конфлікту, а також виготовлення матеріалів із закликами до вчинення таких дій з метою їх розповсюдження або розповсюдження таких матеріалів* (тут і далі виділення авторів. – Д. З. та С. К.).

З огляду на те, що ч. 1 ст. 436–1 КК не містить визначення пропаганди комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів, звернемося до положень Закону України «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їх символіки» – це *публічне заперечення*, зокрема через засоби масової інформації, злочинного характеру комуністичного тоталітарного режиму 1917–1991 років в Україні, націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарного режиму, *поширення інформації*, спрямованої на виправдання злочинного характеру комуніс-

тичного, націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів, діяльності радянських органів державної безпеки, встановлення радянської влади на території України або в окремих адміністративно-територіальних одиницях, *переслідування учасників боротьби за незалежність України у XX столітті, виготовлення та/або поширення, а також публічне використання продукції*, що містить символіку комуністичного, націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів [8].

Крім того, в ст. 300 КК «Ввезення, виготовлення або розповсюдження творів, що пропагують культ насильства і жорстокості, расову, національну чи релігійну нетерпимість та дискримінацію» з ознакою пропаганди кримінальний закон пов'язує вже предмет злочину – твори, що публічно прославляють культ насильства і жорстокості, расову, національну чи релігійну нетерпимість та дискримінацію, а також кіно- та відеопродукція такої самої спрямованості.

З іншого боку, Кримінальний кодекс України в ч. 1 ст. 110 передбачає відповідальність за *публічні заклики чи розповсюдження матеріалів із закликами до вчинення умисних дій з метою зміни меж території або державного кордону на порушення порядку, встановленого Конституцією України*. Виготовлення матеріалів із закликами до вчинення таких дій з метою їх подальшого розповсюдження визнається готуванням до посягання на територіальну цілісність і недоторканність нашої держави у формі розповсюдження матеріалів, а, отже, кримінально караним.

Публічні заклики передбачають хоча б одне відкрите звернення до невизначеного, але значного кола осіб, в якому висловлюються ідеї, погляди чи вимоги, спрямовані на те, щоб шляхом поширення їх серед населення чи його окремих категорій схилити певну кількість осіб до вчинення, наприклад умисних дій з метою зміни меж території або державного кордону України на порушення порядку, встановленого Конституцією України. Розповсюдження матеріалів – це дії, метою яких є доведення змісту відповідних матеріалів (друкованих, електронних, відео- чи аудіо-записів тощо) до відома багатьох людей (невизначеної їх кількості або певного кола).

Пропаганда сепаратизму виступає певним стимулом, публічним спонуканням невизначеної групи осіб до вчинення посягання на територіальну цілісність і недоторканність нашої держави, що, на нашу думку, синонімізує її з вже криміналізованими законодавцем публічними закликами та розповсюдженням матеріалів із подібними закликами.

Також, слід погодитися з позицією Головного науково-експертного управління Апарату Верховної Ради України, висловленою щодо проекту

Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України» (щодо запобігання тероризму), що поодинокі випадки публічного схвалення такої злочинної діяльності – пропаганда ідеології тероризму – на-вряд чи можна розцінювати як суспільно небезпечне діяння, яке заподіює істотну шкоду охоронюваним законом правам, свободам та інтересам окремих громадян або державним чи громадським інтересам, або інтересам юридичних осіб [9].

Отже, відсутність єдності підходів вітчизняного законодавця до ви-значення поняття «пропаганда», його потенційна здатність охопити досить широкий спектр поведінки особи, а також небажаність конкуренції з ч. 1 ст. 110 КК України ставить під сумнів доцільність кримінально-правової заборони пропаганди сепаратизму.

З урахуванням викладеного, законотворчу ініціативу необхідно спря-мовувати на усунення розглянутих неузгодженостей і прогалин техніко-юридичного характеру Кримінального кодексу України.

Список використаних джерел та літератури:

1. Пропаганда [Електронний ресурс] / Вікіпедія. – Режим доступу: <https://uk.wikipedia.org/wiki/пропаганда>. – Назва з екрану.
2. Большая советская энциклопедия / Гл. ред. А. М. Прохоров. – [3-е изд.] – М. : Сов. энциклопедия, 1975. – Т. 21. Проба – Ременсы. – 640 с.
3. Ожегов С. И. Словарь русского языка: Ок. 53 000 слов / С. И. Ожегов; Под общ. ред. проф. Л. И. Скворцова. – 24-е изд., испр. – М.: ООО «Издательство Оникс»: ООО «Издательство «Мир и Образование», 2010. – 1200 с.
4. Крысин Л. П. Толковый словарь иноязычных слов. – М.: Эксмо, 2005. – 944 с.
5. Прокопенко Д. Ю. Особенности политической пропаганды в современных российских средствах массовой информации : сущность и механизмы влияния : автореф. дис. на соискание науч. степени канд. полит. наук : 23.00.02 / Д. Ю. Прокопенко ; Моск. гос. ин-т междунар. отношен. (ун-т) МИД РФ. – М., 2005. – 32 с.
6. Richard Alan Nelson, A Chronology and Glossary of Propaganda in the United States . Greenwood Press, 1996. – 340 p.
7. Кримінальний кодекс Української РСР від 28.12.1960 р. [Електронний ресурс] / Інтернет-проект «Право України» від ЛІГА: ЗАКОН. – Режим доступу: http://pravo.ligazakon.ua/document/view/KD0006?edition=1961_06_27#pag=480576. – Текст з екрану.

8. Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки : Закон України від 09.04.2015 № 317-VIII // Відомості Верховної Ради (ВВР). – 2015. – №26. – ст. 219.
9. Висновок Головного науково-експертного управління від 26.06.2013 [Електронний ресурс] / Офіційний веб-портал Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc34?id=&pf351147255&pf35401=268274>. – Назва з екрану.

Луценко Юрій Васильович

співробітник Головного управління по боротьбі з корупцією та організованою злочинністю СБ України, кандидат юридичних наук

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА СТ. 110² КК УКРАЇНИ

Здійснено юридичний аналіз складу злочину передбаченого ст. 110² КК України. За результатами дослідження наводяться пропозиції щодо вдосконалення окремих норм КК України

Однією з основних завдань будь-якої держави є забезпечення цілісності та недоторканності своєї території. Становлення та розвиток суспільних відносин завжди були пов'язані з подоланням різних видів загроз, які виходили не лише з природних, але й з економічних, інформаційних, воєнних та ін.

У зв'язку з цим, найважливішою умовою функціонування і розвитку суспільства є належне забезпечення безпеки її громадян та держави. Останнім часом, безпека набуває форму внутрішньої цінності і реалізує себе в індивідуальній та суспільній свідомості. Забезпечення безпеки стає головною проблемою світової спільноти, основою його виживання. Нації, що не створили надійної системи безпеки, ризикують втратити свою самоідентичність, розчинитися в бурхливому потоці історичних процесів.

Відомо, що вирішення багатьох проблем лежить у площині законотворчої і правозастосовної практики. Водночас, питання про безпеку українського суспільства та інших країн Європейського Союзу є пріоритетним напрямком у міжнародному співробітництві і визнається одним із напря-

мів Рамкової програми ЄС з досліджень та інновацій «Горизонт – 2020».

19 червня 2014 року Верховна Рада України прийняла Закон України «Про внесення зміни до Кримінального кодексу України щодо кримінальної відповідальності за фінансування сепаратизму». Таким чином, КК України доповнено ст. 110², якою передбачено відповідальність за фінансування дій, вчинених з метою насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади, зміни меж території або державного кордону України.

Законодавча конструкція кримінального правопорушення, який міститься у ч.ч. 1 та 2 ст. 110² КК, має формальний склад, тобто злочин вважається закінченим з моменту здійснення будь-яких дій, вчинених з метою фінансового чи матеріального забезпечення правопорушення, передбаченого ч.ч. 1, 2 ст. 110² КК, незалежно від того, чи надійшли кошти або інші матеріальні ресурси до одержувача та чи були вони фактично використані. Злочин, передбачений ч.ч. 3, 4 ст. 110² КК, є злочином із подвійним складом, оскільки містить у ч. 3 кваліфікуючу ознаку – заподіяння значної майнової шкоди та у ч. 4 – особливо кваліфікуючу ознаку – настання інших тяжких наслідків. Об'єктивна сторона цього суспільно небезпечного діяння передбачає тільки одну форму – фінансування, яке, у свою чергу, може вчинятися у різні способи.

Злочини, які містяться у ст. 110² КК є спеціальним складом злочину, що охоплює особливий вид пособництва, тому додаткова кваліфікація дій суб'єкта за ч. 5 ст. 27 та статтею Особливої частини КК (наприклад, ст. ст. 109, 110 КК) не потрібна.

З огляду на те, що фактично злочин, передбачений ст. 110² КК, є пособництвом злочинам, передбаченим ст. ст. 109, 110 КК, його суб'єктивна сторона буде ускладнена окремими формами усвідомлення, які необхідно встановлювати під час досудового розслідування. Мова йде про те, що, фінансуючи антидержавні дії, суб'єкт повинен розуміти, що виконавці вказаних дій вчиняють їх з метою насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади (ч. 1 ст. 110² КК) або ж з метою зміни меж території України в порушення порядку, встановленого Конституцією України (ч. 2 ст. 110² КК) [2, с. 80–81].

Досліджуючи злочин, який передбачений ст. 110² КК, слід звернути увагу і на способи його вчинення. З диспозиції ст. 110² КК видно, що законодавець не наводить переліку способів вчинення злочину. Загальний критерій, який дає підстави відносити зазначені дії до злочинних, міститься у прим. 1 до ст. 110², де зазначається, що фінансуванням дій, передбачених у цій статті, є дії, вчинені з метою їх фінансового або матеріально-

го забезпечення. Виходячи з цього фінансове або матеріальне забезпечення слід розуміти як фінансування дій, вчинених з метою насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади, зміни меж території або державного кордону України в порушення правопорядку, визначеного Конституцією України. Розуміючи буквально зміст прим. 1, можна дійти висновку, що обов'язковою метою вчинення злочину, передбаченого ст. 110² КК, є фінансове або матеріальне забезпечення дій, які передбачені цією статтею [1, с. 125–126].

Водночас, що стосується мети злочину, передбаченого ст. 110² КК, то у примітці до даної статті фінансування визначене як фінансове або матеріальне забезпечення. Таким чином, фінансуванням визнається постачання коштів, матеріальних цінностей з метою сприяння особам, які здійснюють дії для забезпечення потреб осіб, що вчиняють злочин з метою зміни меж території України в порушення порядку, встановленого Конституцією України, насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади України, а так само забезпечення вчинення останніми конкретних дій з тією ж самою метою.

Таким чином, фінансуванням є як надання коштів або речей матеріального характеру особам, які займаються сепаратистською діяльністю, так і разове забезпечення проведення конкретної акції з цією ж самою метою. Як випливає із змісту прим. 1 ст. 110² КК, забезпечення може здійснюватися як шляхом передачі коштів, так і шляхом надання майна та речей.

При дослідженні даного виду суспільно небезпечного діяння слід враховувати, що вчинення вказаного злочину може призвести до тяжких наслідків, які можуть завдати непоправної шкоди охоронюваним суспільним інтересам. Враховуючи зазначене, своєчасне повідомлення компетентних органів державної влади про запланований або вчинений злочин є важливим та необхідним, оскільки у першому випадку дозволить компетентним органам попередити та відвернути злочин, а у другому – ефективно розслідувати злочин та покарати винних осіб [1, с. 127].

Отже, з огляду на викладене, ставлячи за мету ефективну протидію суспільно небезпечним діянням, які пов'язані з фінансуванням дій, вчинених з метою насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади, зміни меж території або державного кордону України, які можуть завдати тяжких наслідків національним інтересам, пропонується ч. 5 ст. 110² КК викласти в такій редакції:

«5. Особа, крім керівника організованої групи, звільняється від кримінальної відповідальності за дії, передбачені цією статтею, якщо вона до

повідомлення їй про підозру у вчиненні нею злочину своєчасно та добровільно заявила органам державної влади про незаконну діяльність або іншим чином сприяла її припиненню або запобіганню злочину, який вона фінансувала або вчиненню якого сприяла, за умови, що в її діях немає складу іншого злочину».

Список використаних джерел та літератури:

1. Луценко, Ю. В. Звільнення від кримінальної відповідальності за злочини проти основ національної безпеки України [Текст] : [монографія] / Ю. В. Луценко. – Х. : Право, 2015. – 200 с.
2. Олейніков, Д. О. Суб'єктивна сторона злочинів проти основ національної безпеки України [Текст] : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Олейніков Денис Олександрович. – К., 2014. – 242 с.

Олейніков Денис Олександрович
старший науковий співробітник НДС
ІПЮК для СБ України НЮУ ім. Яро-
слава Мудрого, кандидат юридичних
наук

ХАРАКТЕРИСТИКА СПЕЦІАЛЬНОЇ ПІДСТАВИ ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА СТ. 110² КК УКРАЇНИ

Відповідно до наведених у ч. 5 ст. 110–2 КК України умов, їх можна поділити на 2 групи:

– негативні умови (відсутність яких є обов'язковою для звільнення суб'єкта від кримінальної відповідальності):

– позитивні умови (дотримання яких є обов'язковим для звільнення суб'єкта від кримінальної відповідальності).

До негативних умов звільнення від кримінальної відповідальності за злочин, передбачений ч. 1–4 ст. 110–2 КК України, відповідно до спеціальної підстави звільнення від кримінальної відповідальності, передбаченої у ч. 5 ст. 110–2, є наступні: а) особа є керівником організованої злочинної групи, яка здійснює фінансування дій, вчинених з метою насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади, зміни меж території України на порушення порядку, встановленого Конституцією України; б) в діях особи вбачається склад іншого злочину, передбаченого відповідною статтею Особливої частини КК України.

Іншими словами, від кримінальної відповідальності не може бути звільнено суб'єкта, який є керівником організованої злочинної групи. Керівником організованої злочинної групи необхідно визнати суб'єкта, який в складі зазначеної групи тимчасово чи на постійній основі здійснює керівництво діями інших осіб (віддання команд, розподіл учасників, розподіл їх обов'язків) з метою забезпечення функціонування злочинного угруповання та вчинення ним фінансового або матеріального забезпечення насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади, зміни меж території України на порушення порядку, встановленого Конституцією України. Аналогічним чином питання вирішується і у випадку, коли суб'єкт виконував функції керівника злочинної організації.

Також, якщо в діях суб'єкта окрім ознак злочину, передбаченого ст. 110–2 КК України, вбачаються ознаки іншого складу злочину, до нього також не може бути застосовано спеціальну підставу звільнення від кримінальної відповідальності, передбачену ч. 5 ст. 110–2 КК України. При цьому звільнення від кримінальної відповідальності за злочин, передбачений ч. 1–4 КК України, можливе, якщо злочин, ознаки якого вбачаються в діях суб'єкта, не утворює сукупність із злочином, передбаченим ч. 1–4 КК України (наприклад, особа незаконно зберігала вогнепальну зброю та передала грошові кошти на потреби сепаратистської організації). Якщо ж фінансування дій, вчинених з метою насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади, зміни меж території України на порушення порядку, встановленого Конституцією України, вчиняється, наприклад, шляхом передачі членам сепаратистської організації вибухових пристроїв, то така сукупність виключає можливість звільнення суб'єкта від кримінальної відповідальності за вчинення злочину, передбаченого ч. 1–4 ст. 110–2 КК України.

До позитивних умов звільнення необхідно віднести наступні:

- добровільна заява (до повідомлення про підозру суб'єкту) про обставини вчинення злочину органу, службова особа якого наділена законом правом повідомляти про підозру;
- інше сприяння суб'єктом припиненню або запобіганню злочину, який він фінансував або вчиненню якого сприяв.

При цьому для звільнення суб'єкта від кримінальної відповідальності за злочин, передбачений ч. 1–4 ст. 110–2 КК України, необхідно відсутність негативних умов та наявність хоча б однієї з позитивних. При цьому друга позитивна обставина сформульована таким чином, що дозволяє звільняти суб'єкта від кримінальної відповідальності не лише за

добровільне з'явлення із зізнанням, але й при відсутності такого з'явлення – за інше сприяння суб'єктом припиненню або запобіганню злочину, який він фінансував або вчиненню якого сприяв. Тобто, якщо суб'єкт до повідомлення йому про підозру у вчиненні злочину, передбаченого ч. 1–4 ст. 110–2 КК України, своїми діями припинив вчинення злочину, який він фінансував, то він може бути звільнений від кримінальної відповідальності за фінансування, навіть і за відсутності з'явлення із зізнанням до органу, службова особа якого наділена правом повідомляти про підозру.

Добровільна заява чи повідомлення про злочин можуть бути визнані з'явленням із повинною у випадках: 1) коли відповідним органам невідомо ні про вчинений злочин, ні про особу, яка його вчинила, і сама ця особа добровільно повідомляє про вчинене нею, або 2) коли цим органам відомо про злочин, який мав місце, проте невідомо про те, хто його вчинив, і винна особа сама з'явилась в органи і добровільно виклала обставини злочину, або 3) коли органам відомо про вчинений злочин та про особу, яка його вчинила, проте до повідомлення їй про підозру у вчиненні нею злочину ця особа добровільно з'явилася з повинною, не знаючи про те, що її викрито. Якщо мова йде про заяву про вчинення злочину, передбаченого ч. 1–4 ст. 110–2 КК України, то її зміст повинні складати відомості щодо групи осіб чи осіб, діяльність яких фінансувалась, характер діяльності, які вчиняли вказані суб'єкти, способи передачі та отримання коштів, характер їх призначення та розмір, інших осіб, причетних до вчинення фінансування.

При прийнятті процесуального рішення щодо особи, яка добровільно припинила злочинну діяльність, передбачену ч. 1–4 ст. 110–2 КК України, та добровільно повідомила про її обставини органам державної влади, слідчий, окрім мотивів вчинення злочину, в кожному конкретному випадку повинен встановлювати також мотиви відмови від продовження злочинної діяльності, а також мотиви звернення особи із зізнанням. І, якщо таким мотивом є спроба уникнути кримінальної відповідальності, коли особа усвідомлює неминучість свого викриття, або коли їй пред'явлені докази її злочинної діяльності, то таке зізнання не є добровільним, а спеціальна підстава звільнення від кримінальної відповідальності в такому випадку не застосовується. У тому разі, коли обставини, які виникають при вчиненні злочину, повністю не позбавляють особу можливості продовжити свою злочинну діяльність, але істотно ускладнюють її, питання застосування спеціальної підстави звільнення від кримінальної відповідальності потрібно вирішувати з урахуванням всіх суб'єктивних критеріїв психічної діяльності особи.

Резнікова Олена Ігорівна

науковий співробітник НДІ ВПЗ
ім. акад. В. В. Сташиса НАПрН Укра-
їни, кандидат юридичних наук

КРИМІНАЛІСТИЧНЕ РОЗУМІННЯ ЗЛОЧИНІВ КОРУПЦІЙНОЇ СПРЯМОВАНОСТІ: ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Інтеграція України до Європейського союзу відкриває нову сторінку в історії держави, вимагає проведення системи докорінних і послідовних реформ, реалізації політичної волі, якісних трансформацій індивідуальної та колективної свідомості, розвитку й вкорінення поваги до духу і букви закону, подолання нігілізму. Умовою рівноправного партнерства України з державами-членами ЄС та іншими демократичними країнами світу виступає ефективне запобігання і реальна протидія будь-яким корупційним проявам. Разом із цим, індекси сприйняття корупції міжнародної організації Transparency International (Corruption Perceptions Index, далі – CPI) останніх років вказують на стабільно високий рівень корупції в нашій державі. Зокрема, у рейтингу CPI 2015 Україна серед 168 країн світу зайняла 130 місце, набравши 27 із 100 балів, а роком раніше – 142 позицію серед 175 країн із 26 балами [1].

Вмотивованим вбачається віднесення корупції до числа ключових *загроз національній безпеці й інтересам України* [4], адже вона здатна спричинити проблеми у розвитку суспільства і держави, загрожувати її безпеці та економіці, демократичним інститутам і цінностям, порушити принципи справедливості, верховенства права, належного управління та рівності, провокувати розвиток організованої й економічної злочинності [2], перешкоджати ефективному використанню ресурсів. Небезпека корупції у тому, що вона підриває легітимність політичних систем, надає недемократичні способи утримання влади, підтримує життя «еліт» за рахунок інших, змушує талановитих витратити час на «ігри з системою», замість створення нових благ [3].

Потреба протидії корупції зумовлює необхідність консолідації зусиль державних і місцевих органів влади, їх службових і посадових осіб, національних і міжнародних організацій, представників громадськості та науки, імплементації провідного антикорупційного досвіду. Триваюча антикорупційна реформа в Україні призводить до оновлення законодавства, створення нових антикорупційних органів (Національного антико-

рупційного бюро, Спеціалізованої антикорупційної прокуратура та ін.), перерозподілу компетенції існуючих, та не завжди спричиняє позитивні правозастосовні наслідки, що й переконує у важливості наукового супроводження діяльності, пов'язаної із протидією корупції.

Серед усіх напрямів запобігання корупції важливе місце посідає проблема **криміналістичного забезпечення розслідування злочинів корупційної спрямованості**, яка має комплексний характер та охоплює *техніко-криміналістичний, тактико-організаційний і методико-криміналістичний аспекти*, й може бути вирішена шляхом розроблення відповідних теоретичних основ і науково-практичних рекомендацій [5, с. 3]. Дієвим способом представлення останніх виступає система криміналістичних методик розслідування злочинів корупційної спрямованості: *комплексної, ускладнених* (родових, міжродових) і *простих* (видових, підвидових) методик [6, с. 92–94]. Першим кроком на шляху розв'язання окресленої проблематики необхідно вважати *формування криміналістичного розуміння злочинів корупційної спрямованості – побудови криміналістичної класифікації цієї групи кримінальних правопорушень*. Тому закріплений у КК України перелік корупційних злочинів, разом із положеннями Закону України «Про запобігання корупції» від 14.10.2014 р. № 1700-VII (далі – Закон № 1700-VII), вимагає ретельного переосмислення не лише вченими-представниками науки кримінального права, але й криміналістики.

У наукових джерелах на позначення кримінально караних корупційних проявів використовують різні терміни: *«корупційні злочини»*, *«злочини корупційної спрямованості»*, *«злочини, пов'язані з корупцією»* [5, с. 10]. До початку антикорупційної реформи національне кримінальне законодавство взагалі не згадувало жоден із них. Лише з прийняттям Закону України «Про Національне антикорупційне бюро України» від 14.10.2014 р. № 1698-VII і внесенням змін до КК України, в останньому з'явився офіційний термін **«корупційні злочини»** [7, с. 123]. Так, у примітці до ст. 45 КК України вказано, що *корупційними злочинами* вважаються злочини, передбачені ст. ст. 191, 262, 308, 312, 313, 320, 357, 410 КК України (у випадку їх вчинення шляхом зловживання службовим становищем), і злочини, передбачені ст. ст. 210, 354, 364, 364¹, 365², 368–369² КК України. До новоствореної групи «корупційних злочинів» законодавець відніс склади злочинів, що істотно різняться між собою, зокрема, за об'єктом злочинного посягання. Отже, лише нещодавно була сформована група корупційних злочинів, встановлені *базові* та *інші* їх склади, з'ясований їх вплив на застосування заходів, пов'язаних зі звільненням від кримінальної відповідальності, призначенням покарання та звільненням від нього [6, с. 123].

Проаналізовані норми КК України та Закону № 1700-VII, у розрізі формування групи «корупційних злочинів», дають змогу висловити певні міркування. Так, питання викликає законодавча техніка КК України. Зокрема, В. А. Мисливий зауважує, що закріплення переліку корупційних злочинів у нормі Загальної частини КК України, присвяченій звільненню від кримінальної відповідальності, є штучним. Тому вчений пропонує перемістити таке визначення у розділ КК України, присвячений злочинам у сфері службової і професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, оскільки він включає найбільшу кількість корупційних злочинів [6, с. 123]. На нашу ж думку, у традиційній структурі КК України оптимально виглядатиме виокремлення спеціальної норми (їх системи) у Загальній частині, з огляду на те, що такі норми повинні присвячуватися поняттю злочинів корупційної спрямованості, їх видам і переліку, який, з огляду на динамічність процесів у суспільстві та тривалу процедуру внесення змін до законодавчих актів, має бути *відкритим*.

Також необхідно вбачається уніфікація положення КК України та Закону № 1700-VII, зокрема, шляхом закріплення у першому двох самостійних *видів злочинів корупційної спрямованості: корупційних злочинів і злочинів, пов'язаних з корупцією*, як похідних від понять «корупційні правопорушення» та «правопорушення, пов'язані з корупцією» (Закон № 1700-VII). Так, В. М. Киричко слушно зауважує, що корупційні злочини – це передбачені КК України умисні діяння, що містять не тільки ознаки відповідного складу злочину, але й ознаки корупції. Вчений наголошує, що у процесі застосуванні КК України, у вчиненому діянні правоохоронцям необхідно встановлювати дві системи ознак, з кожною з яких пов'язані окремі правові наслідки: *склад злочину за КК України* (підстава кримінальної відповідальності) та *склад корупційного правопорушення* (підстава наслідків, передбачених Законом № 1700-VII) [8, с. 14]. Таку позицію науковець висловив ще до офіційного закріплення переліку корупційних злочинів у КК України. Однак, якщо взяти до уваги, що останній сформульований недосить вдало, про що мова піде далі, то встановлення двох систем ознак у вчиненому особою кримінально караному діянні, запропоноване вченим, вбачається слушним. Такий підхід буде ефективним і за умови закріплення моделі відкритого переліку злочинів корупційної спрямованості.

Дійсно, чинний перелік корупційних злочинів у КК України викликає багато питань. Так, критерії формування групи корупційних злочинів чітко неназвані. Тлумачення положень законодавства дозволяє віднайти лише окремі з них, обрання яких також викликає певні сумніви. Зокрема,

невідомі критерії віднесення законодавцем до числа *«безумовно» корупційних злочинів* окремих складів кримінально каранних діянь. Єдина прямо названа ознака корупційних злочинів у КК України – вчинення деяких з них *шляхом зловживання службовим становищем*, що названа для *«обмежено» корупційних злочинів* [7, с. 124]. Проте, таке формулювання не відповідає ознакам корупції на які вказує Закон № 1700-VII. До того ж, незрозуміло чому законодавець оминув увагою склади злочини, що вчиняються шляхом: *«використання службового становища»*, *«використання влади або службового становища»*, *«використання наданих повноважень»*, *«використання становища, яке займає працівник на підприємстві, в установі чи організації»* та інші, на які вказують диспозиції різних норм КК України. Разом із тим, про *«використання можливостей»*, пов'язаних з владою, службовим становищем чи службовими повноваженнями (Закон № 1700-VI) КК України взагалі не згадує [9, с. 14–15]. Уявляється, що законодавець недостатньо ретельно продумав перелік корупційних злочинів, діючи вибірково. Формально відшукуючи формулювання *«вчинення певних злочинних діянь шляхом зловживання службовим становищем»*, він оминув увагою змістовний аналіз КК України. Так, певні злочини, що можуть вчинятися *службовою особою з використанням влади або службового становища* залишились поза переліком корупційних. Це стосується складів злочинів, які безпосередньо не містять вказівку на спеціального суб'єкта їх учинення та спосіб його дій, але з диспозиції норми яких прямо випливає, що останні можуть бути вчиненні лише службовою особою шляхом зловживання службовим становищем або владою (ст. ст. 319, 371, 372 та ін. КК України) [10]. Також невідома доля деяких *«класичних»* корупційних або пов'язаних з корупцією злочинів: декларування недостовірної інформації; протиправний вплив на результати офіційних спортивних змагань (ст. ст. 366¹, 369³ КК України) та ін. У деяких випадках, необачно прирівняні до корупційних злочини, які лише пов'язані з корупцією [15, с. 15]. Відсутність чітких критеріїв формування групи корупційних злочинів слугувала причиною застосування принципу вибіркової під час її змістовного наповнення. Підґрунтям формування цієї групи злочинів повинні були бути саме ознаки корупції (Закон № 1700-VII).

Таким чином, важливим завданням сьогодення виступає уніфікація положень Закону № 1700-VII і КК України, введення до останнього узагальнюючої категорії *«злочини корупційної спрямованості»*, а також виокремлення двох самостійних підгруп *«корупційних злочинів»* і *«злочинів пов'язаних із корупцією»*. Це дозволить покращити якість антикорупційного законодавства в цілому, сформувати не лише чітку систему

таких злочинів, а й однозначно вирішити питання про їх підслідність. Такий розподіл слугуватиме плідним фундаментом для побудови криміналістичної класифікації вказаних злочинів, розробка якої важлива з огляду на вирішення проблеми формування теоретичних основ і науково-практичних рекомендацій, присвячених криміналістичному забезпеченню розслідування злочинів корупційної спрямованості та побудови системи відповідних криміналістичних методик.

Список використаних джерел та літератури:

1. Подъем с глубины: Украина 130-я в Индексе восприятия коррупции [Электронный ресурс] // Transparency International Украина. – 2016. – Режим доступа до ресурсу: <http://ti-ukraine.org/news/media-aboutus/5763.html>.
2. Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції [Електронний ресурс] : Закон України від 18.10.2006 №251-V // Офіційний веб-портал Верховної Ради України. – Режим доступу до ресурсу : http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_c16.
3. Фукуяма Ф. Що таке корупція? (переклад М. Мишкала) [Електронний ресурс]: Інформаційно-аналітичний портал «Хвиля». – Режим доступу до ресурсу : <http://hvylya.net/analytics/society/frensis-fukuyama-shho-take-koruptsiya.html>.
4. Про основи національної безпеки України [Електронний ресурс] : Закон Україн-и від 19.06.2003 №964-IV. – Режим доступу до ресурсу : <http://zakon5.rada.gov.ua>.
5. Розслідування злочинів корупційної спрямованості : наук.-практ. посіб. / В. Ю. Шепітько, В. А. Журавель ; Нац. акад. прав. наук України, НДІ вивчення проблем злочинності ім. акад. В. В. Сташиса. – Х. : Харків юрид., 2013. – С. 3.
6. Журавель В. А. Криміналістичні методика: сучасні наукові концепції : монографія / В. А. Журавель ; Національна академія правових наук України, Інститут вивчення проблем злочинності. – Х. : Апостіль, 2012. – С. 92–94.
7. Мисливий В. А. Протидія корупції : кримінально-правовий аспект / В. А. Мисливий // Кримінально-правові та кримінологічні засади протидії корупції : зб. матеріалів III міжнар. наук.-практ. конф., 3 квіт. 2015 р. / МВС України, ХНУВС, Кримінолог. асоц. України. – Харків : Золота миля, 2015. – С. 123.
8. Киричко В. М. Кримінальна відповідальність за корупцію / В. М. Киричко. – Х.: Право, 2013. – С. 14.

9. Настільна книга детектива, прокурора, судді : коментар антикорупційного законодавства / За ред. М. І. Хавронюка. – К. : ВД «Дакор», 2016. – С. 14–15.
10. Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар : у 2 т. Т. 2 : Особлива частина / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін. – 5-те вид., допов. – Х. : Право, 2013. – 1040 с.

Рубашенко Микола Анатолійович

асистент кафедри кримінального права

№1 НЮУ ім. Ярослава Мудрого, док-

тор філософії

ПОНЯТТЯ «МАТЕРІАЛІВ ІЗ ЗАКЛИКАМИ» ЯК ПРЕДМЕТА ЗЛОЧИНУ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТ. 110 КК УКРАЇНИ

Однією із форм об'єктивної сторони злочину, передбаченого ч. 1 ст. 110 КК, є розповсюдження матеріалів із закликами до вчинення дій з метою зміни меж території України на порушення порядку, встановленого Конституцією України. Обов'язковою ознакою посягання на територіальну цілісність України, учинюваного в цій формі є предмет злочину, а саме матеріали із відповідними закликами. Однак, такий висновок не є очевидним ані для правозастосувача, ані для науковців, оскільки стосовно зазначеної форми предмет злочину в науковій літературі не виділяється. Тож з'ясуємо поняття «матеріалів із закликами» та визначимо їх місце серед ознак складу злочину.

Буквально в ч. 1 ст. 110 КК йдеться про матеріали із закликами до вчинення дій з метою зміни меж території або державного кордону України на порушення порядку, встановленого Конституцією України. У літературі, присвяченій дослідженню розповсюдження матеріалів як формі об'єктивної сторони (зокрема йдеться про ч. 2 ст. 109, ст. 110, ст. 258², ст. 295, ст. 436, ст. 436¹, ч. 2 ст. 442 КК), поняття матеріалів надається рідко і зводиться до певних матеріальних носіїв інформації, зафіксованих письмово чи на інших носіях [2, с. 996; 8, с. 115; 11, с. 262], інколи додається також ознака їх рухомості [8, с. 115]. На нашу думку, «матеріали...» стосовно ст. 110 КК характеризуються сукупністю ознак:

1) *матеріальність* – ознака, яка вказує на матеріально-речову природу матеріалів, оскільки вони є предметами матеріального світу, з якими вчинюються злочинні дії. Матеріали, як окремо існуючий предмет, можуть

сприйматися органами чуття або фіксуватися спеціальними технічними засобами. Тому матеріалами слід визнавати також і електронні листи та повідомлення;

2) *рухомість* – здатність матеріалів до переміщення в просторі з одного місця в інше, від однієї особи до іншої. Чим більша рухомість матеріалів, тим більша, як правило, кількість осіб може бути ознайомлена із закликами, а значить більш високий ступінь суспільної небезпечності злочинних дій. Таким чином, до матеріалів можуть належати тільки рухомі носії інформації – друкowana і рукописна продукція (звернення, листи, плакати, газети, журнали, книги, листівки, брошури), електронні листи, дискети, лазерні диски, флеш-накопичувачі і т. п.;

3) *інформаційність* – вказує на те, що матеріали виступають носіями інформації, на яких зафіксовані заклики до вчинення дій з метою зміни меж території або державного кордону України на порушення порядку, встановленого Конституцією України. Однією одиницею матеріалу слід уважати такий матеріал – цілий чи його частину (наприклад, частина плакату чи відео), що містить хоча б один цілісний заклик (одна одиниця заклику) з усіма його обов'язковими складовими, незалежно від того, чи містить він, крім власне самого заклику, ще й інформацію іншого змісту. Зміст закликів повинен бути відображений у формі, доступній для сприйняття особами, яким адресовані заклики. Недоступність сприйняття змісту виключає можливість кваліфікації розповсюдження таких матеріалів як закінченого злочину;

4) *особливий правовий режим* – визначається законодавчою заборонаю розповсюдження матеріалів із зазначеними закликами, яка встановлена в ст. 28 Закону України «Про інформацію» від 2 жовтня 1992 р. № 2657-ХІІ (в редакції Закону України від 13 січня 2011 р. № 2398-VI) та в ст. 110 КК.

У науці кримінального права немає єдності щодо місця матеріалів у системі ознак складів злочину, де міститься ця ознака. У характеристиці таких дій, як «розповсюдження матеріалів...», матеріали, як правило, визначаються вченими як засоби або знаряддя вчинення злочину. Так, більшість дослідників уважають матеріали засобами вчинення злочину [4, с. 11; 5, с. 37; 9, с. 46; 11, с. 262], частина учених уважають їх знаряддям учинення злочину [1, с. 74]. Разом із тим окремі вчені називають матеріали предметом злочину [3, с. 32; 9, с. 41], щоправда без аргументації.

Питання про розмежування знарядь, засобів учинення злочину та предмета злочину між собою досі залишається дискусійним. Ми виходи-

мо з наступного розуміння цих предметів. Знаряддя – це предмети, використовуючи які особа справляє фізичний (як правило руйнівний) вплив на матеріальні об'єкти [7, с. 151]. На відміну від знарядь учинення злочину, засоби не призначені для безпосереднього впливу («первинного» контакту) на потерпілого від злочину та (або) предмет злочину та (або) не посилюють фізичні можливості суб'єкта злочину під час учинення суспільно небезпечної дії, а лише полегшують учинення суспільно небезпечної дії [6, с. 173]. Під предметом злочину розуміють предмети матеріального світу, у зв'язку з якими чи з приводу яких скоюється злочин. Такі речі виділяються законодавцем як предмети злочину з урахуванням особливого правового режиму, зумовленого їх корисними чи шкідливими ознаками (властивостями) [10, с. 118–120]. Ці ознаки (властивості) предметів і є тими обставинами, з приводу яких чи шляхом впливу на які вчиняється злочин.

Виходячи із викладеного, вважаємо, що «матеріали...» є не знаряддям чи засобом, а предметом злочину, який виступає обов'язковою ознакою складу злочину. На підтвердження такого висновку можна навести і приписи КПК України, у яких предмети кримінального правопорушення, пов'язаного з їх незаконним обігом, відокремлюються від знарядь та засобів учинення кримінального правопорушення (зокрема в ст. 167 КПК).

Як убачається, ті вчені, які визнають «матеріали...» знаряддям чи засобом учинення злочину не враховують особливостей безпосереднього об'єкта злочину, учинюваного в третій та четвертій формах, які полягають в тому, що таким об'єктом є інформаційні відносини – відносини, які забезпечують охорону територіальної цілісності України у сфері реалізації конституційного права вільно поширювати інформацію. Тому вони розглядають «матеріали...» в контексті тих відносин, що виступають безпосереднім об'єктом злочину, учинюваного в першій та другій формі (територіальної цілісності України), що призводить до некоректного висновку.

Викладена аргументація щодо визнання «матеріалів...» предметом злочину повною мірою стосується визнання предметом цього злочину, учинюваного в третій формі, інформації, зміст якої характеризується спрямованістю інформаційного впливу на те, щоб викликати в осіб, до яких спрямований заклик, бажання (намір) учинити дії з метою зміни меж території або державного кордону України на порушення порядку, установленого Конституцією України.

Таким чином, під «*матеріалами...*» у ст. 110 КК слід розуміти заборонені в обігу матеріальні та рухомі носії, що містять інформацію, зміст якої є доступним для сприйняття та характеризується спрямованістю викликати в адресата бажання (намір) учинити дії з метою зміни меж території або державного кордону України на порушення порядку, встановленого Конституцією України.

Список використаних джерел та літератури:

1. Бантишев О. Ф., Шамара О. В. Кримінальна відповідальність за злочини проти основ національної безпеки України (проблеми кваліфікації) : моногр. Луганськ : Віртуальна реальність, 2014. С. 74.
2. Киричко В. М. Злочини проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку // Кримінальний кодекс України. Наук-практ. комент. Т. 2. Розд. XX / за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. Х. : Право, 2013. С. 996.
3. Кісілюк Е. М., Павликівський В. І. Злочини проти основ національної безпеки України // Кримінальне право України : Особлива частина : підруч. / за заг. ред. О. М. Литвинова. Х. : ХНУВС, 2011. С. 32.
4. Лантінов Я. О., Даньшин М. В. Злочини проти основ національної безпеки України : альбом схем / за заг. ред. Я. О. Лантінова. Х. : Харків юрид., 2012. С. 11 / Офіц. сайт юрид. ф-ту ХНУ ім. В. Н. Каразіна. – URL : http://www-jurfak.univer.kharkov.ua/kafedry/kaf_kryminal-prav/kk/Razdel_1_KK.pdf.
5. Матвійчук В. К. Об'єктивні ознаки злочину, передбаченого ч. 2 ст. 109 КК України // Юридична наука. 2013. № 12. С. 37.
6. Музика А. А., Лашук Є. В. Предмет злочину: теоретичні основи пізнання : моногр. К. : ПАЛИВОДА А. В., 2011. С. 173.
7. Панов М. І. Об'єктивна сторона злочину // Кримінальне право України. Загальна частина : підруч. / за ред. В. Я. Тація, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. Х. : Право, 2015. С. 151.
8. Скулиш Є. Д., Звонарьов О. Ю. Злочини проти основ національної безпеки України : навч. посіб. К. : Нац. акад. СБУ, 2011. С. 115.
9. Сливич І. І., Ступник Я. В. Кримінальне право України. Особлива частина : навч. посіб. Ужгород : Гельветика, 2014. С. 46.
10. Тацій В. Я. Об'єкт злочину // Кримінальне право України. Загальна частина : підруч. / за ред. В. Я. Тація, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. Х. : Право, 2015. С. 118–120.
11. Хавронюк М. І. Злочини проти основ національної безпеки України (Розд. I Особл. част.) // Науково-практ. комент. Кримінального кодексу України / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. К. : Юрид. думка, 2012. С. 262.

Савьолов Руслан Юрійович

студент 3 курсу, 2 групи, військово-
юридичного факультету НЮУ
ім. Ярослава Мудрого

ПРОБЛЕМИ КВАЛІФІКАЦІЇ ЗЛОЧИНІВ, ЩО ВЧИНЮЮТЬСЯ ШЛЯХОМ ПУБЛІЧНИХ ЗАКЛИКІВ ДО НАСИЛЬНИЦЬКОЇ ЗМІНИ ЧИ ПОВАЛЕННЯ КОНСТИТУЦІЙНОГО ЛАДУ АБО ДО ЗАХОПЛЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ

Вирішення завдань боротьби зі злочинністю на підставі суворого дотримання чинних законів можливе лише за умови точного (правильного) застосування кримінального закону всіма органами та службовими особами на всіх етапах правозастосовної діяльності. Тому кваліфікація злочинів – невід’ємна частина правозастосовної діяльності, її «предметна» основа, оскільки питання кваліфікації виникають у слідчого, прокурора, судді, адвоката та інших осіб щодо кожного кримінального провадження. Найбільш складний у практичному відношенні етап кваліфікації, коли визначається конкретна кримінально-правова норма, під яку підпадає конкретний злочин. Для цього важливо встановити всю сукупність об’єктивних та суб’єктивних ознак вчиненого злочину і визначити їх відповідність конкретній кримінально-правовій нормі.

Досить актуальним на сьогодні постає питання щодо кваліфікації діянь, спрямованих на зміну чи повалення конституційного ладу або до захоплення державної влади, а саме однієї з форм цих діянь – публічних закликів до насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або до захоплення державної влади. Актуальність обумовлена тим, що все частіше вчиняються злочини проти основ національної безпеки, а в результаті цього виникла проблема щодо правильної кваліфікації діянь, передбачених ч. 2 ст. 109 КК України. Проблема полягає у розмежуванні публічних виступів, закликів, висловлювань, які підпадають під дію норми кримінального закону та ті, які, хоча формально і нагадують об’єктивну сторону відповідного злочину, але не утворюють його склад та відповідно не є кримінально каранними.

Публічні заклики до насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або до захоплення державної влади передбачені ч. 2 ст. 109 Кримінального кодексу України. Об’єктом злочину є встановлений Конституцією і законами України порядок створення і діяльності вищих

органів державної влади, порушення якого створює загрозу безпеці держави у політичній сфері. З об'єктивної сторони публічні заклики передбачають хоча б одне відкрите звернення до невизначеного, але значного кола осіб, в якому висловлюються ідеї, погляди чи вимоги, спрямовані на те, щоб шляхом поширення їх серед населення чи його окремих категорій (представників влади, військовослужбовців тощо) схилити певну кількість осіб до вчинення певних дій. Якщо такі заклики звернені до конкретної особи, вони кваліфікуються як підбурювання до вчинення дій, метою яких є насильницька зміна чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади. Публічність є оціночною ознакою, і питання про наявність її має вирішуватися в кожному конкретному випадку з урахуванням часу, місця, обстановки здійснення закликів. Злочин у цій формі є закінченим з моменту висловлення особою відповідного заклику, спрямованого на його сприйняття більш-менш широкою аудиторією. Чи є аудиторія широкою – поняття також є оціночним. Одиначний факт висловлення відповідних ідей кільком особам не може розглядатися як публічні заклики.

Слід зауважити, що публічний заклик, як кримінально-правова категорія, характеризується наявністю трьох ознак, виключно у їх сукупності:

- наявність адресата – невизначеного кола осіб
- спонування до дій, що носять протиправний характер
- заклик має викликати бажання діяти.

Для притягнення до кримінальної відповідальності за ч. 2 ст. 109 КК агітаційні матеріали можуть містити у собі певні сепаратистські символи, які, по-перше, повинні усім бути зрозумілі; по-друге, в їх змісті повинна мати місце конкретна мета, а саме: об'єднати людей і спрямувати їх поведінку в русло прямого насильницького захоплення, утримання або зміни конституційного ладу; по-третє, містять прямий заклик до зміни чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади.

Дійсно, на практиці виникають проблеми щодо кваліфікації за ч. 2 ст. 109 КК України, а саме матеріалів із закликами до насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або до захоплення державної влади. Питання полягає в тому, що саме відноситься до цих закликів та зміст якого характеру вони можуть мати?

Важливо зазначити, що ст. 34 Конституції України проголошує: «Кожному гарантується право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань». Основним законом також закріплено право кожного «вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб – на свій вибір». Це право

передбачають також закони України «Про інформацію», «Про науково-технічну інформацію», «Про захист інформації в автоматизованих системах», «Про державну таємницю», «Про рекламу» тощо.

Отже, для того щоб визначити, чи підпадає те чи інше висловлювання під дію кримінального закону, потрібно виходити зі змісту матеріалів, які можуть аналізуватися, але звісно, що матеріали повинні носити агітаційний характер та дійсно закликати до певної активної поведінки. Агітація (лат. *agitatio* – приведення в рух, спонукання) – найважливіший засіб впливу на свідомість і настрої широких мас з метою спонукати їх до політичної чи іншої активності. Агітація провадиться шляхом поширення певних ідей і лозунгів за допомогою різноманітних засобів: через пресу (газети, журнали, брошури, листівки, заклики тощо), усні виступи (доповіді, бесіди, читання газет та ін.), радіо, телебачення, кіно, театр.

Для правильної кваліфікації за ч. 2 ст. 109 КК дій стосовно розповсюдження матеріалів із закликами до насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або до захоплення державної влади, на практиці оперативними підрозділами СБ України проводиться філологічний аналіз матеріалів із залученням спеціалістів в т. ч. професорсько-викладацького складу провідних ВУЗів України з метою отримання довідок (висновків) щодо наявності (відсутності) у досліджуваних матеріалах ознак об'єктивної сторони складу злочину.

У подальшому за результатами цього аналізу робляться попередні висновки та вирішується питання щодо відкриття кримінального провадження. На стадії досудового розслідування результати дослідження залучених спеціалістів частіше за все підтверджується висновком експерта.

Наприклад: У відповідності до обвинувального акту від 08.04.2016 р., ОСОБА_2, у період з початку 2014 року по вересень 2015 року, перебуваючи у м. Києві, будучи радикально налаштованим, не сприймаючи діючу владу в Україні, керуючись власними переконаннями, діючи умисно, вирішив вчиняти дії, направлені на насильницьку зміну і повалення конституційного ладу та на захоплення державної влади, шляхом публічних закликів. Відповідно до висновку експерта Українського науково-дослідного інституту спеціальної техніки та судових експертиз СБ України № 104/1 від 29.03.2016, тексти вказаних виступів містять заклики до українців вступити до лав недержавного воєнного формування «ополчення» якогось неіснуючого державного адміністративного новоутворення Новоросії, з метою знешкодження, винищення огидної фашистської влади, уряду в Києві, тобто заклики до насильницької зміни меж території, порушення цілісності території України та одночасно до знищення діючої влади,

уряду в Києві, що суперечить положенням ст. ст. 1, 2, 17 Конституції України, тобто закликає до насильницької зміни і повалення конституційного ладу та до захоплення державної влади.

Отже, вкрай важливо кваліфікуючи ті чи інші діяння особи, не порушувати при цьому основоположні права і свободи людини шляхом уточнення норм законодавства у цій сфері та більш коректної, високопрофесійної правозастосовної діяльності компетентних органів та службових осіб.

Тимофєєв Антон Олександрович
курсант 1-го курсу магістратури ІПЮК
для СБ України НЮУ ім. Ярослава Мудрого

ОСОБЛИВОСТІ КВАЛІФІКАЦІЇ ЗЛОЧИНІВ ТЕРОРИСТИЧНОЇ СПРЯМОВАНОСТІ В УМОВАХ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ НА СХОДІ УКРАЇНИ

Конфлікт на сході України вже триває не перший рік, і у зв'язку з цим необхідно чітко розмежовувати злочини, які скоюють на цій території.

На сьогоднішній день більшість злочинних дій, які вчиняються з боку так званих ДНР та ЛНР, починаючи від обстрілів міст і закінчуючи менш тяжкими злочинами, кваліфікуються за ст. 258–3 КК України, а саме створення терористичної групи чи терористичної організації. Проте, така кваліфікація дій може бути помилковою.

Так, у цій статті йдеться про терористичну групу чи терористичну організацію, а враховуючи масштаб, скоріш за все саме організацію. Відповідно до ст. 1 ЗУ «Про боротьбу з тероризмом» терористична організація – стійке об'єднання трьох і більше осіб, яке створене з метою здійснення терористичної діяльності, у межах якого здійснено розподіл функцій, встановлено певні правила поведінки, обов'язкові для цих осіб під час підготовки і вчинення терористичних актів. Організація визнається терористичною, якщо хоч один з її структурних підрозділів здійснює терористичну діяльність з відома хоча б одного з керівників (керівних органів) усієї організації. Статтею 24 цього ж закону встановлено, що у разі вчинення організацією терористичного акту, вона має бути визнана судом такою за заявою Генерального прокурора, прокурорів областей, АРК, міст Києва та Севастополя. Проте, більш детальної процедури українським законодавством не передбачено, як і не передбачений суд, до якого має

бути подане звернення. Тому, на сьогоднішній день, так звані ДНР та ЛНР досі не визнані в Україні терористичними організаціями.

У зв'язку з цим, на нашу думку, більш чітко характеризує дії бойовиків на території Донецької та Луганської області ст. 260 КК України, «Створення не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань». Ця стаття повністю охоплює всі дії, які мають місце на території проведення Антитерористичної операції, починаючи від створення таких формувань (ч.1 та 2 ст. 260) і закінчуючи фінансуванням, постачанням зброї та нападом на людей (ч. 3–5 ст. 260). Відповідно до примітки цієї статті, під воєнізованими слід розуміти формування, які мають організаційну структуру військового типу, а саме: єдиноначальність, підпорядкованість та дисципліну, і в яких проводиться військова або стройова чи фізична підготовка, а під збройними формуваннями слід розуміти воєнізовані групи, які незаконно мають на озброєнні придатну для використання вогнепальну, вибухову чи іншу зброю. Угрупування бойовиків, що діють на території Донбасу підходять під обидва поняття, адже в них наявна фізична та військова підготовка та інші ознаки воєнізованого формування, а також в них наявна вогнепальна, вибухова та інша зброя, що відповідає ознакам збройного формування.

Також є суттєві проблеми в підслідності цих злочинів. Так, ст. 258 з примітками відноситься до підслідності Служби безпеки України, що зумовлює дуже велике навантаження на слідчих органів безпеки, зокрема в Донецькій та Луганській областях. На нашу думку, найбільш доцільним було б зробити альтернативну підслідність для злочинів, передбачених ст. ст. 258, 258¹⁻⁵, 260 КК України, з метою підвищення продуктивності розслідування таких злочинів та для активізації всіх слідчих можливостей органів правопорядку нашої держави.

Підводячи підсумок хотілося б сказати, що на сьогоднішній день система розслідування, а також порядок кваліфікації злочинів, які вчиняються на території зони АТО не є досконалим. Найбільш доцільним є перекваліфікація більшості злочинів, які мають найменшу кількість ознак терористичної діяльності, на злочин, передбачений ст. 260 КК України. Таким чином, по-перше, будуть розвантажені слідчі органів безпеки, що призведе до підвищення ефективності розслідування злочинів, а по-друге, це надасть можливість суддям виносити реальні вирокі злочинцям, адже на сьогоднішній день багато суддів відмовляється від винесення вироків за ст. 258³, у зв'язку з тим, що так звані ЛНР та ДНР не визнані терористичними організаціями, а тому відсутній і сам факт участі особи в цій організації.

Титула Дмитро Вікторович
науковий співробітник
НА СБ України

Хрущов Юрій Олександрович
консультант – експерт
(з оперативних питань)
ДЗНД СБ України

ДО ПИТАННЯ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ФІНАНСУВАННЯ ТЕРОРИЗМУ

Запропоновані тези розкривають деякі проблемні питання поняття фінансування тероризму, та складнощі, що виникають під час кваліфікації діянь, що підпадають під ознаки фінансування тероризму.

Аналіз матеріалів судової практики засвідчив, що суди в Україні по різному оцінюють фінансування діяльності воєнізованих формувань, в самопроголошених, так званих Луганській та Донецькій народних республіках. У 2014 році зафіксовано за ст. ст. 258 КК України «Терористичний акт» – 1499, 258–1 КК України «Втягнення у вчинення терористичного акту» – 7; 258–2 КК України «Публічні заклики до вчинення терористичного акту» – 4; 258–3 КК України «Створення терористичної групи чи терористичної організації» – 478; 258–4 КК України «Сприяння вчиненню терористичного акту» – 11; 258–5 КК України «Фінансування терористичної діяльності» – 54; 256 КК України «Сприяння учасникам злочинних організацій та укриття їх злочинної діяльності» – 60. У 2016 році – зафіксовано за ст. ст. 258 КК України – 1295, 258–1 КК України – 1; 258–2 КК України – 4; 258–3 КК України – 849; 258–4 КК України – 7; 258–5 КК України – 138; 256 КК України – 101.

З наведених даних бачимо, що зростання фінансування тероризму в Україні поєднано зі зростанням вчинення терористичних актів, створенням терористичних груп чи організацій та сприянню учасникам злочинних організацій та укриттям їх злочинної діяльності [1; 2]. Вочевидь, таке становище обумовлено тим, що вчинення терористичних актів, а тим паче створення терористичних груп та підтримання їх «боездатності» було б неможливим без фінансової підтримки. Причино-наслідковий зв'язок

очевидний, чим більшим є фінансування, тим більш поширеним буде вчинення терористичних актів.

Аналіз матеріалів судової практики, як вже відзначалося, засвідчив про неабиякі складнощі, що виникають під час кваліфікації діянь, що підпадають під ознаки фінансування тероризму. Передусім у правозастосовній діяльності виникає питання щодо визначення об'єктивної сторони фінансування тероризму. Таке становище обумовлено неузгодженістю між собою законів, в яких міститься визначення фінансування тероризму. Зокрема, це поняття передбачено в таких законах України: «Про внесення змін до Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом» (ст. 1), «Про боротьбу з тероризмом» (ст. 1) та Кримінальному кодексі України (ч. 1 ст. 258–5). Також у разі засудження особи за фінансування тероризму, яке виявилось фінансуванні терористичної організації, має бути констатовано існування саме терористичної організації. Тобто, попередньо необхідно встановити наявність ознак складу злочину, відповідальність за який передбачена ст. 258–3 КК України (створення терористичної групи чи терористичної організації). В іншому випадку – відсутній склад злочину. Проте, аналіз судової практики показує, що суди застосовують ст. 258–5 КК України й без такого. Чи є Луганська та Донецька народні республіки терористичною організацією? Вважаємо, що на сьогодні дати відповідь на це питання, спираючись на національне законодавство неможливо, оскільки не передбачено законодавчо визначеного механізму визнання організацій терористичними.

На підставі викладеного зробимо такі висновки. З метою забезпечення основоположних прав та свобод людини й громадянина, ефективності розслідування злочинів, пов'язаних із фінансування тероризму, передусім необхідно уніфікувати в законодавстві України поняття «фінансування тероризму», яке створює правове поле для протидії такими діям. Також потрібно вирішити на законодавчому рівні питання про визнання організації терористичною.

Література

1. Стан та структура злочинності в Україні: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://mvs.gov.ua/>.
2. Статистична інформація про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.gp.gov.ua/ua/stat.html>.

Тищенко Євген Федорович
провідний науковий співробітник
НА СБ України, кандидат юридичних
наук, доцент

ЩОДО ПИТАНЬ, ЯКІ МОЖУТЬ БУТИ СФОРМУЛЬОВАНІ ДЛЯ ВИРІШЕННЯ ДЕРЖАВНИМИ ЕКСПЕРТАМИ З ПИТАНЬ ТАЄМНИЦЬ

Запропоновані типові питання, які можуть бути сформульовані слідчими у кримінальних провадженнях, котрі містять відомості, що становлять державну таємницю, для їх вирішення державними експертами з питань таємниць.

При призначенні будь-яких судових експертиз, за загальним правилом, питання, що пропонуються слідчими для вирішення експертами, повинні бути: послідовними; лаконічними, короткими за формою; зрозумілими, повними та комплексними за змістом, чітко сформульованими, логічними, однозначними, конкретними; науково обґрунтованими; належати до галузі спеціальних знань і практичних умінь та навичок експертів й не виходити за ці межі. Одночасно питання не повинні мати правового характеру, оскільки надання юридичних оцінок є завданням самого слідчого. Також питання не повинні вимагати від експертів надання відповідей інформаційно-довідкового характеру, бо це не потребує проведення досліджень і застосування спеціальних знань. Окрім цього, частиною 2 ст. 517 КПК України визначено, що процесуальні рішення не повинні містити відомостей, котрі становлять державну таємницю. Вимога особливо актуальна для кримінальних проваджень, у котрих є, чи, вірогідно, може бути така таємниця. Вивчення теоретичних надбань і матеріалів судово-слідчої практики дозволяють вважати типовими і такими, що відповідають перерахованим нормативним положенням і науковим рекомендаціям, наступні варіанти формулювань питань при призначенні експертиз з питань державної таємниці:

1. Чи є наявними (достовірними, актуальними та повними) або відсутніми відомості, що становлять державну таємницю, у матеріальних носіях інформації, які є об'єктами експертизи; які характер, зміст та обсяг секретних відомостей, зібраних (викрадених, переданих, розголошених, втрачених тощо) особою з метою передачі іноземній державі, іноземній організації або їх представникам, чи тих, які стали надбанням сторонньої особи (сторонніх осіб); чи відповідають дійсності певні відомості?

2. Яке призначення та характеристика втрачених виробів, окремих їх блоків, деталей, вузлів, частин, апаратури тощо?

3. Чи становлять зібрані (передані) конкретною особою відомості (предмети, документи) державну таємницю?

4. Які відомості містяться (розкриваються) у наданих матеріалах експертизи (які відомості можливо отримати з наданих матеріалів, виробів)?

5. Які конкретно відомості, що викладені (наявні) в представлених документах, предметах, становлять державну таємницю: у яких цифрах, зображеннях, словах, абзацах, реченнях, параграфах, главах, формулах, блоках, вузлах тощо вони містяться?

6. За яких умов можливо отримання сторонніми особами інформації, що становить державну таємницю, з конкретних її матеріальних носіїв?

7. Яким сферам життєдіяльності держави (інтересам національної безпеки України) завдана шкода внаслідок витоку (розголошення, втрати) інформації, наявної в об'єктах експертизи; до яких сфер діяльності належать відомості (чи є вони відомостями, що відносяться до сфери оборони (сфери економіки, науки і техніки; сфери зовнішніх відносин; сфери державної безпеки та охорони правопорядку), і, якщо так, то які саме (у якій частині)?

8. З яких джерел могли бути отримані секретні відомості, котрими заволоділи (могли заволодіти) сторонні особи?

9. Яким є ступінь секретності відомостей, що становлять державну таємницю й містяться в об'єктах експертизи (який ступінь секретності відомостей; яким статтям ЗВДТ відповідають відомості, наявні в матеріальних носіях інформації; якою статтею ЗВДТ передбачений ступінь секретності; під які конкретно статті ЗВДТ підпадають відомості)?

10. Чи правильно наданий гриф секретності матеріальному носієві інформації (чи відповідає гриф секретності матеріального носія інформації статті (статтям) ЗВДТ, на підставі якої (яких) було надано гриф секретності, та фактичному ступеню секретності відомостей)?

11. Чи містили відомості на певний момент минулого часу (час вчинення правопорушення) і чи містять вони на інший період часу державну таємницю?

12. Який ступінь секретності мали матеріальні носії інформації на час вчинення злочину та який ступінь секретності вони мають на час проведення експертизи (який ступінь секретності мали відомості на час вчинення злочину)?

13. Який ступінь секретності мають матеріальні носії інформації на час проведення експертизи?

14. Чи потребує (чи потребувала раніше на певний час) інформація зміни ступеня секретності, зміни, скасування або залишення без змін грифу секретності та скасування рішення про віднесення інформації до державної таємниці (розсекречення) у разі, якщо підстави, на яких цю інформацію було віднесено до державної таємниці, перестали існувати?

15. Чи підпадає інформація під заборону віднесення до державної таємниці?

16. Якими є розмір і характер шкоди, завданої інтересам національної безпеки України, внаслідок витоку секретної інформації, що міститься в об'єктах експертизи, та обґрунтування кожного варіанту висновку; яку економічну, іншу й сукупну шкоду (тяжкі наслідки, істотну шкоду) національній безпеці України спричинило правопорушення? У чому ці наслідки (шкода) виявилися (полягали)? (Які наслідки спричинило чи якої шкоди інтересам держави завдало розголошення цих відомостей, яких конкретно відомостей і в чому ці наслідки чи шкода виявилися?). Від правильного вирішення цього питання залежить кваліфікація правопорушення у зв'язку з наявністю обтяжуючих обставин, наприклад, за розголошення державної таємниці чи втрату матеріальних носіїв секретної інформації за ознаками матеріального складу злочину, передбаченого ч. 2 відповідних статей КК України. Неправильною є постановка гіпотетичного питання: «Чи могло правопорушення спричинити шкоду?», яке може викликати таку ж теоретичну відповідь.

17. Якими нормативними вимогами в певній ситуації (на певний час) повинна була керуватися особа (виконавець), яка допустила порушення законодавства про державну таємницю (як, відповідно до нормативних актів, повинна була діяти особа в певній ситуації)?

18. Якими нормативними вимогами в конкретній ситуації (на певний час) повинні були керуватися певні службові (посадові) особи (керівники установи, підприємства, організації, представники РСО), відповідальні за організацію охорони державної таємниці в установі, контроль за режимом секретності тощо?

Юшко Вікторія Олександрівна
співробітник АТЦ СБ України,
кандидат юридичних наук

ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ ПОРЯДОК ЗАСТОСУВАННЯ СЛІДЧИМИ СБ УКРАЇНИ СПЕЦІАЛЬНИХ ПІДСТАВ ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Загальний процесуальний порядок звільнення особи від кримінальної відповідальності врегульовано у ст. ст. 285–288 КПК України. Проте, перш ніж прийняти рішення про звільнення особи від кримінальної відповідальності, особа, яка здійснює досудове розслідування, повинна встановити

наявність обставин, що є необхідними для застосування спеціальних підстав звільнення від кримінальної відповідальності за вчинення кримінального правопорушення, і які закріплені у відповідних частинах статей особливої частини КК України.

Судово-слідча практика свідчить про те, що існує декілька тактичних ситуацій, в яких може постати питання про застосування щодо особи спеціальної підстави звільнення від кримінальної відповідальності. Перша ситуація складається в результаті добровільного звернення особи до органу досудового розслідування із заявою чи повідомленням про вчинений злочин, та про інші обставини, що характеризують позитивну посткримінальну поведінку суб'єкта. Друга ситуація (вона є найменш розповсюдженою) складається в результаті самостійного виявлення слідчим чи оперуповноваженим ознак вчиненого злочину та складу необхідної посткримінальної поведінки особи, що вчинила такий злочин. При цьому, якщо перша ситуація може бути характерною при вчиненні будь-якого злочину, при якому може бути застосована спеціальна підстава звільнення від кримінальної відповідальності, то друга ситуація – лише у декількох видах злочинів, про які мова буде йти нижче.

Аналіз судово-слідчої практики дає підстави стверджувати, що в більшості випадків провадження, у якому виникає питання про застосування до особи спеціальної підстави звільнення від кримінальної відповідальності, розпочинається із добровільного звернення такої особи до органу досудового розслідування, що вправі повідомляти про підозру про вчинення відповідного злочину.

При цьому, відповідно до ч. 1 ст. 214 КПК України, слідчий, прокурор невідкладно, але не пізніше 24 годин після подання особою заяви, повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення та інші обставини, які характеризують посткримінальну поведінку суб'єкта, зобов'язаний внести відповідні відомості до Єдиного реєстру досудових розслідувань та розпочати розслідування. Слідчий, прокурор, інша службова особа, уповноважена на прийняття та реєстрацію заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення, зобов'язані прийняти та зареєструвати таку заяву чи повідомлення. Відмова у прийнятті та реєстрації заяви чи повідомлення про кримінальне правопорушення не допускається.

Разом з цим, необхідно враховувати, що в окремих випадках виявлення слідчим обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення, не з заяви або повідомлення особи, яка вчинила злочин, а з іншого джерела, виключає можливість застосування до такої особи спеціальної підстави звільнення від кримінальної відповідальності.

В окремих же випадках закон не вимагає від особи, що вчинила злочин, звертатись із повідомленням до органу досудового розслідування, достатньо лише наявності передбаченої законом посткримінальної поведінки.

До першої групи таких злочинів відносяться:

– державна зрада, тобто злочин, передбачений ч. 1 ст. 111 КК України. Відповідно до вимог ч. 2 ст. 111 КК України, обов'язковою умовою звільнення від кримінальної відповідальності, окрім іншого, є добровільна заява органам державної влади про свій зв'язок з іноземною державою, іноземною організацією або їх представниками та про отримане від них завдання;

– шпигунство, тобто злочин, передбачений ч. 1 ст. 114 КК України. Відповідно до вимог ч. 2 ст. 114 КК України, обов'язковою умовою звільнення від кримінальної відповідальності, окрім іншого, є добровільне повідомлення іноземцем або особою без громадянства органів державної влади про передачу або збирання з метою передачі іноземній державі, іноземній організації або їх представникам відомостей, що становлять державну таємницю;

– терористичний акт, тобто злочин, передбачений ст. 258 КПК України. Відповідно до вимог ч. 6 ст. 258 КК України, особа звільняється від кримінальної відповідальності за діяння, передбачене частиною цієї статті в частині погрози вчинення терористичного акту, якщо вона, окрім інших умов, що характеризують її посткримінальну поведінку та недопущення настання шкідливих наслідків, до повідомлення їй про підозру у вчиненні нею злочину добровільно повідомила правоохоронний орган про цей злочин.

– створення терористичної групи чи терористичної організації, тобто злочин, передбачений ч. 1 ст. 258–3 КК України. Відповідно до вимог ч. 2 ст. 258–3 КК України, обов'язковою умовою звільнення особи, крім організатора і керівника терористичної організації, є, окрім іншого, добровільне повідомлення правоохоронного органу про відповідну терористичну діяльність;

До другої групи злочинів, у яких обов'язкового значення відіграє не факт повідомлення суб'єктом про вчинений злочин, а відповідна посткримінальна поведінка такого суб'єкта, відносяться наступні злочини:

– фінансування дій, вчинених з метою насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади, зміни меж території або державного кордону України, тобто злочин, передбачений ст. 110–2 КК України. Відповідно до вимог ч. 5 ст. 110–2 КК України, особа, крім керівника організованої групи, звільняється від кримінальної

відповідальності за дії, передбачені цією статтею, якщо вона до повідомлення їй про підозру у вчиненні нею злочину добровільно заявила про те, що сталося, органу, службова особа якого наділена законом правом повідомляти про підозру, про відповідну незаконну діяльність або іншим чином сприяла її припиненню або запобіганню злочину, який вона фінансувала або вчиненню якого сприяла, за умови, що в її діях немає складу іншого злочину. Оскільки закон передбачає альтернативу дій суб'єкта (звернутись із заявою про вчинений злочин до органу, службова особа якого наділена законом правом повідомляти про підозру, про відповідну незаконну діяльність, або іншим чином сприяти припиненню незаконної діяльності чи запобіганню злочину), то вбачається, що особу може бути звільнено від кримінальної відповідальності у будь-якому із цих випадків;

– фінансування тероризму, тобто злочин, передбачений ст. 258–5 КК України. Відповідно до вимог ч. 4 ст. 258–5 КК України, звільняється від кримінальної відповідальності особа, крім організатора або керівника терористичної групи (організації), за дії, передбачені цією статтею, якщо вона добровільно до притягнення до кримінальної відповідальності повідомила про відповідну терористичну діяльність або іншим чином сприяла її припиненню або запобіганню злочину, який вона фінансувала або вчиненню якого сприяла, за умови, що в її діях немає складу іншого злочину. Спеціальна підстава звільнення від кримінальної відповідальності за вчинення злочину, передбаченого ст. 258–5 КК України, сконструйована за тими ж принципами, що й спеціальна підстава звільнення від кримінальної відповідальності, передбачена ч. 5 ст. 110–2 КК України, з огляду на що вона також може бути застосована й у випадку самостійного виявлення слідчим з будь-яких джерел інформації про вчинений злочин, за умови, що посткримінальна поведінка суб'єкта була відповідною;

– найманство, тобто злочин, передбачений ст. 447 КК України. Відповідно до вимог ч. 5 ст. 447 КК України, найманець звільняється від кримінальної відповідальності за участь у збройному конфлікті, воєнних або насильницьких діях, якщо він до притягнення до кримінальної відповідальності добровільно припинив участь у збройному конфлікті, воєнних або насильницьких діях та повідомив про свою участь у конфлікті, воєнних або насильницьких діях або іншим чином сприяв припиненню або розкриттю злочинів, передбачених частинами першою – третьою цієї статті, якщо в його діях немає складу іншого злочину. Таким чином, особу може бути звільнено від кримінальної відповідальності не лише у разі припинення злочинних дій та повідомлення про них, але й у разі, коли особа, припинила свої злочинні дії, передбачені ч. 4 ст. 447 КК України,

та, хоча й не звернулася із повідомленням до правоохоронного органу, але іншим чином сприяла припиненню або розкриттю злочинів, передбачених частинами першою – третьою ст. 447 КК України.

Таким чином, спеціальна підстава звільнення особи від кримінальної відповідальності за вчинення злочинів, передбачених ст. ст. 111, 114, 258, 258–3 КК України може бути застосована лише у разі звернення особи, яка вчинила зазначені злочинні дії, до правоохоронного органу. При цьому таке звернення може бути вчинене як до внесення даних про виявлене кримінальне правопорушення до ЄРДР, так і після такого внесення. Головною умовою в останньому випадку є факт відсутності обізнаності суб'єкта із тим, що його злочинні дії (або дії його співучасників) стали підставою для відкриття кримінального провадження. Встановлення факту такої обізнаності, тобто, якщо особа в момент звернення із зізнанням про вчинений злочин до правоохоронного органу усвідомлювала, що її злочинну діяльність викрито та незабаром її буде притягнуто до кримінальної відповідальності, виключає ознаку добровільності зізнання та унеможливує застосування до особи спеціальної підстави звільнення від кримінальної відповідальності за вчинений злочин. Іншими словами, спроба особи уникнути кримінальної відповідальності, скориставшись спеціальною підставою, в умовах усвідомлення неминучості притягнення до кримінальної відповідальності, не повинна розцінюватись як добровільне звернення до правоохоронного органу.

Відповідно до ст. 285 КК України, особи, яка підозрюється, обвинувачується у вчиненні кримінального правопорушення та щодо якої передбачена можливість звільнення від кримінальної відповідальності у разі здійснення передбачених законом України про кримінальну відповідальність дій, роз'яснюється право на таке звільнення. Таким чином, на стадії досудового слідства питання про звільнення особи від кримінальної відповідальності вирішується лише після повідомлення їй про підозру у вчиненні відповідного злочину.

Встановивши на стадії досудового розслідування підстави для звільнення від кримінальної відповідальності та отримавши згоду підозрюваного на таке звільнення, прокурор складає клопотання про звільнення від кримінальної відповідальності та без проведення досудового розслідування у повному обсязі надсилає його до суду. Перед направленням клопотання до суду прокурор зобов'язаний ознайомити з ним потерпілого та з'ясувати його думку щодо можливості звільнення підозрюваного від кримінальної відповідальності. Якщо під час здійснення судового провадження щодо провадження, яке надійшло до суду з обвинувальним ак-

том, сторона кримінального провадження звернеться до суду з клопотанням про звільнення від кримінальної відповідальності обвинуваченого, суд має невідкладно розглянути таке клопотання.

Врахування думки прокурора при звільненні особи від кримінальної відповідальності у випадку, передбаченому ч. 4 ст. 286 КПК України, є цілком виправданим, оскільки, по-перше, відповідає принципу змагальності у кримінальному судочинстві, по-друге, дає можливість заперечити щодо задоволення клопотання про звільнення особи від кримінальної відповідальності в разі відсутності на те, з точки зору прокурора, законних підстав. До того ж не слід забувати, що прокурор є стороною обвинувачення, а тому у випадку надходження відповідного клопотання від сторони захисту може ставити підстави, що містяться у ньому, під сумнів. Зокрема, це стосується таких елементів звільнення від кримінальної відповідальності, як добровільність, своєчасність тощо.

До клопотання прокурора повинна бути додана письмова згода особи на звільнення від кримінальної відповідальності.

Втім, не завжди таке клопотання надходить від прокурора. Відповідно до ч. 4 ст. 286 КПК України, якщо під час здійснення судового провадження щодо провадження, яке надійшло до суду з обвинувальним актом, сторона кримінального провадження (наприклад, обвинувачений або його захисник) звертається до суду з клопотанням про звільнення від кримінальної відповідальності обвинуваченого, суд має невідкладно розглянути таке клопотання.

Відповідно до вимог ст. 288 КПК України, розгляд клопотання прокурора здійснюється у присутності сторін кримінального провадження та потерпілого в загальному порядку, передбаченому КПК України, із особливостями, встановленими цією статтею. Суд зобов'язаний з'ясувати думку потерпілого щодо можливості звільнення підозрюваного, обвинуваченого від кримінальної відповідальності.

Суд своєю ухвалою закриває кримінальне провадження та звільняє підозрюваного, обвинуваченого від кримінальної відповідальності у випадку встановлення підстав, передбачених законом України про кримінальну відповідальність. Відповідно до ч. 4 ст. 288 КПК України у разі встановлення судом необґрунтованості клопотання про звільнення особи від кримінальної відповідальності (наприклад, зроблена особою заява про вчинений нею злочин є не добровільною, а вимушеною; особа, яка вчинила злочин, вирішила звернутися до правоохоронних органів вже після повідомлення їй про підозру; завдані злочином збитки були відшкодовані не в повному обсязі; в особи мається непогашена або не знята судом

в установленому законом порядку судимість за вчинення аналогічного злочину тощо) суд своєю ухвалою відмовляє у його задоволенні та повертає клопотання прокурору для здійснення кримінального провадження в загальному порядку. Якщо таке необґрунтоване клопотання надійшло після направлення обвинувального акта до суду, то він продовжує судове провадження у загальному порядку.

Ухвала суду про закриття кримінального провадження та звільнення особи від кримінальної відповідальності може бути оскаржена в апеляційному порядку.

Чорна Вікторія Миколаївна

курсант 1-ї групи 2-го курсу

ІШОК для СБ України

НЮУ ім. Ярослава Мудрого

ЗАКОН ПРО КРИМІНАЛЬНІ ПРОСТУПКИ: БУТИ ЧИ НЕ БУТИ?

Правове та нормативне забезпечення протидії злочинності потребує систематичного удосконалення, пошуку нових форм і методів для ефективної протидії криміналітету. І тут першочергового значення набуває кримінальне процесуальне законодавство, його адекватність тим процесам, які відбуваються у суспільстві.

Зважаючи на величезну кількість кримінальних проваджень, які перебувають сьогодні у провадженні слідчих підрозділів всіх правоохоронних органів та у яких здійснюють процесуальне керівництво прокурори, розслідування як аналітичний та творчий процес, особливо у складних провадженнях, перетворилося у механічний алгоритм складання паперів про проведені «слідчі» та «процесуальні дії», і їх належне оформлення. Безумовно, інститут кримінальних проступків мав би бути запроваджений безпосередньо під час прийняття нового КПК. Однак це вимагало кардинального перегляду концепції побудови норм матеріального закону.

Більше того, на сьогодні існує, але фактично замовчується, проблема величезної кількості проваджень, особливо у слідчих органів внутрішніх справ, які взагалі не розслідуються через брак часу чи слідчих, хоча належна організація процесу розслідування (в т.ч. і через внесення змін до КПК) могла б суттєво виправити цю ситуацію.

Тому в положеннях КК України мова має йти не тільки про злочини, а й про кримінальні проступки, тобто про кримінальні правопорушення, що буде відповідати положенням КПК України. Звичайно, дещо дивною є ситуація, коли процесуальне законодавство визначає деякі поняття, які повинні спочатку бути визначені в матеріальному законодавстві, і було б більш логічним визначати процесуальні особливості кримінального провадження щодо кримінальних проступків на основі вже наявних відповідних норм матеріального права (враховуючи первинність матеріального кримінального права стосовно процесуального кримінального права), що дозволило б більш логічно й коректно визначити ті напрями диференціації кримінально-процесуальної форми, які відповідали б сутності визначених кримінальним законом кримінальних проступків.

Поспішне, до прийняття закону про кримінальні проступки, введення цієї категорії до тексту КПК України зумовило виникнення низки питань як щодо співвідношення норм матеріального та процесуального права в цьому аспекті, так і власне кримінально-процесуального характеру. Так, введення категорії кримінального проступку до КПК України викликало зауваження щодо класифікації кримінальних правопорушень у контексті нового КПК України; необхідності внесення змін до Конституції України та Загальної частини КК України; розширення кола підстав кримінальної відповідальності. У зв'язку із цим констатується наявність впливу нового КПК України на інститути матеріального кримінального права.

Аналізуючи положення КПК України, можна виділити деякі особливості кримінального (досудового й судового) провадження щодо кримінальних проступків. Відповідно, розслідування кримінальних проступків здійснюється у формі дізнання (п. 4 ч. 1 ст. 3, ст. 215 КПК України). Частина 3 ст. 38 КПК України при цьому вказує на певні особливості визначення суб'єктного складу такої форми досудового розслідування: під час досудового розслідування кримінальних проступків у встановлених законом випадках повноваження слідчого органу досудового розслідування можуть здійснюватися співробітниками інших підрозділів органів внутрішніх справ, органів безпеки, органів, що здійснюють контроль за додержанням податкового законодавства, хоча КПК України чітко не визначає кола таких випадків. Вірно при цьому в літературі звертається увага на те, що законом не врегульовано й порядок призначення осіб, уповноважених на проведення розслідування у формі дізнання. Виходячи з того, що керівник органу досудового розслідування уповноважений визначати слідчого (слідчих), який здійснюватиме досудове розслідування (п. 1 ч. 2 ст. 39 КПК України), правозастосовникам залишається лише пропускати,

що призначати особу для проведення дізнання повинен керівник органу досудового розслідування, яким є начальник Головного слідчого управління МВС України, слідчого управління, відділу, відділення органу внутрішніх справ та інші посадові особи слідчих органів, перелік яких міститься в

п. 8 ч. 1 ст. 3 КПК України.

Такі зміни повинні передусім мають стосуватися:

- вдосконалення порядку та розширення переліку суб'єктів унесення відомостей до ЄРДР;
- можливості об'єднання і виділення проваджень у випадку скоєння проступку та злочину;
- спрощення процедури досудового розслідування, визначення в КПК переліку статей «Особливої частини» КК, які будуть віднесені до кримінальних проступків;
- можливості доручення прокурором проведення дізнання органу досудового розслідування проступків, які можуть викликати суспільний резонанс або складнощі у проведенні дізнання;
- обрання запобіжних заходів у вигляді особистого зобов'язання та особистої поруки під час досудового розслідування кримінальних проступків без рішення суду.

Підсумовуючи викладене, слід визнати доцільним розроблення пропозицій щодо спрощення процесу доказування у провадженнях про кримінальні проступки шляхом запровадження процедур, відмінних від загальних. Адже ефективному дотриманню прав учасників кримінального провадження та принципу процесуальної економії сприятиме застосування саме нових кримінальних процесуальних інститутів, включаючи спрощений порядок досудового розслідування.

Таким чином, після прийняття закону України про кримінальні проступки КПК України потребуватиме узгодження з його положеннями для забезпечення відповідності викладеної в ньому моделі спрощеного кримінального провадження щодо кримінальних проступків його матеріально-правовим ознакам. Законопроект був розроблений за ініціативою МВС у співпраці з Комітетом ВРУ з питань законодавчого забезпечення правоохоронної діяльності та низкою народних депутатів. У разі прийняття закону нетяжкі злочини, так звані дрібні кримінальні проступки, будуть розглядатися дільничними, що дозволить істотно розвантажити роботу слідчих.

3. ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАТЬ ТА МІЖНАРОДНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

Безукладнікова Юлія Сергіївна

старший слідчий в особливо важливих
справах слідчого управління ГУНП
в Харківській області

НЕЗАКОННИЙ ОБІГ ВОГНЕПАЛЬНОЇ ЗБРОЇ, БОЄПРИПАСІВ ТА ВИБУХІВКИ: АКТУАЛЬНІ АСПЕКТИ В СУЧАСНІЙ РОБОТІ СЛІДЧОГО

*Розглянуті актуальні аспекти в сучасній роботі слідчого під час про-
тидії незаконному обігу вогнепальній зброї, боєприпасам та вибухівці*

В умовах сьогодення до одних із першочергових завдань правоохоронців слід віднести заходи по боротьбі з правопорушеннями, пов'язаними із незаконним поводженням з вогнепальною зброєю, бойовими припасами та вибуховими речовинами, неконтрольований обіг яких сприяє збільшенню вчинення інших злочинів, скоєних з їх використанням, а також організованій злочинності.

Різноманітність цих правопорушень та ситуації, з якими правоохоронці стикаються в повсякденній роботі, повинні стати поштовхом для удосконалення ними своїх знань на цьому напрямку службової діяльності, що не лише покращить боротьбу зі злочинністю, а й забезпечить збереження життя правоохоронців, насамперед слідчих, які координують роботу по прибуттю на місце події.

Так, слід пам'ятати, що по прибуттю на місце події за повідомленням про терористичний акт або злочин із застосуванням вибухівки необхідно:

1) звернути увагу оточуючих людей на небезпеку та організувати їх відведення на максимально безпечну відстань. При цьому слід зберігати спокій та рівновагу, намагатися не провокувати паніку. У разі необхідності надати допомогу у залишенні небезпечної зони літнім людям, дітям та інвалідам;

2) пам'ятати про можливість закладення вторинних вибухових пристроїв, безпечна відстань від яких на відкритій місцевості повинна бути не менше 100 м, у будинку – не менше 50 м;

3) за необхідності надати першу медичну допомогу постраждалим та терміново викликати швидку медичну допомогу;

4) доповісти про обстановку оперативному черговому найближчого територіального органу поліції, а також повідомити про необхідність залучення додаткових сил;

5) до прибуття спеціальних служб вжити заходів для обмеження доступу людей до небезпечної зони. Перекрити рух автотранспорту, натягнути попереджувальну стрічку тощо;

6) забезпечити охорону місця події до прибуття спеціалістів-вибухотехніків.

Крім вищевказаних заходів, які необхідно вжити у разі надходження повідомлення про застосування вибухівки, існують і інші, притаманні окремим ситуаціям.

Так, при виявленні вибухонебезпечного предмету або такого, що його нагадує, необхідно:

1) негайно припинити будь-які зайві дії поруч з виявленим предметом, зупинити всі роботи, вимкнути обладнання та техніку;

2) за можливості, позначити місце виявлення предмету з допомогою огорожі або підручних засобів;

3) обмежити використання поблизу предмету (в радіусі 25 м) радіостанцій, мобільних телефонів тощо;

4) запам'ятати та, при можливості, зафіксувати обставини виявлення предмета, час виявлення, місце розташування, його зовнішній вигляд, характерні ознаки. Звернути увагу на осіб, які можуть бути причетні до залишення виявленого предмету, запам'ятати їх прикмети. Для надійної фіксації важливої інформації доцільно застосовувати засоби фотографування та відеозапису при їх наявності;

5) обов'язково дочекатися прибуття представників спеціальних вибухотехнічних або піротехнічних служб та особисто передати фахівцям наявну інформацію стосовно предмету.

По прибуттю на об'єкт, стосовно якого отримано повідомлення про замінування, необхідно повідомити керівництво об'єкту про загрозу вибуху та необхідність проведення евакуації людей з подальшим забезпеченням доступу до всіх без винятку приміщень об'єкту.

Крім того, слід завжди пам'ятати, що при виявленні вибухонебезпечного предмету (речовини, механізму) категорично забороняється:

– торкатися вибухонебезпечного предмету, зрушувати його з місця, проводити будь які маніпуляції з ним;

– будь-яким чином впливати на предмет, піддавати його механічному, термічному, акустичному, світловому або іншому впливу;

– самостійно відкривати та перевіряти підозрілі сумки, коробки, валізи. При наявності підстав вважати, що вони можуть бути вибухонебезпечними;

– намагатись самостійно знешкоджувати вибухонебезпечний предмет;

– використовувати поруч з предметом відкритий вогонь, палити, використовувати електронагрівальні прилади;

– користуватися поруч з предметом засобами радіозв'язку, мобільними телефонами та іншими приладами, що передають радіосигнали.

Водночас, для покращення стану розкриття та розслідування кримінальних правопорушень вищевказаних категорій, слідчим необхідно досконало вивчити:

– доручення НП України від 26.07.2016 № 8110/03/25–2016 «Про покращення реагування на злочинні прояви, пов'язані з повідомленнями про загрозу вчинення терористичних актів»;

– положення про Вибухотехнічне управління Національної поліції України, затверджене наказом НП від 27.11.2015 № 121;

– інструкцію про поведження з вибуховими матеріалами в органах і підрозділах внутрішніх справ України, затверджена наказом МВС від 09.07.2014 № 653;

– інструкцію з організації приймання, обліку, використання, категорювання та зберігання боєприпасів, вибухових пристроїв, вибухових речовин і засобів підриву (вилучених, знайдених та добровільно зданих), а також штатних боєприпасів, вибухових речовин і засобів підриву в ОВС України, затвердженої наказом МВС України від 08.05.1999 № 381;

– інструкцію із заходів безпеки при поводженні зі зброєю, затвердженої наказом МВС України від 01.02.2016 № 70;

– Постанову Пленуму Верховного Суду України від 26 квітня 2002 року № 3 «Про судову практику в справах про викрадення та інше незаконне поводження зі зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами, вибуховими пристроями чи радіоактивними матеріалами».

Водночас, не зважаючи на актуальність протидії незаконному обігу вогнепальної зброї, боєприпасів та вибухівки, проблемним питанням в роботі слідчих ГУНП в Харківській області залишається тривале проведення судових експертиз – балістичної та вибухотехнічної, як експертами Харківського НДЕКЦ МВС України, так і експертами ХНДІСЕ ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса.

Відповідно до листів експертних установ, тривале проведення вищевказаних експертиз, яке може становити понад 90 діб, обумовлене великим навантаженням на експертів.

Такий стан призводить до недотримання завдань кримінального провадження – забезпечення швидкого та повного розслідування, а також порушення розумних строків досудового розслідування, що в сукупності негативно впливає на протидію правопорушенням, пов'язаним із незаконним поводженням з вогнепальною зброєю, бойовими припасами та вибуховими речовинами.

Список використаних джерел та літератури:

1. Доручення НП України від 26.07.2016 № 8110/03/25–2016 «Про покращення реагування на злочинні прояви, пов'язані з повідомленнями про загрозу вчинення терористичних актів».

Веліканов Сергій Володимирович

доцент кафедри криміналістики

НЮУ ім. Ярослава Мудрого, кандидат

юридичних наук, доцент

ПРОТИДІЯ КОНТАМІНАЦІЇ ЕЛЕКТРОННИХ СЛІДІВ ПРИ ПРОВЕДЕННІ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ

Розглянуто поняття контамінації електронних слідів, викладено ситуації контамінації електронних слідів, запропоновано прийоми протидії контамінаційному впливу.

It was considered the concept of electronic traces contamination. It was described contamination situation of electronic traces. It was proposed counteraction methods of contamination influence.

1. Забезпечення належного виявлення, фіксації, дослідження та використання слідів злочину в кримінальному судочинстві складає основне завдання криміналістики. Сліди злочину є результатами матеріальної взаємодії злочинця з місцем події, та несуть на собі велику кількість інформації за якою можуть бути зроблені висновки про механізм злочину. Саме через це форму та зміст слідів має бути максимально збережено. Однак, в подальшому після утворення, сліди самі неминуче стають об'єктами різноманітних взаємодій та піддаються інтенсивному впливу з боку слідчого, спеціаліста та інших учасників слідчих (розшукових) дій, наприклад, під час огляду, обшуку або судової експертизи. Означений вплив вносить нову, небажану інформацію, що змінює сліди, ушкоджую-

чи їх форму та змістовну сторону, зменшуючи доказове значення слідів. Процес змін, що відбувається, іменують контамінацією, тобто забрудненням слідів. Оскільки сліди закріплені на слідоносіях, які, в свою чергу, мають відповідну просторову локалізацію в обстановці слідчої (розшукової) дії, тому розглядають контамінацію обстановки слідчої (розшукової) дії, слідоносія та самого сліду.

2. Відштовхуючись від загального розуміння контамінації слідів, відповідний процес в електронному слідознавстві, а саме контамінацію електронних слідів, можна визначити, як внесення небажаних змін до форми та змісту сліду, що відбувається при проведенні слідчих (розшукових дій). Вплив на форму сліду передбачає ушкодження його цілісності, тобто зміну взаємного розташування окремих частин сліду. Вплив на зміст сліду передбачає зміну наявних відомостей. В зв'язку з цим можна розподілити контамінацію на *критичну*, тобто таку, яка призводить до втрат суттєвих даних та *прийнятну*, в результаті якої важливі відомості, по-перше, не втрачаються, та, по-друге, сліди зберігають свою кримінально-процесуальну доказову належність та допустимість. Контамінації можуть бути піддані не тільки електронні сліди злочину, однак й комп'ютерна інформація на технічних носіях, яка пояснює зміст протоколу в сенсі ст. ст. 104, 105 та 107 КПК України, тобто результати раніше проведених слідчих (розшукових) дій.

Оскільки носії електронних слідів, що вилучаються під час обшуку та огляду, як правило, не захищені від запису, тому виникнення допустимої контамінації є фактично неминучим, однак цей вплив можна мінімізувати шляхом впровадження наступних прийомів зменшення контамінаційного впливу: 1) негайне створення для огляду копій електронних слідів; 2) використання хешування файлів із вилучених електронних носіїв з подальшим внесенням розрахованих хешів до протоколів слідчих (розшукових) дій; 3) застосування спеціальних алгоритмів або, кажучи інакше, «поведінки за певним протоколом» при поводженні з різними електронними слідоносіями.

Основною причиною контамінації є дії осіб, які активують певні функції програмного забезпечення при роботі зі слідами та слідоносіями. Отже, вбачається існування двох ситуацій при проведенні слідчої (розшукової) дії, що тягнуть контамінаційний вплив на електронні сліди, в результаті активності: 1) спеціаліста; 2) самого слідчого. Розглянемо ці ситуації більш докладно.

3. З одного боку, залучення спеціаліста належної кваліфікації є ефективним способом протидії контамінації електронних слідів, а з

іншого – спеціалісти часто схильні до самостійних дій, використання професійних секретів тощо. Відповідно до вимог ч.3 ст. 104 Кримінального процесуального кодексу України, особи, які беруть участь у процесуальній дії мають бути заздалегідь повідомлені про застосування технічних засобів фіксації, характеристики технічних засобів фіксації та носіїв інформації, які застосовуються при проведенні процесуальної дії, умови та порядок їх використання. З цього випливає, що слідчий має бути ознайомлений з технічними засобами, які використовує спеціаліст, роз'яснити про них учасникам процесуальної дії та має згадати про них в протоколі слідчої (розшукової) дії. Тому, перед початком роботи, слідчий має впевнитись у підборі спеціалістом належного електронного середовища для роботи із електронними слідами. Так, складові програмного електронного середовища мають відображати спрямованість спеціаліста на використання: 1) операційної системи з відкритим вихідним кодом; 2) прикладного програмного забезпечення з відкритим вихідним кодом; 3) належним чином ліцензованого програмного забезпечення. Для всіх використовуваних програм спеціаліст має представити належне найменування й номер версії, а також пояснити порядок дій та отримані результати. Складові апаратного програмного забезпечення мають включати пристрої, які: 1) належним чином сертифіковані й стандартизовані, або не потребують цього; 2) мають зрозуміле призначення та найменування, придатне для відображення в протоколі; 3) можуть бути представлені для подальшого дослідження. Після завершення ознайомлення з запропонованими технічними засобами слідчий в рамках короткого інтерв'ю має поставити спеціалісту запитання щодо ступеню впливу на електронні сліди обраної програмно-апаратної конфігурації та оцінити ступінь прийнятності комплексу запланованих заходів.

4. Слідчий без попередньої консультації зі спеціалістом може діяти лише в тих випадках коли добре представляє собі наслідки процедур, які він збирається проводити з електронним слідом або слідоносієм. В переважній більшості випадків слідчий має уникати наступних дій, які ведуть до контамінації: 1) використання для огляду оригіналів електронних слідів; 2) увімкнення або вимкнення слідоносія, підключення нових пристроїв до слідоносія, копіювання даних, залишення увімкнутого слідоносія на тривалий час; 3) одночасної неузгодженої активності зі слідоносієм декількох учасників слідчої (розшукової) дії.

Гуменський Олександр Анатолійович
старший науковий співробітник Чернігівського відділення Київського НДІ-СЕ МЮ України

Охріменко Олександр Іванович
заступник директора Українського НДІСТ судових експертиз СБ України,
кандидат технічних наук

ПРОВЕДЕННЯ ЕКСПЕРТНОГО ЕКСПЕРИМЕНТУ ДЛЯ ВСТАНОВЛЕННЯ ПРИДАТНОСТІ ПРИ ГРУПОВІЙ ІДЕНТИФІКАЦІЇ ОБ'ЄКТІВ, ЯКІ Є РЕЗУЛЬТАТОМ ІНЖЕНЕРНО-ТЕХНІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЛЮДИНИ

Розглянуто основні положення та принципи експертного експерименту при проведенні експертизи з групової ідентифікації об'єктів, які є результатом інженерно-технічної діяльності людини

Оскільки висновок експерта є одним із джерел доказів, згідно з законом він підлягає оцінці слідчим (судом). Одним з основних моментів, які оцінюються, є наукова обґрунтованість висновків експерта: чи правильно обрана і застосована відповідна експертна методика, чи не допущені не виправдані її спрощення, чи коректно проведені експерименти тощо.

Криміналістичні наукові дослідження, в тому числі науковий експеримент є формою практики доказування. Експеримент є одним із загальнонаукових методів криміналістики. Експеримент – це відтворення явища або події з метою встановлення природи явища, яке спостерігається, його сутності і походження, шляхи і методи управління ним. За допомогою експерименту досліджуване явище виділяється з різноманіття інших явищ і може вивчатися ізольовано від пов'язаних з ним причин і наслідків, а з різноманіття взаємин причинних зв'язків виділяється залежність, яка цікавить дослідника, і яка буде об'єктом вивчення. Науковий експеримент використовується у всіх галузях криміналістики [1]. В експертології шляхом постановки експериментів також створюються методики дослідження речових доказів (експертні методики).

Експертна методика – це детально регламентована програма вирішення експертної задачі (експертних задач), яка складається з послідовних

практичних та розумових операцій, що спрямовані на пізнання властивостей і зв'язків досліджуваних об'єктів (матеріальних об'єктів, явищ, подій) та передбачають для цього застосування системи методів та засобів, а також правил при проведенні експертного дослідження.

Методика експертного дослідження (в т.ч. методика групової ідентифікації) складається з наступних стадій: а) попереднє дослідження; б) роздільне дослідження; в) експертний експеримент; г) порівняльне дослідження (зіставлення) об'єктів; г) оцінка результатів проведеного дослідження та формулювання висновків; д) оформлення ходу та результатів експертного дослідження висновком.

Стадія роздільного дослідження полягає в дослідженні кожного об'єкта, виділення, фіксації і вивчення їх ознак, які мають значення для предмета експертизи (ідентифікаційні, діагностичні). В результаті у розпорядженні експерта повинен з'явитися комплекс відповідних ознак, що характеризують об'єкт з достатньою повнотою в аспекті розв'язуваної задачі. На цій стадії може виникнути необхідність у проведенні експериментів. [1, 2].

Однією з основних ознак при проведенні експертиз з групової ідентифікації об'єктів, які є результатом інженерно-технічної діяльності людини, є придатність [2]. Доведено [2, 3], що *придатністю* технічного засобу (ТЗ) є, фактично, відповідність характеристик реального пристрою тим, що були закладені на етапі розробки, та які характерні для групи пристроїв певного виду. Для встановлення цих характеристик і застосовується експертний експеримент.

Експертний експеримент – факультативна стадія процесу експертного дослідження, тобто він не є обов'язковою стадією і може не проводитися, якщо в ньому немає необхідності.

Обов'язковою умовою експерименту є багаторазове повторення дослідів з метою отримання стабільних результатів [1].

Слід враховувати, що групова ідентифікація – це процес та метод дослідження, де потрібно розрізняти *об'єкти дослідження, ознаки та властивості* [1].

Ознака – це показник, прикмета, знак, за якими можна розпізнати, визначити об'єкт дослідження. Це широке визначення ознаки, оскільки всяка відмінна сторона об'єкта (предмета) є ознакою. Тому поняття «ознаки» слід визначати через властивості предмета.

Ознаки відображають, виявляють властивості предмета у певних умовах (у певний спосіб) його застосування.

У свою чергу, властивість предмета виражає його внутрішню сутність та якісні характеристики, тобто те, що визначає його схожість з іншими предметами або відрізняє його від них [1].

Ознаки, які обумовлюють якісні характеристики технічного засобу (ТЗ), що є результатом інженерно-технічної діяльності людини, встановлені в ході проведення експертного експерименту, виступають в якості ідентифікаційних під час проведення порівняльного дослідження.

При цьому, саме властивості предмета визначають можливість його застосування у певний спосіб, тобто його призначення чи сферу використання [1, 4].

Тому виявлення та фіксація внутрішніх властивостей предмета повинні здійснюватися у зіставлених формах (умовах), які забезпечують об'єктивність оцінки результатів порівняння та є головною умовою обґрунтованості висновків щодо встановлення групової належності предмета [1,4].

Саме зіставлення відтвореного способу використання технічного засобу зі способом застосування, характерним для ТЗ певного виду, є необхідною умовою проведення порівняльних досліджень з групової ідентифікації,

Враховуючи викладене вище, можна дійти до висновку, що експертний експеримент необхідно проводити в умовах, наближених до умов звичайного функціонування засобу, тобто під час експерименту повинний бути відтворений спосіб застосування наданого технічного засобу, що надасть можливість однозначного встановлення такої основної його ознаки, як **придатність** ТЗ до певних, задалегідь визначених дій. Наприклад, щодо гральних автоматів під час експертного експерименту встановлюється придатність до проведення азартних ігор; при дослідженні зброї – придатність для неодноразового ураження цілей тощо.

Капля Владислав Сергійович

старший слідчий в ОВС слідчого відділу УСБУ в Харківській області

Ведмідь Володимир Анатолійович

виконавчий директор Всеукраїнської асоціації поліграфологів

ОСНОВИ ПРОВЕДЕННЯ СУДОВИХ ЕКСПЕРТИЗ З ВИКОРИСТАННЯМ ПОЛІГРАФА

Активізація боротьби зі злочинністю, так само дотримання загальних засад кримінального провадження, передбачених ч. 1 ст. 7 КПК України,

а саме верховенства права, законності та рівності перед законом, на тлі зниження цінності доказової інформації, одержуваної під час досудового розслідування, а саме встановлення норми закону, у ч. 4 ст. 95 КПК України, що забороняє суду обґрунтовувати судові рішення показаннями, наданими слідчому, прокурору, або посилатися на них, обумовлюють необхідність та актуальність впровадження в слідчо-судову практику нових видів експертиз.

З 01 листопада 2010 року набрав чинності Національний класифікатор України ДК 003: 2010 «Класифікатор професій», затверджений наказом Держспоживстандарту № 327 від 20.07.2010, в який під кодом 2144.2 внесена нова професія «Експерт-поліграфолог».

Судова психофізіологічна експертиза на поліграфі (детекторі брехні) є найбільш складним і відповідальним видом у діяльності поліграфолога. У фахівця, який залучається до проведення судової експертизи, повинна бути кваліфікація експерта-поліграфолога, практичний досвід не менше одного року, знання юриспруденції. Відповідно до визначення терміну поліграф (polygraph – детектор брехні) є різновидом психофізіологічної апаратури і являє собою комплексну багатоканальну апаратну методику реєстрації змін психофізіологічних реакцій людини у відповідь на пред'явлення за спеціальною схемою певних психологічних стимулів. Аналіз цих змін, що відбуваються в процесі опитування за допомогою поліграфа, дає змогу одержувати необхідну орієнтувальну інформацію та виявляти ту, яку людина приховує.

Відмінність судової психофізіологічної експертизи (далі – СПЕ) від опитування з використанням поліграфа (далі – ОВП) полягає в тому, що експертиза може бути проведена на підставі винесеної постанови слідчого або ухвали (постанови) судді, а ОВП – за усним або письмовим зверненням фізичних чи юридичних осіб. Крім цього, поліграфолог при проведенні СПЕ попереджається про кримінальну відповідальність за дачу завідомо неправдивого висновку, а при проведенні дослідження – ні. У висновку про проведену СПЕ дається розгорнутий опис того, що і як робив поліграфолог під час дослідження, робляться висновки про причинно-наслідкові зв'язки проявлених реакцій і зроблених висновків, додається перелік тестових блоків з переліком питань тощо. Для проведення СПЕ можна залучати тільки фахівців, які мають досить практичного досвіду, уміють користуватися всім арсеналом тестів для поліграфічних перевірок.

Висновок спеціаліста є формою «альтернативної» судової експертизи на детекторі брехні. Принцип змагальності сторін дозволяє учасникам

судових розглядів представляти в кримінальний і цивільний процеси висновок експерта-поліграфолога. Однак слід зазначити, що висновок поліграфолога, може надати особі, що здійснює досудове розслідування додаткові докази, особливо в умовах відсутності прямих доказів (показання свідків, речові докази, слідів злочину).

Підстави та протипоказання призначення експертизи з використанням поліграфа.

СПЕ на детекторі брехні може бути проведена у вигляді криміналістичного дослідження та процесуальної дії в рамках кримінального, цивільного або арбітражного судочинства. Призначається психофізіологічна експертиза на поліграфі (детекторі брехні), як правило, за наявності суперечностей у показаннях учасників процесу (свідків, потерпілих, обвинувачених, підозрюваних), у разі невідповідностей між показаннями та іншими доказами у справі, а також за відсутності доказів.

Протипоказаннями для проходження психофізіологічної експертизи на поліграфі (детекторі брехні) наявність у кандидата на перевірку психічного захворювання (з порушенням адекватності), алкогольної або наркотичної залежності (у стадії загострення), відновний період після перенесених тяжких захворювань, хронічні захворювання (у стадії загострення). За наявності достатніх відомостей, що вказують на наявність будь-яких патологій, доцільно попередньо призначити судово-психіатричну або судово-медичну експертизу.

Пропоную розглянути питання призначення СПЕ на стадії досудового розслідування кримінального провадження. На підставі ст. 242 КПК України експертиза проводиться за зверненням сторони кримінального провадження або за дорученням слідчого судді чи суду. Згідно ч. 4 ст. 7 ЗУ «Про судову експертизу» для проведення деяких видів експертиз, які не здійснюються виключно державними установами (криміналістична, судово-медична судово-психіатрична), за рішенням особи або органу, що призначили судову експертизу, можуть залучатись крім судових експертів також інші фахівці з відповідних галузей знань. Тобто, до проведення судово-психологічної експертизи, що проводиться в державних установах слідчий, або прокурор може залучити у якості фахівця поліграфолога, з метою проведення більш повної експертизи, яка буде слугувати доказом під час судового розгляду. Також, слідчий або прокурор, можуть визнати поліграфолога експертом, роз'яснити йому його права та обов'язки та попередити про кримінальну відповідальність. Однак в умовах сьогодення, а також того факту, що захисниками ставляться під сумнів такі висновки експерта під час судового розгляду, більш доказове значення буде мати

залучення поліграфолога до проведення судової експертизи в умовах державних установ.

Вивчаючи судову практику можна дійти висновку, що за сукупності інших доказів, висновок експерта поліграфолога дає можливість слідчому та прокурору встановити більш точні обставини вчиненого злочину, кваліфікувати діяння та з'ясувати окремі складові суб'єктивної сторони. Разом з тим, суди у більшості випадків під час судового розгляду відмовляють стороні захисту у проведенні судово-психологічних експертиз з використання поліграфу посилаючись на відсутність методик проведення даної категорії експертиз. Однак у 2016 році Києво-Святошинським районним судом Київської області, така експертиза була визнана доказом та прийнята до уваги під час винесення вироку. У даному рішенні йде посилення на висновок судово-психологічної експертизи з застосування поліграфа, яка дала можливість кваліфікувати діяння окремої особи у складі групи осіб, щодо нанесення тяжких тілесних ушкоджень, що спричинили смерть потерпілого. Так, одна з винних осіб не мала умислу на нанесення таких тілесних ушкоджень, що спричинили смерть потерпілого, а лише на залякування та відсутність змови на застосування мір фізичного впливу з іншими учасниками злочину. Саме такі висновки мають позитивне значення не тільки для сторони захисту, а й для особи, що вчинила, оскільки вона повинна нести покарання лише за вчинений нею злочин.

На даний час чинним КПК України, істотно змінився підхід до оцінки судом отриманих слідчим на стадії досудового розслідування доказам, а саме такого їх виду як показання. Разом з тим, згідно ст. 94 КПК України слідчий, прокурор, слідчий суддя, суд, за своїм внутрішнім переконанням, яке ґрунтується на всебічному, повному й неупередженому дослідженні всіх обставин кримінального провадження, керуючись законом, оцінюють кожний доказ з точки зору належності, допустимості, достовірності. Однак ч.4 ст. 95 КПК України фактично зобов'язує суд обґрунтовувати свої висновки лише на показаннях, які він безпосередньо сприймав під час судового засідання, або отриманих у порядку передбаченому ст. 225 КПК України. Висновок експерта, на відміну від показань, має більш доказове значення, хоча також вивчається.

В даному випадку судово-психологічна експертиза з використанням поліграфа має цікаві аспекти. З одного боку, це висновок експерта, який не піддається таким сумнівам, як показання. З іншого боку під час проведення даної експертизи, особа, яка надала свою згоду, викладає обставини вчиненого злочину, який би статус у кримінальному провадженні

вона не мала. Візьмемо за приклад для початку показання підозрюваного. Експерт, на підставі постанови слідчого, задає питання, які цікавлять орган досудового розслідування, щодо обставин вчиненого злочину, участь підозрюваного у даному злочині, його ставлення до вчиненого правопорушення та яку безпосередню участь він у ньому приймав. З цього випливає, що під час проведення експертизи підозрюваний фактично дає показання у вигляді конкретних відповідей «так» чи «ні», щодо всіх відомих йому обставин, а експерт вже дає висновки, щодо їх правдивості. Аналогію можливо застосувати й до показань свідка та потерпілого, які також під час проведення експертизи, дають показання щодо відомих їм обставин у формі відповідей «так» чи «ні». Аналізуючи вищенаведене постає питання, чи можуть дані показання буди використаними в суді саме, як показання, оскільки суддя не сприймав їх безпосередньо під час судового засідання, але ж вони мають форму висновку експерта, який визнається доказом та не піддається таким сумнівам, як показання зафіксовані протоколом допиту слідчого? Гадаю на дане питання в чинному законодавстві не існує відповіді, не зважаючи на те чи проводиться дана експертиза в державній установі, чи до СПЕ залучається особа, яка визнається постановою слідчого або ухвалою суду судовим експертом, що повністю відповідає і допускається процесуальним законодавством України.

Зміни до законодавства: легалізація поліграфа при проведенні судових експертиз.

Окремо слід зазначити, що 27 липня 2015 року в Україні Міністерством юстиції України поліграф був визнаний як метод, який може бути використаний судовими експертами при здійсненні судових експертиз та експертних досліджень. Зокрема опитування із застосуванням спеціального технічного засобу – комп'ютерного поліграфа можуть проводитися з метою отримання орієнтовної інформації у кримінальних, цивільних, адміністративних, господарських та інших справах, а також за запитом зацікавлених фізичних (юридичних) осіб.

27.07.2015 Міністерством юстиції України було видано наказ від 27.07.2015 № 1350/5 «Про внесення змін до наказу Міністерства юстиції України від 8 жовтня 1998 року № 53/5, а саме про внесення змін до Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень, які зокрема були доповнені новим пунктом 6.8 в розділі VI «Психологічна експертиза» такого змісту:

6.8. З метою отримання орієнтувальної інформації можуть проводитися опитування із застосуванням спеціального технічного засобу – комп'ютерного поліграфа.

6.8.1. Предметом опитування із застосуванням спеціального технічного засобу – комп’ютерного поліграфа є отримання орієнтувальної інформації щодо:

- ступеня ймовірності повідомленої опитуваною особою інформації;
- повноти наданої опитуваною особою інформації;
- джерела отриманої опитуваною особою інформації;
- уявлень опитуваної особи про певну подію;
- іншої орієнтувальної інформації, необхідної для конструювання версій розслідування певних подій.

6.8.2. Такі опитування можуть проводитись тільки за наявності письмової згоди особи, яка проходить опитування.

Підводячи підсумки, можливо зробити висновки, що застосування поліграфа під час проведення СПЕ на будь-якій стадії та у будь-якій галузі права, має як позитивні так і негативні моменти, а також багато не вирішених питань. Однак, що стосується кримінального права та кримінально-процесуального законодавства, особливо під час розслідування кримінальних проваджень, безумовно можливо відмітити позитивний момент в тому, що поліграф надає можливість слідчому встановити не тільки причетність особи до вчиненого злочину, а й її психічне ставлення до вчинюваної дії чи бездіяльності, тобто форму вини. Сформувати не тільки своє внутрішнє переконання для прийняття відповідного процесуального рішення, а й судді під час винесення вироку.

Космина Наталия Николаевна

заведующая отделом исследования материалов, веществ и изделий Харьковского НИЭКЦ, кандидат юридических наук, старший научный сотрудник

ОБНАРУЖЕНИЕ И ВЫЯВЛЕНИЕ МЕСТ СОКРЫТИЯ ПРЕСТУПНИКАМИ НАРКОТИЧЕСКИХ СРЕДСТВ И ПСИХОТРОПНЫХ ВЕЩЕСТВ

В статье рассматриваются способы возможных мест транспортировки наркотических средств и психотропных веществ различными видами транспортных средств.

В статті розглянуті приклади місць можливого транспортування наркотичних засобів, психотропних речовин різноманітними засобами транспорту.

The article deals with the possible ways of transportation of narcotic drugs and psychotropic substances places various types of vehicles.

Статистические данные и следственная практика свидетельствуют, что количество выявленных преступлений, связанных с незаконным оборотом наркотических средств, ежегодно увеличивается. Преступники постоянно усовершенствуют формы и методы преступной деятельности, разрабатывают новые способы их сокрытия, маскировки, противодействуют расследованию и выявлению виновных.

Понятно, что результативность борьбы с преступлениями, связанными с незаконным оборотом наркотических средств, психотропных веществ, непосредственно связана с уровнем профессионального мастерства правоохранителей, с умением применять специальные знания, приборы, новые методики к проведению следственных действий, как самостоятельно, так и с помощью соответствующих специалистов.

Вопросы тактики проведения следственных действий, в том числе с участием специалистов при расследовании преступлений, связанных с незаконным оборотом наркотических средств и психотропных веществ, рассматривали В. Г. Баяхчев, И. И. Курилев, О. П. Калинин, С. Ю. Косарев, Г. М. Меретуков, А. В. Одерий, В. М. Лисенко, С. О. Роганов, И. Г. Шурухнов и др.

Общие вопросы проведения следственного осмотра и обыска в научной литературе освещены, на наш взгляд, достаточно тщательно, поэтому акцентируем внимание на тех особенностях, которые касаются работы специалиста, принимающего участие в осмотре и обыске при расследовании преступлений, связанных с незаконным оборотом наркотических средств и психотропных веществ.

При осмотре места происшествия и обыске помощь специалиста следствию состоит в следующем:

Основным средством доставки наркотиков по-прежнему остается железнодорожный транспорт, автомобильный транспорт, воздушный.

Весьма важным для сотрудников правоохранительных органов, занимающихся вопросами борьбы с незаконным оборотом наркотиков, представляется поиск мест сокрытия наркотиков во время перевозки различными видами транспорта, а также в момент их хранения распространителями, потребителями и другими участниками преступления. [1]

Наиболее вероятными местами скрытого хранения наркотиков на железнодорожном транспорте являются:

в железнодорожных вагонах:

– плафоны электрического освещения; верхний люк нерабочего тамбура;

электропульт в купе проводника; третьи полки плацкартных и купейных вагонов; аккумуляторный отсек; хозяйственные отсеки в коридоре вагона; бак забора воды в туалете; вентиляционный люк в купе; вагон-ресторан; коридор вагона со стороны переходного тамбура; неработающие платформы ночного освещения; кабина машиниста.

Кроме того, для хранения наркотиков могут использоваться и другие вещи и предметы:

– мешки с пустой посудой, которые проводники сдают в парках отстоя; сумки, маскируемые сверху овощами, фруктами и т.д.; свертки, выбрасываемые на ходу поезда.

При посадке или выходе из вагона груз с наркотиками отдается «яйцам», которых трудно заподозрить в провозе (инвалиды, дети, женщины с детьми и другие).

На вокзалах преступники могут использовать для хранения наркотиков автоматические камеры хранения, камеры хранения ручной клади, багажные отделения, контейнерные площадки.

Места скрытого хранения наркотиков в автотранспорте.

При досмотре автомобиль делится на три зоны поиска.

1. При досмотре передней части автомобиля проверяются:

– обратная сторона номерного знака; внутренняя часть бампера; брызговики передних колес; воздухопроводы системы вентиляции; пространство между воздушным фильтром и карбюратором; пространство под аккумуляторной батареей; колпаки передних колес; пространство за фарами в передних крыльях.

2. При досмотре салона автомобиля проверяются:

– задняя часть приборной доски; пространство за приемником; воздухопроводы системы вентиляции; пепельница и ее содержимое; коврик (особое внимание обратить на вздутие, швы, разрывы); предметы в салоне; пространство между сиденьями, под сиденьями; обивка дверей и потолка; спинка сидений.

3. При досмотре задней части автомобиля проверяются:

– содержимое багажника; запасное колесо; внутренняя часть крышки багажника; задние крылья и бампер, габаритные фонари; брызговики задних колес; бензобак.

Дополнительными местами сокрытия наркотиков в транспорте являются замаскированные наркотики в различных грузах, перевозимых

автотранспортом, внешние части кабины грузовика, специально оборудованные тайники в полу и стенах рефрижераторов.

В процессе осмотра автотранспорта необходимо обращать внимание на наличие кнопок или рукояток для открывания каких-либо дополнительных отсеков.

Как показывает отечественный и зарубежный опыт правоохранительных органов по обнаружению наркотиков, перевозимых в самолетах, для этого используются конструктивные полости самих самолетов, перевозимые грузы и багажи пассажиров.

Важными факторами, увеличивающими вероятность перевозки наркотиков, считаются следующие: страна, которой принадлежит самолет; маршрут самолета; посадка в странах-производителях наркотиков; место отправки груза.[2]

Наркодельцы используют два способа для перевозки наркотиков самолетами:

Первый заключается в создании преступной группы. Преступная группа обычно имеет дело с большим количеством наркотиков. В ее состав могут входить все члены экипажа или некоторые из них, наземный персонал. Технические приемы, позволяющие спрятать наркотики, могут быть очень простыми и необычайно сложными. Члены группы располагают достаточным количеством времени, чтобы спрятать наркотики, они могут не спешить с их выгрузкой после прибытия самолета.

Второй способ подразумевает работу одного-двух перевозчиков небольших партий наркотиков.

В редких случаях привлекаются члены экипажа. Тайники не отличаются сложностью, т.к. перевозчик ограничен во времени.

В том случае, если принимается решение по досмотру самолета, разрабатывается план этого мероприятия. Он должен включать в себя все детали оперативных приемов, действий на случай непредвиденных обстоятельств, требующих принятия быстрых решений, перехвата наркотиков и доклада по инстанции.

Прежде чем начать осмотр, следует изучить строение самолета, чтобы быть уверенным в следующем:

– самолет разделен на несколько отсеков (данные об этом облегчат осмотр); для осмотра намечены все отсеки, несмотря на то, что был запланирован осмотр лишь некоторых из них; сотрудники имеют свободный доступ к отсекам самолета и знают, где находятся переборки, панели, пустоты, между внешней и внутренней обшивкой самолета, каждый тщательно проверяет закрепленный за ним отсек (работа проводится одновременно всеми сотрудниками).

Для осмотра должен быть подготовлен весь необходимый материал: – фонари с новыми батарейками; отверстия, зонды, зеркала; резиновые перчатки; сумки и пакеты для хранения наркотиков; бланки для документирования.

Огромные деньги, получаемые в результате наркобизнеса, позволяют не только использовать конструктивные полости транспортных средств, грузов, предметов обихода, но и специально изготавливать либо реконструировать эти транспортные средства для перевозки наркотических средств.

Особым способом перевозки наркотиков, с которыми чаще всего сталкиваются сотрудники правоохранительных служб в аэропортах, является провоз их внутри тела.

Использование возможности помещения предметов в полости организма человека с целью их сокрытия от обнаружения известно сравнительно давно, в последнее время данный метод активно используется при перевозке наркотиков.

В настоящее время получили распространение два основных способа внутриполостного сокрытия предметов (в частности, наркотиков): путем заглатывания их в желудок через пищевод – «глотатели» путем помещения их в ректальные или вагинальные полости – «заталкиватели».

Чаще используется способ перевозки наркотиков путем заглатывания. К «глотателям» относятся перевозчики, которые помещают контейнеры с наркотиками в желудок через пищевод путем их заглатывания. Для того, чтобы обеспечить сохранность наркотиков и избежать контакта со средой организма человека, наркотики помещаются в специальные небольшие контейнеры, которые обычно упакованы в пленку из пластиковых материалов для сохранения упаковки от разрушения вследствие воздействия желудочного сока, содержащего кислоту.

Практика показывает, что перед тем, как проглатывать контейнеры с наркотиками, перевозчик должен отказываться от приема пищи в течение примерно 48 часов. Процесс проглатывания, в зависимости от разных условий, может быть очень продолжительным и занимать от 2 до 16 часов. С того момента, как контейнеры с наркотиками проглочены перевозчиком, они выходят из-под его контроля до момента их извлечения из организма.

Приведенные выше способы сокрытия и маскировки наркотических средств, используемые наркодельцами при их транспортировке, не являются исчерпывающими. Поэтому от сотрудников правоохранительных органов требуется особое внимание и наблюдательность за поведением и выявлением лиц, причастных к незаконному обороту наркотических средств и психотропных веществ.

Список використаних джерел та літератури:

1. Шурухнов И. Г. Расследование незаконного изготовления, хранения, приобретения, перевозки и сбыта наркотических средств: лекция Академии МВД СССР / Шурухнов И. Г. – М. – 1990. – 27 с.
2. Косміна Н. М. Актуальні проблеми боротьби з незаконним обігом наркотиків на транспорті. Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції: Актуальні питання боротьби зі злочинністю на транспорті. (Одеса, 8–9 черв. 2000 року). – Одеса: НДРВВ ОІВС, 2000. – С. 131–136.

Мироненко Андрій Олексійович

старший слідчий в ОВС слідчого відділу УСБУ у Вінницькій області

МІЖНАРОДНЕ СПІВРОБІТНИЦТВО У КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕННЯХ

Актуальність міжнародного співробітництва у кримінальних провадженнях.

У сучасних умовах посилення транснаціонального характеру злочинності все більша кількість осіб, які обвинувачуються у вчиненні злочинів на території окремої держави, намагаються уникнути відповідальності, переховуючись у іншій країні. Відтак, одним із пріоритетних шляхів вирішення цієї проблеми є ефективне міжнародне співробітництво з питань боротьби зі злочинністю.

Поняття, завдання та правова основа міжнародного співробітництва під час кримінального провадження.

Чинний Кримінальний процесуальний кодекс України містить окремий розділ IX «Міжнародне співробітництво під час кримінального провадження» покликаний для з'ясування саме таких окремих положень кримінального процесу, як поняття, завдання та загальні засади міжнародного співробітництва, міжнародної правової допомоги при проведенні процесуальних дій, видачі осіб, які вчинили кримінальне правопорушення (екстрадиції), кримінального провадження у порядку перейняття, визнання та виконання вироків іноземних судів та передання засуджених осіб. Також слід зазначити, що крім КПК України правову основу міжнародної правової допомоги у кримінальних провадженнях складають Конституція України, загальновизнані засади та норми міжнародного права, міжнародні договори України, Кримінальний кодекс України, ряд законів України щодо діяльнос-

ті правоохоронної та судової системи, а також щодо ратифікації міжнародних договорів України про правову допомогу у кримінальних провадженнях, що встановлюють загальні та спеціальні правила, з урахуванням яких повинна реалізовуватися міжнародна взаємодія по розслідуванню кримінальних правопорушень різноманітних видів.

Процесуальний порядок надання міжнародної правової допомоги під час проведення процесуальних дій.

Якщо під час кримінального провадження виникла необхідність у проведенні на території іншої держави огляду, виїмки, допиту чи інших процесуальних дій, передбачених КПК України, то слідчий, прокурор чи суд України, в провадженні якого знаходяться матеріали, надсилає на ім'я уповноваженого (центрального) органу України запит про необхідність у здійсненні міжнародної допомоги. В міжнародних договорах про правову допомогу запит про правову допомогу називається дорученням, вимогою чи проханням.

Сутність видачі (екстрадиції) особи, яка вчинила злочин.

У Кримінальному процесуальному кодексі України термін «екстрадиція» вживається у значенні видачі особи державі, компетентними органами якої ця особа розшукується, для притягнення до кримінальної відповідальності або виконання вироку. Екстрадиція включає офіційний запит про видачу особи, її встановлення на території однієї держави, перевірку обставин, що можуть перешкоджати видачі, а також прийняття рішення за запитом та фактичну передачу такої особи іншій державі, компетентні органи якої звернулися із запитом про видачу.

Кримінальне провадження у порядку перейняття.

Перейняття кримінального провадження – здійснення компетентними органами однієї держави розслідування з метою притягнення особи до кримінальної відповідальності за злочини, вчинені на території іншої держави, за її запитом. Фактично ж перейняттям кримінального провадження (як від іноземних держав, так і компетентному органу іншої держави від України) є заміна суб'єкту, який проводить досудове розслідування з обов'язковою передачею його відповідальності за ведення процедури кримінального провадження.

Визнання та виконання вироків іноземних судів та передання засуджених осіб.

Підставою виконання вироку іноземної держави є запит про виконання вироку суду іноземної держави, який розглядається протягом тридцяти днів Міністерством юстиції України. Якщо запит, відповідає умовам, передбаченим міжнародними договорами України, то Міністерство юстиції

України направляє суду першої інстанції клопотання про визнання і виконання запиту.

Сасенко Дмитро Владиславович
аспірант Харківського національного
університету внутрішніх справ

КРИМІНАЛІСТИЧНА КЛАСИФІКАЦІЯ ЗЛОЧИНІВ, СКОЄНИХ ОРГАНІЗОВАНИМИ ГРУПАМИ

Проаналізовано наукові підходи до криміналістичної класифікації злочинів та виокремлено п'ять груп злочинів вчинених організованими групами.

Проблема криміналістичної класифікації окремих видів злочинів були предметом наукових досліджень. Зокрема, в роботах Л. М. Давиденка, В. П. Корж, В. Г. Лукашевича, Г. А. Матусовського, В. В. Тіщенко, та інші. Водночас криміналістична класифікація злочинів вчинених організованими групами недостатньо досліджена в науці криміналістиці. Варто зазначити, що В. П. Корж виділяє три групи економічних злочинів, скоєних організованими злочинними утвореннями, які були покладені в основу криміналістичної класифікації досліджуваних злочинів. До першої групи автор відносить злочини проти власності вчинені у сфері економічних відносин спеціальним суб'єктним складом: організованою групою, злочинною організацією, спільнотою. Це злочини проти власності (корисливо-ненасильницького характеру): крадіжки, привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем шахрайство. До другої групи В. П. Корж відносить злочини вчинені організованою групою, злочинною організацією, у сфері господарської діяльності, а до третьої групи – злочини у сфері службової діяльності вчинені організованими групами корумпованих службових осіб органів влади та управління [3, с. 47].

Заслуговує на увагу точка зору Ю. В. Александрова, який злочини насильницької спрямованості поділяє на три групи:

- перша – некорисливі злочини
- друга – корисливі
- третя – злочини які посягають на основи національної або громадської безпеки, а також на авторитет органів державної влади і місцевого самоврядування.

Насильницькі некорисливі злочини (суто насильницькі) кульмінацією мають безпосередньо насильство, вчинивши яке, злочинець вважає, що досяг своєї мети. Мотивами цих злочинів можуть бути помста, ревнощі, заздрість, хуліганські спонування, гіпертрофований статевий інстинкт, садистські нахили [1, с. 84].

Аналіз юридичної літератури, вивчення матеріалів судової практики дозволяє нам виокремити злочини вчинені організованими групами та згрупувати їх відповідно з урахуванням кримінально-правових та криміналістичних критеріїв. За результатами наших досліджень кожен третій злочин скоєний організованими групами – економічної спрямованості, тоді як кожен четвертий – корисливі-майновий, а кожен п'ятий злочин – корисливі – насильницької спрямованості. У зв'язку, з цим ми виділяємо шість груп злочинів, вчинених організованими групами. Насамперед, це злочини економічної спрямованості, корисливі-насильницькі, корисливі – майнові, корисливі, насильницькі та інші.

Формулювання «злочини економічної спрямованості» вживається у подвійному розумінні оскільки з одного боку, йдеться про соціальну спрямованість злочинних посягань, сферу суспільних відносин, а з другого спрямованість пов'язується із наявністю економічного інтересу та мети – отримання незаконної вигоди [2, с.105].

Перша група – це злочини економічної спрямованості, вчинені організованими групами, їх доцільно поділити на дві підгрупи :

- злочини проти власності вчинені організованими групами: економічне шахрайство, привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем;

- злочини у сфері господарської діяльності вчинені організованими групами: легалізація (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, виготовлення, збут та використання підроблених недержавних цінних паперів, незаконне використання знака для товарів і послуг, фірмового найменування, кваліфікованого зазначення походження товару, та інші.

Друга група – це злочини корисливі – майнової спрямованості, вчинені організованими групами. Зокрема, крадіжка, контрабанда наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів та інші у сфері незаконного обігу наркотиків.

Третя група – включає корисливі – насильницькі злочини, вчинені організованими групами, що характеризуються корисливою мотивацією і насильницьким способом вчинення. Насамперед : грабїж, розбій, вимагання, експлуатація дітей, використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом.

Четверта група це – насильницькі злочини вчинені організованими групами. До них варто відносити: незаконне позбавлення волі або викра-

дення людини; примушування працівника транспорту до невиконання своїх службових обов'язків; погроза або насильство щодо працівника правоохоронного органу; примушування до виконання або невиконання своїх цивільно-правових зобов'язань та інші.

П'ята група включає інші злочини, вчинені організованими групами, це – порушення рівноправності громадян залежно від їх расової, національної належності або релігійних переконань, незаконне переправлення осіб через державний кордон України та інші.

Вважаємо, що побудова криміналістичної класифікації злочинів, скоєних організованими групами має певне наукове та практичне значення для удосконалення методики розслідування корисливих – насильницьких, злочинів, вчинених організованими групами; для побудови методики розслідування корисливих – майнових злочинів, вчинених організованими групами; методики розслідування насильницьких злочинів, вчинених організованими групами.

Список використаних джерел та літератури :

1. Кримінологія: Курс лекцій /Александров Ю. В., Гель А. П., Семakov Г. С. – К.: МАУП, 2002. – 295 с.
2. Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика: У 3 кн. Кн. 2. Кримінологічна характеристика та запобігання вчиненню окремих видів злочинів. А. П. Закалюк.-К.: Ін Юре,2007.–115 с.
3. Корж, В. П. Теоретические основы методики расследования преступлений, совершаемых организованными преступными образованиями в сфере экономической деятельности : Монография / Корж В. П.; МВД Украины. Нац. ун-т внутр. дел. – Харьков : Изд-во Нац. ун-та внутр. дел, 2002. – 412 с.

Семекліт Єгор Валерійович

курсант 1-ї навчальної групи 2-го курсу ПШОК для СБУ НЮУ ім. Ярослава Мудрого

ТАКТИЧНІ ПРИЙОМИ ПРОВЕДЕННЯ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ ЯК КРИМІНАЛІСТИЧНІ ЗАСОБИ ДІЯЛЬНОСТІ СЛІДЧОГО

Криміналістична тактика – система тактичних загальних засад, прийомів та рекомендацій попереднього і судового слідства в цілому, а також окремих слідчих дій та оперативно-розшукових заходів, передбачених

кримінально-процесуальним законом. Під кримінальною тактикою розуміють організаційні засади діяльності по розслідуванню злочинів, особливості планування конкретних дій досудового та судового слідства, у тому числі розроблення версій, рекомендації щодо залучення громадськості до розслідування та запобігання злочинам, прийоми та рекомендації щодо проведення окремих слідчих дій [1, с.2].

На думку автора посібника по криміналістиці Волобуєва А. Ф. криміналістична тактика визначається як система наукових положень та розроблених на їх основі рекомендацій щодо організації та планування досудового і судового слідства, визначення лінії поведінки осіб, які здійснюють розслідування, прийомів проведення слідчих та судових дій, спрямованих на збирання й дослідження доказів із метою розкриття, розслідування, попередження злочинів, установлення істини у справі [2, с.78].

Як ми бачимо і в першому, і в другому визначенні присутнє поняття прийому проведення слідчих дій. З цього можна зробити висновок, що жодні слідчі дії не можуть обійтися без прийомів їх проведення. Це одна з невід'ємних складових роботи слідчого, яка використовується ним відповідно до конкретної ситуації і є найбільш доцільною і корисною.

Доцільність застосування слідчим конкретного прийому визначається ситуацією, яка склалась в процесі проведення слідчих (розшукових) дій. Але в той самий час застосування слідчого прийому не закріплено в законодавстві і не має обов'язкового характеру. Саме ситуація вказує на доцільність застосування певного слідчого прийому, а не будь якого іншого. Проте існують ситуації, коли використання будь-яких слідчих прийомів недоцільно і слідчому доводиться відмовитись від них взагалі, бо вони не принесуть користі на даному етапі слідчих дій.

В. Ю. Шепітько пропонує виділяти три частини у структурі криміналістичної тактики:

1. Загальні положення (поняття і предмет криміналістичної тактики, її принципи, елементи планування і організації розслідування, вчення про криміналістичну версію та ін.);

2. Підгалузі (слідча тактика, судова тактика, тактика розшукової діяльності, тактика злочинної діяльності);

3. Окремі наукові теорії (теорія прийняття тактичних рішень, теорія слідчої ситуації, теорія систематизації тактичних прийомів та ін.).

Структурність криміналістичної тактики можна простежити на її елементному складі, який передбачає виділення тих «часток», на яких ґрунтується тактика:

1. тактичний прийом як спосіб здійснення процесуальної дії, спрямований на досягнення її мети;

2. тактична рекомендація – науково обгрунтована та перевірена практикою порада щодо вибору і застосування засобів, прийомів та форм поведінки;

3. система (підсистема) тактичних прийомів – упорядкована сукупність взаємопов'язаних та взаємозумовлених прийомів, що мають цільову спрямованість у процесі її реалізації (іноді систему тактичних прийомів іменують тактичною комбінацією);

4. тактика слідчої (судової, оперативно-розшукової) дії, яка охоплює весь типовий тактичний комплекс можливого її здійснення, реалізації;

5. система слідчих або інших дій (тактична операція), яка спрямована на виконання завдання розслідування у відповідній слідчій ситуації [3, с.157].

Як ми можемо бачити на першому місці стоїть тактичний прийом, як один з найважливіших способів здійснення процесуальної дії, що спрямований на досягнення її мети. Функції криміналістичних прийомів поділяються на дві частини: загальну та спеціальну.

Загальні функції:

- пізнавальна – пов'язана з отриманням доказової інформації у виконанні окремих процесуальних дій;
- прогностична – дозволяє слідчому правильно обрати спосіб дії, щоб реалізувати мету процесуальної дії;
- прогностична – дозволяє слідчому правильно обрати спосіб дії, щоб реалізувати мету процесуальної дії;
- регулятивна – припускає можливість впливу на слідчу ситуацію і ситуацію процесуальної дії;

До спеціальних функцій належать:

- викриття – дозволяє, наприклад, викрити неправдиву заяву, встановити обмову;
- спонукання – актуалізація в пам'яті забутого, стимулювання до давання показів;
- корекція – усунення перекручень, уточнення показань, усунення суперечностей;
- діагностика – визначення добровільності видачі об'єктів;
- усунення протидії особи – подолання опору особи у проведенні процесуальних дій;

За класифікацією тактичні прийоми поділяються на такі:

- За видом процесуальної дії (тактичні прийоми огляду місця події, допиту, очної ставки, обшуку, виїмки, пред'явлення для впізнання тощо);

- за діапазоном застосування (тільки в окремих слідчих діях, у багатьох слідчих діях);
- за об'єктом спрямованості (вплив на людину, дослідження матеріального середовища);
- за характером інформації (ті, що ґрунтуються на словесній, матеріальній чи логіко-розумовій інформації);
- за обов'язковістю виконання (обов'язкові, рекомендаційні).
- відповідно до завдань слідчої діяльності (пізнавальні та організаційно-управлінські) [4, с.149].

При використанні тактичного прийому слідчому необхідно враховувати, що потрібно використовувати не будь-який прийом, а найбільш доцільний та ефективний в конкретній ситуації.

Підсумовуючи викладене, зазначимо, що тактичні прийоми проведення слідчих (розшукових) дій слугують важливими тактико-криміналістичними засобами досягнення мети та підвищують результативність та ефективність діяльності слідчого. Також, на відміну від кримінально-процесуальної норми, тактичний прийом проведення слідчих дій застосовується вибірково і ситуативно.

Список використаних джерел та літератури:

1. Криміналістична тактика / Система «ЛІГА:ЗАКОН» – довідкова інформація з практики застосування термінів, слів та словосполучень у юриспруденції (від 18.06.2007 р.).
2. Криміналістика. Навчальний посібник / Волобуєв А. Ф. – К., 2011 .
3. Криміналістика: підручник / [В. Ю. Шепітько, В. Г. Коновалова, В. А. Журавель та ін]; за ред. В. Ю. Шепітька. – [5-е вид., перероб. і доп.]. – Х.: Право, 2011.
4. Криміналістика. Навчальний посібник / Р. І. Благуга, Р. Сибірна, В. М. Барняк та ін.; за заг.ред. Є. В. Пряхіна – К.: Атіка, 2012.

Чорний Геннадій Олексійович

доцент кафедри криміналістики НЮУ
ім. Ярослава Мудрого, кандидат юри-
дичних наук

ОСОБЛИВОСТІ ТАКТИКИ ОГЛЯДУ МІСЦЯ ВИБУХУ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ ТЕРОРИЗМУ

В науковій доповіді розглядаються актуальні питання застосування системи тактичних прийомів огляду місця вибуху, при розслідуванні зло-

чинів терористичної спрямованості відповідно до положень діючого законодавства України.

The scientific paper discusses current issues of the application of the system of tactics of inspection of the scene of the explosion, the investigation of terrorist crimes in accordance with the provisions of current legislation of Ukraine.

Метою доповіді є розкриття сутності завдань слідчого, прокурора, пов'язаних як з виявленням, дослідженням слідів вибуху так й пізнавальних завдань по висуненню та перевірці версій щодо події вчинення вибуху.

Одним з найбільш поширених способів вчинення злочинів терористичної спрямованості на сучасному етапі боротьби з злочинністю є вчинення вибухів. У криміналістиці поняття «вибух» розглядається як звільнення великої кількості енергії за короткий проміжок часу. Вибух призводить до утворення сильно нагрітого газу (плазми) з дуже високим тиском, який при розширенні надає механічний вплив (тиск, руйнування) на навколишні тіла. У твердому середовищі супроводжується руйнуванням і дробленням. Вибух здійснюється найчастіше за рахунок звільнення хімічної енергії вибухових речовин. (Белкин Р. С. Криминалистическая энциклопедия. – М.: Мегатрон XXI, 2000. – 2-е изд. доп. – 334 с).

Огляд місця вчинення вибуху слідчий, прокурор здійснює у відповідності з правилами ст. ст. 223 та 237 КПК України. Якщо в результаті вибуху сталися людські жертви, то огляд передбачає чітке дотримання положень ст. 230 КПК України (порядок огляду трупа).

Метою проведення огляду є вирішення наступних завдань:

– завдання, пов'язані з виявленням і фіксацією слідів (як матеріального, так і ідеального характеру), які стосуються обставин вчинення кримінального правопорушення;

– завдання, пов'язані з пізнавальною діяльністю, шляхом висунення як первинних припущень про характер подій («плаваючий силует»), так і висунення в кінцевому рахунку самих слідчих версій.

На початковому етапі проведення огляду вищезазначені процесуальні особи зустрічаються з такими слідчими ситуаціями:

1. Вибух має явно терористичну спрямованість;
2. Вибух і обставини його вчинення не мають повного відображення вчинення злочину терористичної спрямованості.
3. Вибух і обставини його вчинення мають інший, не терористичний характер. (техногенний, природний або інший).

В першій слідчій ситуації дії слідчого, прокурора спрямовані насамперед на виявлення, фіксацію, вилучення і направлення на експертні до-

слідження слідів застосування вибухового пристрою і\або речовин. Дана мета досягається, насамперед, шляхом застосування такої сукупності тактичних прийомів (тактичної комбінації) як:

1. Зіставлення спочатку виявлених слідів на місці події з самою обстановкою вчинення вибуху з метою виявлення інших, що мають відношення до розслідуваного злочину, слідів.

2. Аналіз ознак виявлених на місці вибуху слідів і предметів, а саме: – час і обставини їх виникнення на місці вибуху; – їх зв'язок з місцем вибуху; – структура та властивості предметів і слідів з метою встановлення групової приналежності та\або індивідуальної ідентифікації; – механізм утворення слідів вибуху і можливі причини (об'єктивні чи суб'єктивні) їх відсутності на місці події.

Аналіз виявлених слідів дозволяє:

а. встановити причинно-наслідковий зв'язок між ними, що є важливим з точки зору кримінально-правової кваліфікації злочину;

б. встановити належність та допустимість виявлених слідів як одна з найважливіших умов їх існування як доказів у кримінальному процесі.

в. є початковим етапом для процесу висунання та перевірки версій (моделювання).

Друга слідча ситуація характеризується не повним відображенням в обстановці місця події обставин вибуху, що свідчать про його терористичну спрямованість. Це може статися внаслідок:

– пошкодження, повного або часткового знищення слідів і предметів вибуху при усуненні їх наслідків (наприклад: гасіння пожеж, викликаних вибухом, надання першої невідкладної медичної допомоги, розбір завалів, проведення пошуково-рятувальних робіт);

– можливістю вчинення злочину з використанням вибуху з інших причин чи мотивів, не пов'язаних з терористичною спрямованістю та\або діяльністю (наприклад, вчинення злочинів ОЗГ, не пов'язаної з тероризмом, вчинення злочину шляхом вибуху з метою приховати інший злочин (вибух з метою приховати розкрадання на виробництві).

В даному випадку в структуру тактичної комбінації слід віднести наступні тактичні прийоми: 1. Зіставлення спочатку отриманої інформації (даних) про вчинення злочину шляхом вибуху з виявленої на місці події слідовою картиною. Зазначена спочатку отримана інформація може відображатися у показаннях свідків, відеозображеннях з камер спостережень, відеореєстраторів транспортних засобів та інше. Особливе значення має практичний, раніше придбаний по зазначеним категоріям справ досвід огляду місць вибухів слідчого, прокурора. Застосовуючи відповідно де-

дуктивну, індуктивну форму (спосіб) мислення або аналогію можливо в загальному вигляді зіставити раніше спостерігаєму слідчим, прокурором слідову картину вибуху з реально існуючою і висунути відповідні припущення (версії) щодо втрачених, невиявлених елементів типової слідової картини.

2. Залучення до огляду місця вибуху осіб, які повідомили про злочин і інших свідків, використання спеціальних знань у галузі криміналістики, а саме залучення фахівців в області вибухотехніки, трасології, судової медицини. Свідки в силу свого процесуального статусу можуть давати показання безпосередньо щодо місця вибуху, характеру розповсюдження його наслідків (пожежа, задимленість, обвали будівлі), місця і способу зміни первісної обстановки місця вибуху при проведенні наприклад пошуково-рятувальних робіт та інше. Виходячи з отриманої інформації, вищезазначені фахівці зможуть плідно діяти на місці пригоди з метою виявлення прихованих (раніше не виявлених) слідів вибуху.

3. Аналіз ознак повного або часткового знищення слідів вибуху і точно встановлених у справі фактів.

Особливу увагу при розгляді тактики огляду місця вибуху при розслідуванні тероризму необхідно приділити такому тактичному прийому як моделювання. Останнє розглядається як можливість відтворення явищ, предметів і відноситься до загальнонаукових методів діалектичного пізнання. В даному випадку при огляді місця вибуху, пов'язаного з розслідуванням злочинів терористичної спрямованості слід говорити про ідеальне моделювання (моделювання ідеальних об'єктів). Останні пов'язані з інтелектуально-вольовими здібностями і можливостями слідчого, прокурора на основі виявлених слідів, предметів подумки повно або частково відтворити картину (обставини) вчиненого злочину. Важливу роль в побудові ідеальних моделей відіграє «плаваючий силует», що відноситься до поняття психологічного пошуку. «Плаваючий силует» слід розглядати як перманентну динамічну модель пізнавальної діяльності слідчого на початкових етапах огляду місця події (вибуху) викликану браком, малою кількістю інформації про злочин. Така модель ще не є версією, а виконує підготовчу роль на шляху до її формування та побудови цілому, хоча володіє певною реальністю.

Моделювання носить збірний характер, поєднуючи в собі одночасно дії злочинців, потерпілих, обставини та механізм вчинення злочину в цілому або щодо окремих його елементів (наприклад, елемент підготовки до вчинення або приховування злочину). Застосування моделювання дозволяє подумки з'єднати просторово розрізнені на місці вибуху сліди,

предмети і дозволяє доповнити неіснуючі, пропущені слідчим ланки пізнання події злочину типологією події, їх логікою, уявленнями про поведінку людей в аналогічних ситуаціях.

Висновок. Наприкінці необхідно зазначити, що володіння необхідним тактико-криміналістичним інструментарієм та виконання вимог діючого кримінального процесуального законодавства дозволяє ефективно, повно, всебічно провести огляд місця вибуху та наблизити розкриття та розслідування злочинів терористичної спрямованості вцілому.

Список використаних джерел та літератури:

1. Белкин Р. С. Криминалистическая энциклопедия. – М.: Мегатрон XXI, 2000. – 2-е изд. доп. – 334 .
2. Коновалова В. Е. Версия: концепция и функция в судопроизводстве. – Харьков.Консул. 2000. – 179.с.
3. Чорний Г. О. Особливості використання спеціальних знань при розслідуванні терористичних актів. Мат. Науково-практичного семінару. Вип.7. Харків. Право. 2015. С.281–286.
4. Шепитько В. Ю. Теорія криміналістичної тактики. Харків. Право.2003. – 358с.

4. ІНШІ ПИТАННЯ, ПОВ'ЯЗАНІ З ТЕМОЮ СЕМІНАРУ

Белєвцева Вікторія Вікторівна

завідувач наукової лабораторії забезпечення інформаційного правопорядку НДІ інформатики і права Національної академії правових наук України, д.ю.н., с.н.с.

Настюк Василь Якович

завідувач кафедри адміністративного права та адміністративної діяльності Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, д.ю.н., професор, член-кор. НАПрН України

ЗАГАЛЬНІ ПИТАННЯ ЗАПРОВАДЖЕННЯ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ІНФОРМАЦІЇ

Характерним для інформаційного суспільства є зростання значення прав на доступ до інформації, на захист від небажаної інформації, на інформаційне обслуговування. Новітні інформаційно-телекомунікаційні технології дозволяють розширити права громадян та організацій шляхом надання послуг доступу до будь-якої інформації, яка концентрується як в державних, муніципальних та приватних структурах. Цим правам кореспондуються обов'язки державної влади: обов'язок забезпечувати доступ до інформації; обов'язок збирати і надавати інформацію, що має суспільний інтерес і значення тощо.

До показників руху до інформаційного суспільства прийнято відносити розширення номенклатури загальнодоступної інформації і спрощення процедур доступу до неї, збільшення об'ємів інформаційних послуг. Питання доступу до інформації в умовах, коли постіндустріальні суспільства перетворюються на суспільства інформаційні, в суспільства знань, – одні з найактуальніших. Неминуче повинна відбуватися переоцінка як прав, так і обов'язків органів влади і громадян в інформаційній сфері. Інформаційне законодавство має бути орієнтоване на інтереси особи та громадянина, на підвищення якості життя, забезпечувати відкритість інформації та доступ до неї.

Отже, зростання ролі та збільшення об'ємів інформації, необхідної для забезпечення життєдіяльності суспільства, удосконалення технологій накопичення і поширення інформації збільшують потребу в інформаційних послугах, які дозволяють задовольнити публічний інтерес та є за своїм змістом публічними. Громадські структури і кожен окремий громадянин, юридична особа повинні мати можливість оперативного отримувати достовірну та об'єктивну інформацію з питань, що цікавлять їх, вільно обмінюватися інформацією.

Розвиток і широке використання в діяльності органів державної влади і органів місцевого самоврядування інформаційно-телекомунікаційних технологій призвели до появи так званих «електронних урядів».

Основними завданнями цього напрямку є розширення об'єму інформації та переліку інформаційних послуг, що надаються громадянам та юридичним особам органами державної влади і органами місцевого самоврядування з використанням інформаційно-телекомунікаційних технологій, формування механізму громадського контролю їх діяльності.

В Українській державі рух у цьому напрямі почався з моменту прийняття Стратегії розвитку інформаційного суспільства в Україні, схваленою розпорядженням Кабінету Міністрів України 15 травня 2013 року №386-р. Ця Стратегія визначає мету, базові принципи, стратегічні цілі розвитку інформаційного суспільства в Україні, завдання, спрямовані на їх досягнення, а також основні напрями, етапи і механізм реалізації цієї Стратегії з урахуванням сучасних тенденцій та особливостей розвитку України в перспективі до 2020 року. Правовою основою розроблення та реалізації Стратегії є Конституція України та Закон України «Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 роки», інші нормативно-правові акти, відповідно до яких держава створює умови для розбудови інформаційного суспільства в Україні.

Слід відзначити, що при такому активному включенні інформації до суспільних відносин їх правове регулювання характеризується безсистемністю та суперечністю.

У значній мірі це пов'язано із недостатньою розробленістю теоретичних аспектів інформації як об'єкту правовідносин. Як можна побачити, на цей час в правовій науці відносно інформації більше питань, чим відповідей, що і зумовило наше звернення до даної теми. Крім того, в умовах активного використання нових інформаційно-телекомунікаційних технологій і формування інформаційного суспільства виникають новітні відносини, які не можна «укластися» у межі існуючої правової системи.

Таке широке «входження» інформації в різні галузі права зумовлює необхідність вивчення даного феномену в цілому, не обмежуючись нормами будь-якої однієї галузі права.

У зв'язку з цим вбачається за необхідне розглядати інформацію у цілому як об'єкт правовідносин, її поняття, зміст, розкрити особливості, структуру та сутність правового режиму інформації, дослідити характеристику загального і спеціального правових режимів інформації, встановлених відносно різних груп інформації: відкритої інформації, інформації з обмеженим доступом (державної, службової, професійної, комерційної, особистої і родинної таємниць, інших видів конфіденційної інформації).

Слід відмітити, що інформація є загальнонауковим поняттям, яке досліджується з різних сторін у різних науках: природних, технічних, гуманітарних. Але сьогодні, коли відбувається формування інформаційного суспільства, суспільства знань, поняття інформації не випадково виявилось ключовим для новітніх галузей знань

Спочатку необхідність визначити поняття «інформація» виникла у представників природних наук у зв'язку з проблемою передачі, зберігання і переробки інформації, за основу бралися такі її властивості, які були пов'язані саме з цими процесами. Перший крок на шляху до наукового опису поняття інформації був зроблений фізиками Р. Клаузіусом та Л. Больцманом у XIX ст. у зв'язку з введенням в статистичну фізику поняття ентропії [1; 2]. Саме ж поняття «інформація» увійшло до руслу наукового пізнання у середині XX ст. завдяки розробці математичної теорії інформації Р. Хартлі і К. Шенноном [1; 4].

Подальший крок був зроблений роботами у сфері кібернетики і філософських концепцій постіндустріалізму. Серед них слід зазначити роботи Д. Белла, К. Вербаха, Р. Кана, Е. Кінга, І. Масуди, К. Робінсона та ін. [1; 2]. Дослідники стали звертати увагу на якісні характеристики інформації, такі як корисність, важливість, повнота, достовірність, оперативність та інші. Ці характеристики дають уявлення про значення інформації для задоволення потреб особи, суспільства, держави, комерційних структур, а перетворення значного об'єму інформації на товар, включення її до економіки, зростання впливу на економіку зажадали вивчення інформації економічними науками.

У свою чергу інформація як об'єкт правовідносин, є маловивченою проблемою в теоретичних правових дослідженнях. Особлива увага теоретичним дослідженням у цій сфері стала приділятися лише у кінці минулого століття. Комплексне дослідження інформації як об'єкту правовідносин не проводилося.

З бурхливим розвитком інформаційно-комунікаційних технологій, з активним формуванням глобального інформаційного суспільства інтер-

ес учених до цих питань закономірно посилюються. Вони розглядалися в рамках, головним чином, цивільного, кримінального, адміністративного права, істотно рідше – в рамках теорії права. Останнім часом зросла кількість міжнародних і вітчизняних конференцій, форумів, семінарів, присвячених дослідженню різних аспектів інформаційної сфери. Проте аналіз наявних дисертаційних та інших досліджень і публікацій, що стосуються регулювання відносин з приводу інформації, показав, що усі вони присвячені або окремим аспектам регулювання відносин з приводу інформації (доступу до інформації, захисту інформації, відповідальності за правопорушення в інформаційній сфері тощо), або питанням, що стосуються правового регулювання окремих видів інформації, в основному, інформації з обмеженим доступом (різного виду таємниць) [2; 3].

Слід погодитися з тими дослідниками, які стверджують, що знайшовши статус загальнонаукового поняття, інформація не стала більш зрозумілою [2]. Не дивлячись на наявний вклад до досліджуваної проблеми, необхідно визнати, що склалася об'єктивна потреба подальшого комплексного дослідження правового режиму інформації.

Комплексний підхід до регламентації правового режиму інформації дозволить забезпечити систематизацію норм за ознакою об'єкту. Складний, комплексний характер такого об'єкту правовідносин як інформація, передбачає і комплексність регулювання. Сутнісна характеристика інформації та її основні властивості й ознаки, можуть слугувати виокремленню інформацію у самостійний об'єкт правовідносин і на цій основі сформулювати загальну концепцію правового режиму інформації.

На нашу думку правовий режиму інформації можна визначити як об'єктний режим, що вводитьься законодавчим актом і дозволяє забезпечити комплексність дії (впливу) за допомогою сукупності регулятивних, охоронних, процесуально-процедурних засобів, що характеризують особливе поєднання дозволів, заборон і зобов'язань, а також гарантій щодо його дотримання.

Трансформація режиму інформації може відбуватися як у бік посилювання режимних вимог, так й у бік їх послаблення. Слід звернути увагу на те, що конфіденційність інформації і гласність, – прямо протилежні стани інформації та напрям трансформації може бути лише один: від конфіденційності у бік гласності, але не навпаки.

У результаті проведеного дослідження було встановлено, що роль держави принципово розрізняється у забезпеченні різних режимів інформації з обмеженим доступом. Отже, максимальний об'єм регулювання з боку держави доводиться на державну таємницю та конфіденційну ін-

формацію. Відносно інших видів «первинних» таємниць держава повинна поступитися правом регулювати та віддати його тим суб'єктам, які утворюють (встановлюють) ці режими. Завдання держави – забезпечити захист їх прав та інтересів з урахуванням інтересів інших суб'єктів.

Список використаних джерел та літератури :

1. Кастельє М. Информационная эпоха: экономика, общество и культура. М., 2000. – 608 с.
2. Терещенко Л. К. Правовой режим информации: Монография / Л. К. Терещенко. – М.: ИД «Юриспруденция», 2007. – 192 с.
3. Швердяев С. Н. Конституционно-правовой режим информации ограниченного доступа. // «Конституционное и муниципальное право». 2007. – № 1. – С. 21–27.
4. Шеннон К. Работы по теории информации и кибернетики: Пер. с англ./ Под. ред. Р. Я. Добрушина, О. Б. Лупанова. – М.: Иностран. лит., 1963. – 830 с.

Жувака Сергій Олександрович
детектив НАБУ

ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІЙ ПРОКУРАТУРИ НА УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ У СКЛАДІ РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ В ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ СТОЛІТТЯ

***Анотація.** Стаття присвячена інституту прокуратури в Російській імперії у першій половині ХІХ ст. Розглядається статус прокурорів у судовій системі на українських землях в складі Російської імперії.*

***Ключові слова:** інститут прокуратури; судова система; державні злочини; прокурори та страпчі.*

***Аннотация.** Статья посвящена институту прокуратуры в Российской империи в первой пол. ХІХ в. Рассматривается статус прокуроров в судебной системе на украинских территориях в Российской империи.*

***Ключевые слова:** институт прокуратуры; судебная система; государственные преступления; прокуроры и страпчие.*

***Annotation.** The article surveys the public prosecutor's office of Russian Empire of 19th century. This article scrutinizers prosecutors' status in the*

judicial system on the Ukrainian territory of Russian Empire, prosecutors' main responsibilities, level of education and welfare standards.

Key words: *public prosecutor's office; judicial system; state crimes.*

Юридичні видання часів Російської імперії викликають інтерес з позиції засвоєння фактичного матеріалу, зокрема: відомостей про державний устрій, адміністративного апарату, криміногенної обстановки, політичних процесів, економіки і структури населення країни. У зазначеній літературі ґрунтовно розглядаються питання реалізації функцій тодішньої прокуратури, що дає можливість об'єктивно усвідомити процес еволюціонування органів прокуратури. Дореволюційна історіографія, на підставі якої ми досліджували періодизацію формування правоохоронної системи, міститься у працях: І. Д. Беляєва [1], «Лекції з історії російського законодавства», М. Ф. Владімірського-Буданова «Хрестоматія по історії російського права» [2], М. М. Карамзіна [3], «Історія держави Російської», В. М. Латкіна «Лекції з історії російського права» [4], Д. П. Нікольського «Державне право» [5]. Однак, змушені констатувати, що специфіка роботи прокурорів на теренах України більшістю авторів особливо не виділялась з посеред інших земель імперії.

На теренах України з першої половини XIX століття при кожній губернії призначались губернські прокурори та губернські стряпчі. Останні ж поділялись на тих, які ведуть державні справи, та тих, які здійснювали провадження кримінальних справ. Винятковим було те, що загальний нагляд також належав начальнику губернії та правлячому сенату.

Слід зауважити, що окрім губернських прокурорів окремо функціонували спеціальні прокурори, зокрема:

- військові прокурори;
- межеві прокурори [6, ст. 21, 28, 38, 194, 235, 236–245, 988–991], які входили до складу межевої канцелярії;
- прокурори духовних справ іноземних сповідань: при Римсько-Католицької Духовної колегії, Євангелічно-Лютеранської Генеральної Консисторії та Армяно-Григоріанського Синоду.

Прокурорський нагляд, як складова механізму державного управління, був спрямований на виконання законів в Російській імперії, що визначало три основні напрями:

- охорона загального благоустрою в губерніях та областях;
- нагляд за державними органами управління;
- нагляд за судами та управами.

Перший блок функцій встановлював обов'язок губернських прокурорів та його помічників (губернських стряпчих) – *«иметь единственным*

своим предметом непосредственный надзор за порядком производства дел в местах губернских» [7, ст. 2473]. Таким чином, здійснювалась функція загального прокурорського нагляду. Спершу встановлювалось, що губернські прокурори та стряпчі мали чинити *«Содействие своими заключениями к точному уразумению силы законов»*, що полягало у тлумаченні законів та інших нормативно-правових актів, роз'ясненні їх суті, а також оголошення можливих правових наслідків за умови недотримання окремих приписів.

Особливою функцією визначалось (мова оригіналу): *«Наблюдение за точным исполнением узаконений, охранение порядка ими установленного, и содействие в пресечении противоправных им деяний и злоупотреблений»*. Серед особливих правопорушень, на які винятково мали реагувати губернські прокурори, було порушення вірності присязі. Суб'єктами цього протиправного діяння встановлювались службовці губернських управ. Відповідно такими посадовцями визналися: начальник губернії, службовці Казенної палати, палати державного майна, палати кримінального суду, палати цивільного суду, *«Совестного суда»*, *«Приказа общественного призрения»* *«Городскими управами»*, *«управами благочиния»*, міською думою або депутатськими зборами, до складу яких також входили городові магістрати, народні комісії продовольства, *«Уездные комитеты общественного здоровья»*, *«Попечительства о земских повинностях и особья о земских повинностях их присутствия»*, *Попечительные тюремные комитеты и их отделения»*, статистичні комітети, митниці та митні застави, поштамти та поштові контори, контори іноземних поселенців, *«межевые конторы»*. Перелік структурних підрозділів не був вичерпним, оскільки в залежності від географічних та економічних особливостей адміністративної одиниці могли створюватися державні установи, зокрема: сольові контори, міські будівельні комітети, карантини тощо.

Окрім нагляду за центральними органами в губернії, прокурори здійснювали контроль за діяльністю у містах градоначальників (в уїздах – городничих) та обер-поліцмейстерів.

До прямих обов'язків губернського прокурора входило присутність у місцевих комітетах *«Земских повинностей»*, комісії *«Народного продовольствия»*, статистичному комітеті, *«Попечительном о Тюрмах в комитете»* (у званні директора).

До особливо небезпечних діянь, вчинення яких губернський прокурор мав суворо переслідувати, було порушення суспільної тиші, очевидно йшлося про недопущення бунтів та заколотів проти державної влади як серед дворянства, так і серед нижчих верств населення.

Окремою функцією губернського прокурора було реагування на дії, пов'язані зі спричиненням *«ущерба казенного и общественного»*, тобто запобігання розкраданню, знищенню або пошкодженню державного чи приватного майна.

Губернський прокурор мав суворо протидіяти проявам *«лихоимства»*. В *«Уложение о наказаниях уголовных и исправительных»* під *«лихоимством»* розумілося (мова оригіналу): *«Кто, для учинения либо допущения чего либо противнага обязанностям службы, примет в дар деньги, вещи или что то иное, сколько бы впрочем сумма денег или цена вещи им полученных ни была малозначительна, то за сие злоупотребление власти или доверенности начальства приговаривается, смотря по обстоятельствам, более или менее увеличивающих или уменьшающих вину его»* [8; с. 120; 137].

Губернські прокурори та страпчі зобов'язувались наглядати за недопущенням здійснення забороненої торгівлі та перешкоджання дозволеним торгівлі. Досить нестандартною функцією прокурорів була боротьба з *«нарушение правил благочиния и поущение соблазнов»*. До порушення правил *«благочиния»* відносились невиконання розпоряджень, вимог і постанов уряду і поліцейських, злісна непокора і образа поліцейських, жандармів, порушення порядку у церкві, бійки в громадських місцях, відкриття без дозволу театральних вистав, жебрацтво; порушення проти громадського благоустрою, полювання без дозволу, рибна ловля в заборонений час тощо[9]. Із зазначеного можливо дійти висновку, що порушення правил *«благочиния»* це категорія проступків, яка, по-перше, мала незначну суспільну небезпеку, по-друге, не підпадала під ознаки кримінально-карного діяння, по-третє, рішення по цим проступкам, приймались органами поліції, а не у судами.

Губернський прокурор зобов'язувався слідкувати за недопущенням серед службовців *«непослушания и ропота»*, а також *«лености и медленности в исполнении повелений и в исправлении дел»*. З наведеного очевидно, що прокурорам доводилось здійснювати в деякій мірі управлінсько-наглядові функції у частині контролю за виконанням службовцями наказів і розпоряджень вищестоящого керівництва.

Наступною функцією закріплювалось здійснення нагляду за не присвоєнням службовцями владних повноважень на території, яка не відноситься до їхньої губернії, а також вирішення сумнівів, що викають з цього приводу. Тож за прокурорами визначалась в деякій мірі контрольна функція щодо розподілу владних повноважень за територіальним принципом.

Не менш важливою функцією прокурора був нагляд за пенітенціарною системою. У документі, який іменувався як: «Устав о содержащихся под стражею и о ссыльных», прямо передбачалось (мова оригіналу): «Посещение тюрем, рабочих смиренных домов; попечение о доставлении положенного содержащихся в них продовольствия, надзор дабы не были употребляемые при заключении арестантов орудия, законом запрещенныя, просмотр и отправлении бумаг, написанных людьми, содержащимися под стражей». Губернські прокурори і стряпчі зобов'язувались щотижня відвідувати тюремні заклади, робочих, і так званих «смирительных домов». Відповідно до вказаного документу губернські прокурори та стряпчі оглядали одяг та взуття ув'язнених під час проходження етапу (партії) через губернські міста [10, с. 393–592].

Таким чином, нами були визначені особливості прокурорських функцій на українських землях у складі Російської імперії у першій половині XIX століття.

Список використаних джерел та літератури:

1. Беляев, И. Д. Лекции по истории русскаго законодательства / И. Д. Беляев. – М.: Типо. лит. С. А. Петровскаго, 1879. – 730 с.
2. Владимирский-Буданов М. Ф. Хрестоматия по истории русского права / М. Ф. Владимирский-Буданов – СПб.: Тип. С. В. Кульженко, 1887. – 248 с.
3. Карамзин, Н. М. История государства Российского [Текст] / [соч. Н. М. Карамзина]. – Изд. 2-е, испр. – Санкт-Петербург: Изданием братьев Слѣниных: В тип. Н. Греча, [1818–1829] в Т. 6: 1819. – 367 с.
4. Латкин, В. Н. Лекции по истории русского права, читанные в Императорском Училище правоведения профессором В. Н. Латкиным. – СПб.: тип. С.-Петербур. одиноч. тюрьмы, 1912. – 500 с.
5. Никольский, Д. П. Государственное право: [Курс лекций] / Дмитрий Никольский; [Семейный ун-г. Юрид. фак.]/ Д. П. Никольский. – Спб., 1904. – 144 с.
6. Устав о производстве межевания. Свод законов Российской Империи. Том десятый. Часть III. Законы Межевые. – Тип. Второго Отделения Собственной Е. И. В. Канцелярии. Спб, 1857. – 343 с.
7. Сводъ законовъ Россійской имперіи. Томъ второй. Часть I. Общее губернское учреждение Государя Императора Николая I изд. 1857. Том второй. Издательство второго отделения Собственной Его Императорства Величества Канцелярия. – 1857. Спб. – 1474 с.
8. Свод Законов Российской Империи [Текст] / Том пятнадцатый. Законы уголовные. Тип. Второго Отделения Собственной Е. И. В. Канцелярии. – СПб. – 1857. – 964 с.

9. Свод Законов Российской Империи [Текст] / Россия. Законы и постановления. – СПб. Т. 14, ч. 3–5 : Свод Уставов благочиния. – Устав о паспортах и беглых (ч.3). – Устав о предупреждении и пресечении преступлений (ч.4). – Уставы о содержащихся под стражею и о ссыльных (ч.5). – [Б. м.] : [б.и.], 1842. – 351 с.
10. Свод законов Российской империи. Том четырнадцатый. Уставы о паспортах, о предупреждении преступлений, о цензуре, о содержащихся под стражею, и о ссыльных. – Тип. Второго Отделения Собственной Е. И. В. Канцелярии. – СПб. – 1857. – 909 с.

Каплина Оксана Володимирівна

завідувач кафедри кримінального процесу НЮУ ім. Ярослава Мудрого, член-кореспондент НАПрН України, доктор юридичних наук, професор

ЧИ Є ПРОФЕСІЯ СЛІДЧОГО ПРАВНИЧОЮ?

14 вересня цього року Міністерство освіти і науки України та Міністерство юстиції України за підтримки Проекту USAID «Справедливе правосуддя» та Координатора проектів ОБСЄ в Україні презентували проект «Концепція розвитку юридичної освіти в Україні».

Як зазначив керівник Проекту USAID «Справедливе правосуддя» Девід Вон, вітаючи учасників, що приймали участь у обговоренні Концепції: «Наш досвід свідчить, що важко покращувати якість підготовки суддів без удосконалення системи правничої освіти в країні загалом. Якісна юридична освіта є запорукою професійних правників, і відповідно, високопрофесійних суддів, адвокатів та прокурорів».

Концепція містить багато позитивних положень, до яких, зокрема, можна віднести розділ II «Стандарти правничої освіти» (п.15–24 Концепції), де сформульовано мету правничої освіти, загальні компетентності здобувача правничої освіти. Зазначено, що спеціальні компетентності охоплюють теоретичні і прикладні знання про природу і призначення права, його доктрини, принципи та інститути, а також уміння і навички у процесі правозастосування, зокрема: знання основ теорії та філософії права, структури та стандартів правничої професії та її ролі у суспільстві; знання міжнародних стандартів прав людини, зокрема Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, а також прецедентної прак-

тики Європейського суду з прав людини; знання основ міжнародного публічного права; знання основ права Ради Європи та права Європейського Союзу; знання засад, принципів та інститутів конституційного права, адміністративного права, і адміністративного процесуального права, цивільного права і цивільного процесуального права, кримінального права та кримінального процесуального права; навички збору інформації, аналізу юридичної проблеми, побудови юридичної аргументації отцю.

Згідно до «Концепції вдосконалення правничої освіти...» правничими професіями є: суддя; адвокат; прокурор; нотаріус. Отже професія слідчого не віднесена до правничої професії. Такій підхід викликає суттєві заперечення. На підтвердження цієї точки зору можна навести вагомі аргументи.

Сучасний період функціонування нашої держави характеризується глибокими реформаційними процесами, що відбуваються у всіх сферах життя суспільства. Приймаються нові законодавчі, в тому числі й кодифіковані акти, вносяться зміни та доповнення до чинного законодавства. У свою чергу вказані нормативні зміни і нововведення, на жаль, доволі часто надають досить багатий матеріал для їх критичного осмислення з погляду якості законодавчої техніки та вимог правової визначеності, що негативно позначається на правозастосовній практиці, оскільки не кожний юрист має хист системно розібратися у законодавчих нововведеннях.

Між тим сучасний слідчий повинен досконало знати перш за все кримінальне та кримінальне процесуальне законодавства. Прийнятий нещодавно Кримінальний процесуальний кодекс України побудований на ідеології верховенства права, безумовного пріоритету таких загальнолюдських цінностей, як свобода та особиста недоторканність, повага до людської гідності. Загальними засадами кримінального провадження в ньому проголошено законність, рівність перед законом і судом, презумпцію невинуватості, забезпечення права на захист, доступ до правосуддя, змагальність сторін, забезпечення права на оскарження процесуальних рішень, дій чи бездіяльності та інші. Під час проведення досудового розслідування на слідчого покладається обов'язок всебічно, повно і неупереджено дослідити обставини кримінального провадження, виявити як ті обставини, що викривають, так і ті, що виправдовують підозрюваного, обвинуваченого, а також обставини, що пом'якшують чи обтяжують його покарання, надати їм належну правову оцінку та забезпечити прийняття законних і неупереджених процесуальних рішень.

Кримінальне процесуальне законодавство України також застосовується з урахуванням практики Європейського суду з прав людини, отже

слідчий повинен бути добре обізнаний у прецедентній практиці Європейського суду з прав людини, міжнародно-правових стандартах дотримання прав людини у кримінальному провадженні.

Особливо слід вказати на жорсткі вимоги кримінального процесуального законодавства, спрямовані на забезпечення допустимих доказів. Будь-яке істотне порушення прав та свобод людини, що може бути допущено слідчим, тягне за собою визнання доказів недопустимими та недосягнення завдань кримінального провадження.

Проте знання законодавства безумовно не вичерпує всіх напрямів роботи слідчого. Під час кримінального провадження слідчий вступає у кримінальні процесуальні правовідносини із різними учасниками кримінального провадження. Деякі з них є потерпілими від злочину та прагнуть відшкодування шкоди, заданої злочином; інші навпаки – підозрюються у вчиненні злочину, намагаються уникнути кримінальної відповідальності; треті залучаються до участі у кримінальному провадженні для надання ініціативної допомоги, мають спеціальні знання, захищають у процесі свої майнові інтереси. Саме тому для якісно і законно проведеного досудового розслідування слідчому потрібні не тільки фундаментальні правові знання, але й знання в галузі психології, криміналістики, економіки, соціології, кримінології тощо.

Таку комплексну освіту можна отримати лише на базі вищих навчальних закладів, де є висококваліфіковані спеціалісти, які забезпечать системність та якість підготовки майбутніх слідчих, що сприятиме зміцненню законності у державі, дотриманню прав та законних інтересів її громадян.

Свого часу в Україні були розроблені декілька проектів Законів України «Про статус та процесуальні і соціальні гарантії слідчих України» (реєстр № 4125), «Про статус слідчих» (реєстр № 1437), а також «Про систему досудового слідства України та статус слідчих». Останній законопроект внесений до Верховної Ради України 3 лютого цього року народними депутатами Антоном Герашенком, Андрієм Тетеруком, Миколою Княжицьким та іншими.

Метою цих законопроектів було прагнення вдосконалення діяльності слідчих при здійсненні ними досудового розслідування, підвищення його ефективності та забезпечення законності. Автори намагалися сприяти прийняттю єдиного, базового для слідчих всіх відомств закону, у якому визначити однаковий для всіх слідчих статус, а також гарантії їх процесуальної діяльності з урахуванням особливостей проходження служби в кожному відомстві.

Всі зазначені вище законопроекти, закріплюючи вимоги, що пред'являються до слідчого з різним рівнем деталізації передбачають, що

слідчим може бути громадянин України, який має вищу юридичну освіту, необхідний рівень знань, достатній для здійснення досудового розслідування, за умови, якщо він склав кваліфікаційні іспити та Присягу слідчого та пройшов спеціальну перевірку.

Дуже влучно про роботу слідчого говорив свого часу відомий криміналіст Р. С. Белкін: «Професія слідчого завжди і в будь-якій державі вважалася і вважається особливо престижною, але і особливо важкою. Вона вимагає від людини всіх інтелектуальних, духовних і фізичних сил, мужності і бездоганного виконання службового і громадянського обов'язку. Від його знань і умінь, його мистецтва і досвіду, завзятості і мужності не в останню чергу залежить, чи наздожене злочинця справедливе покарання або, залишившись безкарним, він продовжуватиме свою чорну справу»¹.

Отже зрозуміло, що професія слідчого має свої особливості – це відповідальна робота, яка пов'язана не тільки із застосуванням норм права, але й з долею людей, тому й допускати до цієї професії слід лише висококваліфікованих фахівців. Зважаючи на значення якісної підготовки слідчого для суспільства таку підготовку необхідно здійснювати (також як і суддів, прокурорів, адвокатів, нотаріусів) за освітньо-професійною програмою за другим (магістерським) рівнем вищої освіти зі спеціальності «Право».

Леженіна Людмила Миколаївна
професор СК № 1 ПШОК для СБ України
НШОУ ім. Ярослава Мудрого, кандидат
психологічних наук, доцент

ШЛЯХИ ТА ЗАСОБИ КОРЕКЦІЇ Й ПРОФІЛАКТИКИ ЕМОЦІЙНОГО ВИГОРАННЯ В СЛІДЧИХ СЛУЖБИ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Серед різних професій, представники яких мають високий ризик виникнення синдрому емоційного вигорання, одне із місць займає професія слідчих, зокрема слідчих Служби безпеки України. Насиченість та мінливість подій, підвищена особиста відповідальність та емоційні навантаження потенційно містять у собі небезпеку важких переживань, пов'язаних зі службовими ситуаціями, прагнення бути професіоналом, намагання

¹ Белкін Р. С. Профессия – следователь (Введение в юридическую специальность). – М.: Юристъ, 1998. – с. 3.

якісно й у визначений термін без порушення процесуального законодавства виконувати професійні обов'язки, вимагає постійної зосередженості, ретельності, чим і спричиняє появу таких відчуттів, як фізична та психічна втома, постійне відчуття тривоги, неадекватне емоційне реагування, психічне виснаження, і, як наслідок, емоційне вигорання.

Теоретичний аналіз наукових джерел за проблемою емоційного вигорання свідчить про збільшення інтересу науковців не лише до психодіагностики емоційного вигорання, а й до профілактики його виникнення, активно накопичується емпіричний матеріал стосовно засобів і прийомів, що допомагають виключити виникнення емоційного вигорання у фахівця.

З точки зору Н. Є. Водоп'янової, О. С. Старченкової, М. М. Скугаревської, необхідно й базовою частиною профілактики виникнення емоційного вигорання є особистісна психологічна підготовка фахівців: теоретичне навчання основам психології і практичне навчання, спрямоване на розвиток стресостійкості професіонала [1;2].

На думку Н. В. Гришиної, для ефективного подолання стану емоційного вигорання фахівцеві необхідно працювати над переосмисленням своєї ролі у професійній діяльності й усвідомленням її індивідуального особистісного змісту для себе [3]. Якщо виникає невідповідність між прагненням працівника до самостійності та жорсткою керівною політикою установи, де він працює, К. Маслач і М. Лейтер вважають: працівник повинен усвідомити, що саме він має приймати рішення, які впливають на втілення його проєктів у життя [4].

Деякі автори вважають, що запобігти появі емоційного вигорання можна за умови сприятливого соціально-психологічного клімату у колективі, конструктивного спілкування з колегами й керівництвом [5].

Д. Трунов виділяє чотири напрямки профілактики та подолання вигорання: адаптація фахівця до роботи; адаптація роботи до фахівця; економна витрата емоційних ресурсів: зменшення емоційних витрат, пов'язаних з професійною діяльністю, використання способів психологічного захисту; відновлення, до якого відносять способи компенсації затрачених зусиль та стимулюючі засоби [6].

На думку В. С. Медведєва, програма психопрофілактики вигорання повинна включати в себе три напрямки [7]:

1. Організаційно-адміністративний напрямок:

- створення умов для професійно-кваліфікаційного та особистісного зростання працівників;
- посилене вирішення житлово-побутових проблем, належна зарплата та матеріальне і моральне стимулювання;
- забезпечення належних умов праці, відпочинку та оздоровлення.

2. Відновлювально-реабілітаційний напрямок:

- вживання відновлювально-стимулюючих препаратів у поєднанні із оздоровчими процедурами;
- дотримання добової та тижневої фізіологічних норм активного та пасивного відпочинку;
- активний відпочинок з частковою чи повною зміною соціального оточення, санаторно-курортне оздоровлення.

При реалізації заходів організаційно-адміністративного та відновлювально-реабілітаційного напрямків практичний психолог виконує виключно допоміжні функції.

3. Психолого-педагогічний напрямок: організовуючи профілактично-корекційну роботу у цьому напрямку, важливо поєднувати теоретичні та практичні форми роботи.

Незважаючи на значну кількість досліджень, в яких розкриваються засади корекційної та профілактичної роботи із синдромом емоційного вигорання, проблемі емоційного вигорання у співробітників правоохоронних органів присвячено значно меншу кількість робіт, ніж формуванню та корекції синдрому емоційного вигорання у педагогічних і медичних працівників. Що стосується досліджень, пов'язаних із специфікою профілактики і корекції синдрому емоційного вигорання у слідчих СБ України, то вони практичного відсутні.

На основі аналізу літератури було визначено, що за наявності емоційно-особистісних і професійних проблем виникає дисбаланс самопочуття, відбувається зниження самооцінки людини, переважають неадекватні, деструктивні форми поведінки, і, як результат, зазнає вад процес професійної адаптації, особистісного розвитку. Фахівець виявляється нездатним самостійно впоратися зі своїми травматичними переживаннями, потребує підтримки і корекційно-відновлюваної допомоги. Тому існує нагальна потреба у розробленні корекційно-відновлюваних технологій, які б сприяли стійким позитивним особистісним змінам розвитку емоційної регуляції, саморегуляції.

Через активізацію усвідомлення власних думок і дій, розвиток вміння керувати психоемоційним станом, покращення рефлексії взаємовідношень з іншими людьми, розвиток можливостей узгодження суперечливих спонукань і самокерівництва можна сприяти покращенню фізичного, психічного і соціального здоров'я слідчих СБ України, забезпечити профілактику виникнення у них стану емоційного вигорання, а також психологічну корекцію синдрому емоційного вигорання.

Основною метою програми є профілактика формування синдрому емоційного вигорання і зниження вираженості проявів емоційного вигорання у слідчих СБ України. Структурно програма включає в себе такі блоки: інформаційний, психодіагностичний, тренінгова робота.

У межах інформаційного блоку передбачається проведення лекційного заняття, до плану якого входять питання про сутність синдрому емоційного вигорання, чинники його формування та негативні наслідки для особистості слідчого, його психічного здоров'я, соціальної адаптації та професійної ефективності, а також обговорення питань лекції у формі діалогу.

Включення до програми психодіагностичного блоку базується на принципі єдності діагностики і корекції. У межах психодіагностичного блоку вирішуються завдання діагностики професійно важливих індивідуально-психологічних та особистісних властивостей слідчих, а також виявлення ознак синдрому емоційного вигорання. До діагностичного блоку рекомендується включення таких методик: «Діагностика синдрому емоційного вигорання» В. В. Бойка; «Діагностика «перешкод» у встановленні емоційних контактів» В. В. Бойка; «Стратегії подолання стресових ситуацій» С. Хобфолла; «Тип поведінкової активності» Л. І. Вассермана і Н. В. Гуменюка; багатофакторний особистісний опитувальник FPI (І. Фаренберг, Х. Зарг, Р. Гампел), до структури якого входять шкали невротичність, спонтанна агресивність, депресивність, драгієвність, товариєцькість, врівноваженість, реактивна агресивність, сором'язливість, відкритість, екстраверсія-інтроверсія, емоційна лабільність, маскуліність-фемінінність.

Базовим структурним елементом програми є проведення занять у формі тренінгу, спрямованих на підкріплення позитивного ставлення учасника до власного «Я», активізацію власних зусиль до саморозвитку, конструктивну взаємодію з іншими, вільне вираження і регулювання своїх емоцій. Достатньо розвинена компетентність і позитивні емоції стають підґрунтям формування у слідчих СБ України конструктивної поведінки у більш складних соціальних взаєминах як з колегами, так і з суб'єктами професійної діяльності (різні категорії громадян) спочатку в умовах тренінгу, а потім і за його межами. У такий спосіб надається допомога конкретній людині, що позначається на оптимізації професійної діяльності в цілому. Таким чином, у програмі, спрямованій на профілактику та корекцію емоційного вигорання тренінгова робота посідає досить вагоме місце.

Основною метою тренінгової програми є підвищення рівня психологічної культури слідчих, активізація їх внутрішніх психологічних ресурсів

для активного подолання стресу, формування вмінь самоконтролю та регуляції власної активності, емоційного стану. Досягнення даної мети передбачає вирішення низки завдань, а саме:

- поглиблення пізнання слідчими себе, своїх психологічних особливостей, усвідомлення своїх думок і дій, посилення позитивних якостей особистості, придбання навиків адекватної поведінки в певних соціальних ситуаціях;

- розвиток вміння управляти своїми емоціями, володіти собою в різних життєвих ситуаціях і у взаємостосунках з іншими людьми;

- усвідомлення ресурсного потенціалу в професійній діяльності;

- оволодіння навичками саморегуляції та релаксації.

Комплектування груп повинно проводитися за принципом добровільності. До складу тренінгової групи не повинно входити більше двадцяти учасників.

Під час тренінгових занять використовуються різноманітні методичні прийоми, такі як групова дискусія, рольова гра, ділова гра, вправи в мікрогрупах, рефлексія, розгляд реальних проблемних ситуацій, аналіз власного життєвого досвіду.

Структура тренінгу представлена 11 заняттями. Тривалість одного заняття – 2,5–3 години. Тренінг може впроваджуватися як цілісно, так і вибірково, оскільки кожне заняття є структурованим і логічно завершеним. Кожне заняття включає такі елементи: ритуал привітання, запитання про самопочуття, пропонування ведучим теми заняття, вправи для розминки, інформаційне повідомлення, основна робоча частина, релаксація, рефлексія та ритуал прощання.

Вправи, що застосовувалися у ході тренінгових занять, направлені на досягнення основної мети – активізацію внутрішніх психологічних ресурсів слідчих СБ України для активного подолання стресу, формування вмінь самоконтролю та регуляції власної активності, емоційного стану.

Критеріями зниження рівня емоційного вигорання можуть бути позитивні зміни на шляху до психічного здоров'я слідчих за такими аспектами як позитивне ставлення до себе, реалізація особистісного потенціалу, психічна цілісність, особистісна автономія, комунікативна компетентність. Реалізація психологічного змісту тренінгової програми забезпечується в процесі самопізнання, саморозкриття, самовираження.

Висновки. В якості найбільш ефективних напрямків роботи в рамках профілактики та корекції емоційного вигорання слідчих СБ України пропонується просвітницька, психодіагностична та тренінгова робота. У рамках проведення просвітницької роботи пропонується проведення лекцій-

них занять, спрямованих на ознайомлення із сутністю, симптоматикою емоційного вигорання, чинниками його виникнення, наслідками та можливими шляхами профілактики. Робота у межах психодіагностичного напрямку передбачає використання методик для діагностики професійно важливих особистісних якостей слідчого, що протидіють вигоранню або підвищують ризик його виникнення, а також методик для виявлення ознак вигорання. Основна мета тренінгу – активізація внутрішніх психологічних ресурсів слідчих СБ України для активного подолання стресу, формування вмінь самоконтролю та регуляції власної активності, емоційного стану.

Список використаних джерел та літератури :

1. Водоп'янова Н. Е., Старченкова Е. С. Синдром вигорання: діагностика и профилактика /Наталья Евгеньевна Водопьянова, Елена Сергеевна Старченкова. – СПб: Питер, 2008. – 336 с.
2. Скугаревская М. М. Диагностика, профилактика и терапия СЕВ (инструкция по применению)/ Марина Михайловна Скугаревская. – М.: Изд-во БГМУ, 2003. – 12 с.
3. Гришина Н. В. Психология конфликта. – СПб: Питер, 2000. – 464 с.
4. Maslach C., Schaufeli W. B., Leiter M. P. Job Burnout // Annual Review of Psychology. – 2001. – Vol.52. – pp. 397–422.
5. Заржицький І. Попередження факторів, що провокують синдром «емоційного вигорання» у працівників соціально-культурної сфери/І. Заржицький // Бористен. – 2010. – №6. – С.16–17.
6. Трунов Д. Г. Синдром сгорания: позитивный подход к проблеме / Д. Г. Трунов // Ж-л практического психолога. – 1998. – №8. – С.84–89.
7. Медведев В. С. Проблемы професійної деформації співробітників органів внутрішніх справ (теоретичні та прикладні аспекти). – К.: Основи, 1996. – 186 с.

Марочкін Олексій Іванович

асистент кафедри кримінального процесу та оперативно-розшукової діяльності НЮУ ім. Ярослава Мудрого, кандидат юридичних наук

ОСОБЛИВОСТІ ВИСВІТЛЕННЯ ТЕРАКТІВ ТА КОНТРТЕРОРИСТИЧНИХ ОПЕРАЦІЙ У ЗАСОБАХ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ

Ідеологія тероризму, як найнебезпечнішого явища сучасного життя, базується на насильстві та практиці впливу на прийняття рішень орга-

нами державної влади, міжнародними організаціями, пов'язана із залякуванням населення та протиправними насильницькими діями. Як свідчать дослідження, сучасний тероризм спрямований на досягнення певної мети: дестабілізації соціально-політичної обстановки у країні або у регіоні, порушення встановленого порядку управління, підрив авторитету влади, ініціацію незадоволеності населення діями уряду, нездатного захистити власних громадян від насильства. Дослідники сучасного тероризму виділяють таку його ознаку, як психологічний вплив на осіб, що не є безпосередніми жертвами насильства шляхом створення атмосфери страху, паніки у суспільстві. З цією метою терористи активно використовують комунікаційні можливості, у тому числі й засоби масової інформації (далі – ЗМІ). Адже діяльність ЗМІ і поява нових інформаційних технологій, здатних миттєво, у режимі реального часу, довести до людства усі жахи терористичного акту й спричинити інформаційно-психологічний шок, вплив якого на великі маси людей створює сприятливу обстановку для досягнення терористами своїх цілей. Серед основних принципів протидії тероризму важливе значення має співвідношення гласних та негласних заходів протидії тероризму, конфіденційність відомостей про спеціальні засоби, технічні прийоми, тактика здійснення заходів по боротьбі з тероризмом, а також склад їх учасників. Це накладає певні обмеження на висвітлення у ЗМІ терактів та антитерористичних операцій. Загально-визнано, що висвітлення у ЗМІ терористичних актів та контртерористичних операцій є складним та делікатним, оскільки регламентовані не тільки нормативно-правовими актами, а й етичними засадами діяльності журналістів.

Необхідно враховувати з одного боку право громадян на отримання об'єктивної та достовірної інформації через ЗМІ, у тому числі й відносно терактів, а з іншого – слід зважувати на необхідність забезпечення безпеки особи, суспільства та держави. Так, ст. 34 Конституції України гарантує кожному право на свободу думки й слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань. Міжнародно-правові акти також підтверджують значення й важливість цього права (ст. 19 Загальної декларації прав людини, ст. 19 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права, ст. 10 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод). Обмеження законом цих прав може відбуватися в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадського порядку з метою запобігання заворушенням чи злочинам (ст. 34 Конституції України).

Стаття 17 Закону «Про боротьбу з тероризмом» забороняє поширення через ЗМІ або в інший спосіб інформації, яка: а) розкриває спеціальні технічні прийоми і тактику проведення антитерористичної операції; б) може ускладнити проведення антитерористичної операції і (або) створити загрозу життю та здоров'ю заручників та інших людей, які знаходяться в районі проведення зазначеної операції або за його межами; в) має на меті пропаганду або виправдання тероризму, містить висловлювання осіб, які чинять опір чи закликають до опору проведення антитерористичної операції; г) містить дані про предмети та речовини, які безпосередньо можуть бути використані для вчинення актів технологічного тероризму; д) розкриває дані про персональний склад співробітників спеціальних підрозділів та членів оперативного штабу, які беруть участь у проведенні антитерористичної операції, а також про осіб, які сприяють проведенню зазначеної операції (без їх згоди). Підставою для таких обмежень є запровадження на відповідній території режиму проведення антитерористичної операції.

Втім, зазначені положення суперечать ст. 64 Конституції України, яка допускає обмеження низки конституційних прав і свобод людини і громадянина, в тому числі і права на інформацію, лише в умовах воєнного або надзвичайного стану. Тож, нагальною є потреба узгодження зазначених законодавчих актів у відповідності із вимогами розділу III Керівних принципів у галузі прав людини та боротьби із тероризмом від 11.07.2002 року – будь-який захід, що вживається державою з метою боротьби з тероризмом, повинен мати юридичні підстави. Якщо будь-який захід обмежує права людини, обмеження повинні бути максимальними чітко визначені та необхідними й пропорційними меті, яка переслідується. Тому вкрай актуальним вважаємо доповнення Закону «Про засоби масової інформації» спеціальною нормою, яка встановлює порядок взаємодії під час проведення контртерористичної операції керівника оперативного штабу, відповідального за підтримання зв'язків із ЗМІ про терористичну акцію та контртерористичну операцію у тих формах та обсягах, які обумовлені метою проведення операції. Такі заходи беззаперечно сприятимуть дотриманню балансу між «правом громадськості знати» та інтересами національної безпеки та боротьби з тероризмом.

В цьому аспекті важливого значення для правильного визначення балансу між «правом громадськості знати», вільним обігом інформації,

з одного боку, а з іншого – інтересами національної безпеки та боротьби з тероризмом набувають міжнародно-правові норми. Зокрема, Парламентська асамблея Ради Європи (ПАРЄ) прийняла резолюцію з проблеми ЗМІ та тероризму, де рекомендувала журналістам розробити єдиний перелік правил щодо висвітлення терактів. Асамблея закликала журналістів не допускати сприяння меті терористів, не нагнітати паніку, яку часто створюють терористичні акти, не надавати терористам можливості спілкування з широкою аудиторією, вимагати від організації мовлення спільного розроблення кодексу поведінки або принципів, якими треба керуватися, вирішуючи питання дозволу показу насильства (зокрема, тероризму), і які можна було б якнайширше застосувати у Європі, а також, якщо потрібно, утворити додаткові автономні структури, які уможливили б ефективне розроблення цих спільних кодексів.

Резолюція конференції ЮНЕСКО «Тероризм і засоби масової інформації» (Маніла, 2002 рік) наголошує на необхідності розширення здатностей ЗМІ професійно повідомляти про тероризм та сприяти толерантності, у тому числі через навчання та забезпечення можливостей для обговорення етичних проблем, які стосуються висвітлення тероризму у ЗМІ. Йдеться про недвозначне засудження світовою спільнотою усіх актів, методів та практики тероризму як злочинних та невинуватих, незалежно від їх мотивування, в усіх їх формах та проявах, де б і ким би вони не вчинялися.

Зазначені вимоги кореспондуються із психологічно-комунікаційно-освітніми заходами, визначеними Класифікацією контртерористичних заходів (UN ODCCIP). Йдеться, зокрема, про проведення підготовки журналістів у частині відповідального висвітлення терористичних подій; розробка превентивних керівних принципів на випадок серйозної терористичної загрози тощо.

Підсумовуючи наведене, зазначимо, що інформування громадськості про акти тероризму та висвітлення контртерористичних операцій вимагає усвідомлення працівниками ЗМІ своєї соціальної відповідальності та дотримання професійної етики в цій царині. Нажаль, в Україні спеціальні правила діяльності журналістів щодо оприлюднення таких подій відсутні, потребує удосконалення й нормативно-правове регулювання інформаційних відносин між ЗМІ та громадськістю з метою забезпечення необхідного балансу інтересів особи, суспільства та держави.

Меленті Євген Олександрович
провідний спеціаліст (із захисту інформації)
НМС ПШОК для СБ України
НЮУ ім. Ярослава Мудрого

МОЖЛИВІ ШЛЯХИ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОЇ БОРОТЬБИ З КІБЕРЗЛОЧИННІСТЮ В УКРАЇНІ

Постійне розширення сфери застосування комп'ютерної техніки обумовлене значними досягненнями науки у галузі комп'ютерних знань. Куди б не зайшла людина в повсякденному житті чи то в банк, чи то в кав'ярню – всюди вона використовує комп'ютерні технології. Наприклад, користується терміналом – для поповнення кредитного рахунку, системами бездротової передачі інформації WiFi – для підключення до глобальної мережі Інтернет, мобільним зв'язком – для спілкування.

Однак, як свідчить світовий досвід, невпинно поширюються загрози, пов'язані з криміналізацією інформаційної сфери, у тому числі – глобальної мережі Інтернет, відкритість якої спричиняє високу уразливість від злочинних посягань. Пропорційно розширенню всесвітньої мережі зростає кількість, так званих кіберзлочинів: спам, торгівля людьми, порнографія, розкрадання електронних банківських рахунків, несанкціоноване ознайомлення, копіювання інформації з обмеженим доступом. Міжнародна правоохоронна практика свідчить про значне зростання рівня злочинних актів щодо інформаційних та інформаційно-телекомунікаційних систем, що утворює загрозу окремим організаціям, установам і фізичним особам, а також економіці та обороні кожної країни і суспільства в цілому.

Злочинні дії можуть бути спрямовані на доступ до інформації, що відноситься до інформації з обмеженим доступом, з метою втрати її доступності, цілісності та конфіденційності. За умови успішних діянь зловмисника держава може зазнати значних втрат в економічній та оборонній сферах.

Загальноприйнятим визначенням кіберзлочинності є злочинність у так званому кіберпросторі. Злочини в кібернетичному просторі характеризуються тим, що підготовка та скоєння злочину здійснюється, практично не відходячи від «робочого місця», злочини є доступними, оскільки комп'ютерна техніка постійно дешевшає; злочини можна скоювати з будь-якої точки земної кулі, у будь-якому населеному пункті, а об'єкти злочинних посягань можуть знаходитись за тисячі кілометрів від злочинця. Крім того, доволі складно виявити, відслідкувати, зафіксувати і вилучити

криміналістично-значущу інформацію при виконанні слідчих дій для використання її в якості речового доказу. Усе це, безумовно, є перевагами для кіберзлочинців. Для більшості злочинів, скоєних в глобальних комп'ютерних мережах, характерні наступні особливості: підвищена скритність вчинення злочину, що забезпечується специфікою мережевого інформаційного простору (розвинені механізми анонімності, складність інфраструктури тощо); транскордонний характер мережевих злочинів, при якому злочинець, об'єкт злочинного посягання, потерпілий можуть перебувати на територіях різних держав; особлива підготовленість злочинців, інтелектуальний характер злочинної діяльності; нестандартність, складність, різноманіття і часте оновлення способів скоєння злочинів і застосування спеціальних засобів; можливість вчинення злочину в автоматизованому режимі в декількох місцях одночасно, можливість об'єднувати відносно слабкі ресурси багатьох окремих комп'ютерів в потужне знаряддя вчинення злочину; багатоепізодним характер злочинних дій при множинності потерпілих; необізнаність потерпілих про те, що вони піддалися злочинному впливу; дистанційний характер злочинних дій в умовах відсутності фізичного контакту злочинця і потерпілого; неможливість запобігання та припинення злочинів даного виду традиційними засобами.

Досить велика прибутковість стимулює шалений зріст рівня кіберзлочинності у всьому світі. Також потенційних злочинців у кібернетичному просторі спонукає до злочинних дій той факт, що успіх справи не пов'язаний з великими ризиком, оскільки злочинець та жертва можуть знаходитись на територіях різних держав або навіть континентів. У віртуальному світі психологічний аспект стримування не відіграє велику роль, адже злочинці не бачать своїх жертв. Грабувати, завдавати шкоди тим, кого не бачиш, морально набагато легше.

У 2005 р. Україна ратифікувала Конвенцію Ради Європи про кіберзлочинність. Відповідно до цього документа злочини, скоєні в кібернетичному просторі, поділяються на п'ять груп:

1) злочини проти конфіденційності, цілісності та доступності комп'ютерних даних і систем, такі як незаконний доступ, незаконне перехоплення, втручання в дані, втручання в систему;

2) злочини, пов'язані з використанням комп'ютера, як засобу скоєння злочинів – до цієї групи належить комп'ютерне шахрайство та підроблення;

3) злочини, пов'язані з контентом (змістом даних) – злочини, скоєні зі змістом даних, розміщених в комп'ютерних мережах;

4) злочини, пов'язані з порушенням авторського права і суміжних прав;

5) акти расизму та ксенофобії, вчинені за допомогою комп'ютерних мереж.

На теперішній час кіберзлочинність становить для нашої держави більш серйозну небезпеку, ніж раніше. Незважаючи на зусилля правоохоронних органів, спрямованих на боротьбу з кіберзлочинами, їх кількість, на жаль, не зменшується, а, навпаки, постійно збільшується. Ця тенденція пояснюється посиленням боротьби з кіберзлочинністю в країнах Європи та Сполучених Штатах Америки. Наприклад, раніше українські програмісти-хакери писали вірусне програми для злому і розкрадання даних в багатих західних країнах, то тепер у зв'язку з посиленням боротьби американської і європейської влади з комп'ютерними злочинами їхня увага перемістилась в бік України.

Звичайно, щоб ефективно протистояти злочинам в кібернетичному просторі насамперед необхідно мати відповідну нормативно-правову базу та спеціальні підрозділи в правоохоронних органах для боротьби з кіберзлочинністю. Співробітники таких підрозділів повинні знати не тільки правові аспекти та законодавчі норми, але й володіти глибокими знаннями про технічну сторону питання, володіти сучасними інформаційними технологіями, бути обізнаними у принципах роботи телекомунікаційних систем, мереж і пристроїв, які використовуються для скоєння правопорушень, а також бути в курсі останніх розробок у сфері ІТ-технологій.

Досвід останніх суспільно-політичних подій, що відбувалися в Україні, досить яскраво показав, що для забезпечення національної безпеки в інформаційній сфері слід більше приділяти уваги захисту важливих інформаційних ресурсів, баз даних держави, що містять інформацію з обмеженим доступом. Саме тому для створення умов для безпечного функціонування кіберпростору, його використання в інтересах особи, суспільства і держави указом Президента України від 15.04.2016 №96/2016 затверджено Стратегію кібербезпеки України.

Слід розуміти, що потенційний злочинець (шпигун) досить обізнаний в своїй області фахівець. Він для заволодіння інформацією з обмеженим доступом здатен не тільки використовувати спеціальні програмні засоби через глобальну, локальні мережі, бездротовий зв'язок, але й здатний застосовувати також сучасні технічні засоби розвідки.

Саме тому невід'ємною складовою інформаційної безпеки будь-якої держави є захист інформації з обмеженим доступом, зокрема технічний захист. Захист інформації здійснюється державою шляхом прийняття відповідних правових, організаційних, технічних та програмних заходів, спрямованих на недопущення витоку інформації з обмеженим доступом,

неправомірного впливу на інформацію та неправомірного доступу до інформації.

До однієї з основних загроз безпеці інформації належить виток інформації технічними каналами. При цьому відбувається поширення інформативного сигналу через фізичну середовище від джерела корисного сигналу до приймача технічного засобу розвідки, що здійснює перехоплення інформації.

Використання в технічних засобах розвідки надчутливих широкосмугових приймачів, систем захисту від активних завад та досить швидких алгоритмів виділення корисного сигналу дозволяє потенційному зловмиснику досить успішно здобувати інформацію з обмеженим доступом, яка циркулює в інформаційних чи інформаційно-телекомунікаційних системах. Проте для унеможливлення несанкціонованого витоку даних технічними каналами необхідно вживати адекватних заходів, які були б спрямовані на неможливість або мінімізацію імовірності витоку інформації. З цією метою застосовуються технічні засоби захисту інформації.

Висновки

Таким чином, досвід останніх років свідчить про стрімке зростання рівня кіберзлочинності в світі. Постає актуальним питання адекватної відповіді сучасним викликам та загрозам в інформаційному просторі. Саме тому, для зміцнення інформаційної безпеки в оборонній, науково-технічній та економічній сферах нашої державі доцільно розвивати наступні напрямки діяльності:

1) врегулювання національної нормативно-правової бази, яка б відповідала вимогам, що висуваються сучасним рівнем розвитку технологій; адаптація (прийняття) вітчизняного законодавства до правового поля провідних країн світу;

2) розвиток міжнародного співробітництва для боротьби з кіберзлочинністю;

4) якісна підготовка та забезпечення висококваліфікованими фахівцями підрозділів боротьби з кіберзлочинністю в правоохоронних органах України;

3) організація взаємодії і координація зусиль правоохоронних органів, спецслужб, судової системи, забезпечення їх необхідною матеріально-технічною базою;

4) удосконалення технічного захисту інформації з обмеженим доступом в інформаційно-телекомунікаційних системах, розголошення якої загрожує національній безпеці та обороні країни; розробка (модернізація) та виробництво на державних підприємствах сучасних

спеціальних програмних та технічних засобів для технічного захисту інформації;

5) проведення профілактичної роботи з населенням щодо підвищення рівня культури користування власними банківськими рахунками, грошовими картками, платіжними системами, особистими даними в мережі Інтернет та соціальних мережах.

Плетньов Олег Вікторович

старший викладач спеціальної кафедри № 3 ІПЮК для СБ України НЮУ ім. Ярослава Мудрого, кандидат юридичних наук

Коваленко Євгеній Валерійович

завідувач спеціальної кафедри № 3 ІПЮК для СБ України НЮУ ім. Ярослава Мудрого, кандидат юридичних наук

ДО ПИТАННЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДОКАЗУВАННЯ ПО КРИМІНАЛЬНИМ ПРОВАДЖЕННЯМ, ПОВ'ЯЗАНИМ З ТЕРОРИСТИЧНОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ, ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ОПЕРАЦІЙ

Загроза вчинення терористичних актів у складних соціально-політичних умовах в Україні є надзвичайно великою та вимагає застосування з боку підрозділів Служби безпеки України всього арсеналу наявних можливостей. Під час ескалації надзвичайних ситуацій соціального характеру одним із найефективніших способів екстреного зосередженого реагування суб'єктів боротьби з тероризмом на їх наслідки є організація та проведення спеціальних операцій. Накопичений досвід дозволяє виявити загальні закономірності й типові ознаки розвитку надзвичайних ситуацій, а також організаційно-тактичних форм та прийомів дій сил і застосування засобів. На цій основі створено типові плани спеціальних операцій, на підставі яких підрозділи суб'єктів боротьби з тероризмом розробляють аналогічні плани спеціальних операцій з урахуванням характеристик та особливостей територій, що обслуговуються, розрахунку сил і засобів, а також загроз терористичного характеру.

Зазначимо, що окрім наявності значного практичного досвіду й теоретичної бази спеціальна операція як діюча організаційно-тактична форма застосування сил і засобів для локалізації надзвичайних ситуацій по-

требує розвитку її теорії і практики стосовно до нових реалій в сучасних умовах. А сьогоденні потреби з досудового розслідування злочинів, пов'язаних із терористичною діяльністю, вимагають урахування при організації проведення спеціальних операцій інтересів доказування.

Особливо гостро це відчувається останніми роками, коли намітилося різке зростання кількості скоєння злочинів терористичної спрямованості. Натомість слід відзначити стабільну і порівняно невелику кількість осіб, яким повідомлено про підозру за учинення вказаних злочинів, та осіб, щодо яких судом винесено обвинувальний вирок по цій категорії кримінальних проваджень. Частково це обумовлено наявними проблемами у доказуванні, які, у свою чергу, викликані недосконалістю в організації проведення спеціальних операцій у протидії терористичним загрозам.

Організаційною вадою проведення спеціальних операцій у протидії тероризму є ігнорування інтересів органів досудового розслідування зі встановлення обставин, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні (ст. 91 КПК). Керуючі суб'єкти проведення спеціальних операцій (оперативні штаби, керівництво АПЦ) спрямовують переважно свої зусилля на вирішення факультативних або проміжних завдань з точки зору процесу доказування, як то:

- приведення та забезпечення високої бойової готовності сил і засобів, необхідних для проведення операції;
- вироблення стратегії і тактики ведення переговорів зі злочинцями, які захопили заручників, з метою звільнення останніх;
- організація комплексу заходів зі звільнення заручників, вжиття заходів щодо запобігання (мінімізації) можливих негативних наслідків операції;
- управління групами бойового порядку, зведеними оперативно-військовими загонами, які беруть участь в операції, тощо.

Існують випадки коли основні суб'єкти проведення спеціальних операцій не доводять до відома членів слідчо-оперативної групи, що забезпечує процесуальне закріплення результатів дій правоохоронців, криміналістично значимі подробиці проведення таких операцій. Як наслідок, виявляються втраченими сліди злочинної діяльності, незафіксованими на технічних носіях подробиці затримання (фізичного захоплення), втрачаються інші фактичні дані, що мають вирішальне значення для доказування по кримінальному провадженню.

Як слушно зазначає М. О. Яковенко, організація розслідування злочинів терористичної спрямованості як специфічний вид практичної діяльності характеризується низкою особливостей, а саме: наявністю загальної мети та визначення комплексу слідчих (розшукових) дій, опера-

тивно – розшукових заходів, а також тактичних операцій[2]. Серед основних проблем, що виникають при розслідуванні злочинів терористичного характеру і які обумовлені низкою обставин організаційного характеру, М. О. Яковенко виділяє наступні:

- відсутність переліку узгоджених дій відповідних правоохоронних органів на початковому етапі розслідування;

- несвочасне формування спеціалізованих слідчо – оперативних груп та слабке забезпечення їх необхідними силами та засобами;

- низький рівень взаємодії окремих учасників у ході проведення слідчих (розшукових) дій та відсутністю заздалегідь розробленої інструкції з переліком обов'язків;

- недостатній обсяг оперативної інформації, що перевіряється і закріплюється процесуальним шляхом;

- низький рівень контролю та відповідальності посадових осіб і підрозділів, задіяних у заходах з боротьби з тероризмом, зокрема щодо термінів виконання доручень та їх практичної реалізації[2].

Має власні особливості і процес безпосереднього затримання учасниками спеціальної операції тих осіб, які причетні до вчинення злочинів терористичної спрямованості. Він зазвичай відбувається до початку кримінального провадження, тому учасники спеціальної операції мають не лише діяти та мислити, але й орієнтуватися протягом подій, що відбуваються, оскільки система (типова модель) конкретної ситуації є динамічною та постійно змінюється під впливом об'єктивних і суб'єктивних факторів. На нашу думку, той факт, що в переважній більшості випадків затримання здійснюється до початку кримінального провадження, значно ускладнює проведення цих заходів. Якщо провадження вже розпочате, то учасники спеціальної операції володіють значно більшою інформацією про затриманого, аніж в тому випадку, коли провадження не розпочате. Адже в останньому випадку відомі лише факти учинення терористичних актів, збройного опору або інформація про вчинення особами іншого злочину. Від обсягу наявної інформації будуть залежати й характер інструктажу учасників спеціальної операції та їх наступні дії.

Таким чином, при організації та проведенні спеціальних операцій у протидії тероризму використовуються типові тактичні прийоми, що характерні для розшуку й затримання озброєних та інших злочинців, які становлять підвищену суспільну небезпеку. Водночас такі спеціальні операції відрізняються від інших видів операцій характером, способами, методами і формами дій сил охорони правопорядку. Успіх таких операцій залежить не лише від ретельно спланованих і всебічно забезпечених службово-бойових дій (заходів), продуманої оперативної гри зі злочинця-

ми, з урахуванням їх особистості, вимог, що висуваються, тощо, а і, що найголовніше, від ступеня урахування інтересів слідства зі встановлення обставин, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні.

Інтереси доказування під час проведення спеціальних операцій у протидії терористичним загрозам мають забезпечуватися шляхом: переорієнтації дій керівництва спеціальними операціями і груп бойового порядку в бік першочергового завдання – забезпечення доведення вини осіб, причетних до учинення злочинів, та їх затримання (фізичного і процесуального); технічної фіксації аудіовізуальної інформації щодо усіх дій груп бойового порядку; збереження групами бойового порядку слідової картини на основних місцях події (місця фізичного захоплення злочинців, зберігання зброї тощо) з метою їх огляду, виявлення, фіксації, вилучення та попереднього дослідження матеріальних джерел криміналістично-значимої інформації (доказів).

Список використаних джерел та літератури:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України [Електронний ресурс] : від 13 квітня 2012 р. : за станом на 23.03.2016 р. // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua>. – Назва з екрану.
2. Яковенко М. О. Організація розслідування злочинів терористичної спрямованості органами внутрішніх справ України / М. О. Яковенко // Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка. – 2014. – Вип. 3–4. – С. 262–267. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vlduvs_2014_3-4_35.

Стороженко Антон Ігорович

головний спеціаліст-юрисконсульт відділу правової роботи Державної фінансової інспекції в Харківській області

Єфімов Юрій Вікторович

начальник відділу правової роботи Державної фінансової інспекції в Харківській області

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ РЕОРГАНІЗАЦІЇ ОРГАНУ ДЕРЖАВНОГО ФІНАНСОВОГО КОНТРОЛЮ ТА ЙОГО ВЗАЄМОДІЯ З ПРАВООХОРОННИМИ ОРГАНАМИ

Підвищення ефективності діяльності органів державного фінансового контролю залишається пріоритетним і водночас складним завданням у ді-

яльності контрольних та правоохоронних відомств багатьох країн світу. Вирішення цього завдання є можливим лише за умови сумісної діяльності відповідних державних органів, органів місцевого самоврядування та приватного бізнесу. Тому проблеми налагодження ефективної взаємодії правоохоронних органів з державними установами у сфері виявлення та розслідування фінансово-економічних злочинів були і залишаються актуальними як в наукових дослідженнях, так і в практичній діяльності.

Для економіки України велике значення має державний фінансовий контроль, до системи органів якого відносять Рахункову палату, органи Державної аудиторської служби, Державного казначейства, Державної фіскальної служби та деякі інші.

Економічні перетворення в Україні та процес формування ринкових відносин супроводжуються перебудовою господарського механізму і системи державного управління на всіх рівнях.

Традиційні форми і методи державного фінансового контролю, що діяли в умовах командно-адміністративної системи, виявилися неспроможними задовольнити нові управлінські виклики. Це зумовило необхідність впровадження у нашій країні сучасної форми зовнішнього фінансового контролю – публічного аудиту.

Державна аудиторська служба (до жовтня 2015 р. – Державна фінансова інспекція), один з найважливіших органів внутрішнього фінансового контролю в державі, знаходиться в теперішній час в процесі реорганізації. Створення Державної аудиторської служби України відбувається з урахуванням вимог відповідних законодавчих актів, зокрема, Конституції України, Бюджетного кодексу України, Законів України «Про центральні органи виконавчої влади», «Про Кабінет Міністрів України», «Про основні засади здійснення державного фінансового контролю в Україні». Отже дослідження проблем, пов'язаних з роллю, функціями, завданнями Держаудитслужби, визначенням перспектив її розвитку є актуальним на сьогодні.

Стратегією сталого розвитку «Україна-2020» (схвалено Указом Президента України від 12 січня 2015 року № 5/2015) та Планом заходів з виконання Програми діяльності Кабінету Міністрів України та Стратегії сталого розвитку «Україна-2020» у 2015 році (затвердженим розпорядженням Кабінету Міністрів України від 4 березня 2015 р. № 213-р) визначено завдання Уряду щодо реформування державного фінансового контролю та бюджетних відносин в напрямку наближення стандартів і процедур їх діяльності до вимог Міжнародної організації органів публічного аудиту (INTOSAI).

Реорганізація органу державного фінансового контролю – це не зміна вивіски, а модернізація і вдосконалення його функцій, імплементація поширених у світі стандартів і процедур, зміна акцентів від виявлення фінансових злочинів та покарання винних на попередження можливих фінансових порушень у роботі органів публічної влади та державних підприємств.

Відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України від 28 жовтня 2015 р. № 868 «Про утворення Державної аудиторської служби України» на базі колишньої Держфінінспекції сформовано Держаудитслужбу як центральний орган виконавчої влади, діяльність якого спрямовується та координується Кабінетом Міністрів України. Постановою Кабінету Міністрів України від 3 лютого 2016 р. № 43 затверджено Положення про Державну аудиторську службу України.

Правові та організаційні засади державного фінансового контролю визначає Закон України «Про основні засади здійснення державного фінансового контролю в Україні» (в новій редакції 2012 р.).

Відповідно до пункту 1 Положення № 43 Держаудитслужба є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовує і координує Кабінет Міністрів України. Під час реорганізації Держфінінспекції у Держаудитслужбу було виконано вимогу Уряду щодо оптимізації граничної чисельності Держаудитслужби (Постанова Кабінеті Міністрів України від 16 березня 2016 р. № 169).

Стаття 2 Закону України «Про основні засади здійснення державного фінансового контролю в Україні» розкриває головні завдання органу державного фінансового контролю. Державний фінансовий контроль забезпечується органом державного фінансового контролю через проведення державного фінансового аудиту, перевірки державних закупівель та інспектування [2].

Метою досудового розслідування будь-якого кримінального правопорушення, відповідно до ст. 91 Кримінального процесуального кодексу України, є дії, спрямовані на отримання (збирання) доказів, тобто встановлення наявності чи відсутності фактів та обставин, що мають значення для кримінального провадження та підлягають доказуванню [1].

Однак, в ході досудового розслідування, зокрема економічних злочинів, можуть виникати обставини, встановлення яких потребує спеціальних знань та навичок, застосування технічних або інших засобів, а також надання консультацій під час досудового розслідування і судового розгляду з цих питань.

У зв'язку із цим, а також для ефективного регулювання взаємодії органів державного фінансового контролю з правоохоронними органами,

для реалізації завдань та функцій органів Державної фінансової інспекції, організації проведення позапланових ревізій в рамках досудового розслідування, проведення перевірок в якості залучених спеціалістів органів державного фінансового контролю, розроблено Порядок взаємодії між органами державної контрольно-ревізійної служби та органами прокуратури, внутрішніх справ і Служби безпеки України, затверджений спільним наказом Головного контрольно-ревізійного управління України, Міністерства внутрішніх справ України, Служби безпеки України, Генеральної прокуратури України від 19 жовтня 2006 р. № 346/1025/685/53 та Порядок проведення інспектування Державною фінансовою інспекцією, її територіальними органами, затверджений Постановою Кабінету Міністрів України від 20.04.2006 № 550 [3; 4].

Проте, на сьогоднішній день існують проблеми пов'язані із внесенням змін до деяких законодавчих актів та їх неузгодженістю між собою.

Так, Законом 2939 передбачено проведення позапланової ревізії в рамках кримінального провадження тільки на підставі рішення суду.

Однак, у зв'язку із прийняттям нового Закону України «Про прокуратуру» ст. ст. 36 та 40 КПК України, слідчого та прокурора позбавлено повноважень щодо призначення проведення позапланових ревізій, перевірок.

В той же час, стаття 131 КПК України передбачає види заходів забезпечення кримінального провадження, якими є виклик слідчим, прокурором, судовий виклик і привід; накладення грошового стягнення; тимчасове обмеження у користуванні спеціальним правом; відсторонення від посади; тимчасовий доступ до речей і документів; тимчасове вилучення майна; арешт майна; затримання особи та запобіжні заходи. Згідно з ч. 1 ст. 132 КПК України заходи забезпечення кримінального провадження застосовуються на підставі ухвали слідчого судді або суду, за винятком випадків, передбачених цим Кодексом [1].

Однак КПК України не передбачена така слідча дія, як проведення позапланової ревізії, а відповідно, і повноваження слідчого судді на її проведення – відсутні.

З огляду на вищевикладене та у зв'язку із необхідністю модернізації системи державного фінансового контролю в Україні, необхідно розробити науково обґрунтовані пропозиції та оновити відповідну нормативно-правову базу задля більш ефективного розслідування фінансово-економічних злочинів, пов'язаних з використанням і збереженням державних фінансових ресурсів, необоротних та інших активів, ефективним використанням коштів та майна, що в свою чергу знизить кількість не розкритих злочинів у економічній сфері.

Список використаних джерел та літератури :

1. Кримінальний процесуальний кодекс України [Текст] : Кодекс України від 13.04.2012 №4651-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.zakon.rada.gov.ua>
2. Про основні засади здійснення державного фінансового контролю в Україні [Текст] : Закон України від 26.01.1993 №2939-XII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.zakon.rada.gov.ua>
3. Порядок проведення інспектування Державною фінансовою інспекцією, її територіальними органами [Текст] : Постанова Кабінету міністрів України від 20.04.2006 №550 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.zakon.rada.gov.ua>
4. Порядок взаємодії органів державної контрольно-ревізійної служби, органів прокуратури, внутрішніх справ, Служби безпеки України [Текст] : наказ Головного контрольно-ревізійного управління України, Міністерства внутрішніх справ України, Служби безпеки України, Генеральної прокуратури України від 19.10.2006 №346/1025/685/53 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.zakon.rada.gov.ua>

Соколкін Віталій Львович

начальник управління безпеки ДП
«Харківський машинобудівний завод
«ФЕД», кандидат юридичних наук

Чуприна Юлія Юрївна

здобувач кафедри ОРД навчально-наукового інституту підготовки фахівців кримінальної міліції Харківського національного університету внутрішніх справ

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ЗДІЙСНЕННЯ КОНТРОЛЮ ПІД ЧАС ПРИЙНЯТТЯ РІШЕНЬ ПРО ПРОВЕДЕННЯ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВИХ ЗАХОДІВ, ЯКІ ОБМЕЖУЮТЬ КОНСТИТУЦІЙНІ ПРАВА ГРОМАДЯН

З метою оптимізації організаційно-правових основ ОРД на сучасному етапі актуальним є теоретико-прикладне осмислення правової природи та визначення оперативно-розшукового заходу (далі – ОРЗ), як складової загальної системи ОРД, а також як об'єкту судового та відомчого контролю.

Наразі однією із основних проблем правового регулювання ОРД слід вважати відсутність законодавчого закріплення дефініції та видів ОРЗ, що спричиняє проблеми неоднозначного розуміння організації та правових умов їх проведення. Отже, їх правове регулювання в основному зосереджено на рівні відомчих нормативних актів уповноважених державою органів – суб'єктів їх проведення. Наслідком цього явища стало формування неоднорідної практики застосування норм законодавства у частині організації та проведення ОРЗ, судового контролю за законністю та обґрунтованістю їх здійснення, що призводить до зниження ефективності правоохоронної діяльності та погіршення загального стану захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні.

Про необхідність законодавчого визначення ОРЗ зазначають як науковці, так і практичні працівники. Для науковців в галузі оперативно-розшукової, контррозвідувальної та кримінально-процесуальної діяльності відсутність чіткого й однозначного визначення ОРЗ заважає більш досконали дослідити їх сутність, правову природу, класифікувати їх за певними ознаками, визначати шляхи подальшої оптимізації. Для практичних працівників у сфері оперативно-розшукового правозастосування відсутність єдиної, зрозумілої та загальнозживаної дефініції може стати причиною застосування неоднозначної тактики, форм та методів проведення ОРЗ, а також призвести до порушення законності, неправомірного обмеження чи порушення прав і свобод людини.

Наразі, у чинному національному оперативно-розшуковому законодавстві не визначено не лише поняття ОРЗ, а також їх перелік та зміст. Заслугує на увагу думка А. Д. Онофрейчука, який спираючись на праці Е. О. Дідоренка та Б. І. Бараненка, вказує, що зміст ОРЗ явно впливає зі змісту прав, якими наділяються оперативні підрозділи згідно ч. 1 ст. 8 ЗУ «Про ОРД».

Визначення ОРЗ надані низкою науковців, зокрема, О. В. Грибовським, О. О. Вагіним, А. П. Ісіченком, Є. М. Моїсеєвим, О. М. Джужею, Д. Й. Никифорчуком, а також наведено в модельному Законі «Про оперативно-розшукову діяльність» в редакції 2006 року.

Аналіз норм модельного законодавства, а також точок зору вчених дозволяє, по-перше, виділити ключові сутнісні ознаки оперативно-розшукового заходу:

1. гласне і (або) негласне застосування спеціальних сил, засобів і методів;
2. реалізація тільки уповноваженими суб'єктами;

3. здійснення в суворій відповідності з вимогами та у порядку, встановленому оперативно-розшуковим та кримінальним процесуальним законодавством;

4. спрямованість на вирішення завдань оперативно-розшукової діяльності.

Також вказаний аналіз дозволяє сформулювати авторську дефініцію ОРЗ. Отже, «Оперативно-розшукові заходи – це передбачені законом дії, дозвіл на проведення яких надано слідчим суддею (за погодженням з прокурором) або керівником органу, уповноваженого на здійснення оперативно-розшукової діяльності (з подальшим повідомленням прокурора), в рамках яких застосовуються гласні та негласні сили, засоби й методи, спрямовані на вирішення завдань оперативно-розшукової діяльності».

Суттєвим питанням, яке потребує окремого вирішення є окреслення визначальних ознак, які відмежовують ОРЗ від інших форм та методів ОРД.

Отже, ОРЗ характеризуються певними ознаками, які дозволяють відмежувати їх від інших дій: а) мають пізнавальну спрямованість на отримання, фіксацію або перевірку доказів; б) істотно зачіпають права та законні інтереси осіб, а тому деякі із них потребують погодження з прокурором або отримання дозволу слідчого судді; в) порядок проведення закріплений у кримінальному процесуальному законі; г) в необхідних випадках забезпечуються державним примусом; проводяться негласно, тобто неочевидно, скрито (приховано) від осіб, які в них не беруть участь, передусім від об'єктів, стосовно яких вони здійснюються.

Відомо, що прийняття рішення щодо проведення ОРЗ, фіксація та використання їх результатів здійснюється у порядку, передбаченому главою 21 КПК України, з урахуванням особливостей, встановлених ЗУ «Про ОРД», щодо мети проведення ОРЗ, суб'єкта ініціювання та проведення цих заходів, обґрунтування клопотання про надання дозволу на їх проведення та підстав його задоволення слідчим суддею, використання результатів ОРЗ у кримінальному провадженні та інших питань, обумовлених специфікою мети їх проведення.

Чинним законодавством передбачено два види дозволів на проведення ОРЗ (санкціонування), які за критерієм рівня обмеження прав і свобод людини надаються слідчим суддею (ч.5 ст. 9 ЗУ «Про ОРД») або керівником оперативного підрозділу (ч.6 ст. 9 ЗУ «Про ОРД»).

Отже, законодавець під час впровадження відповідних норм оперативно-розшукового та кримінального процесуального законодавства виходив із концепції про те, що об'єктом судового контролю повинні бути

передусім ОРЗ та НСРД, які пов'язані з втручанням у приватне спілкування, хоча, звичайно, на цьому судовий контроль не закінчується.

До ОРЗ, які тимчасово обмежують конституційні права людини, віднесені:

- негласне обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи (п.7 ч.1 ст. 8 ЗУ «Про ОРД», ст. 267 КПК України);

- аудіо-, відеоконтроль особи (п.9 ч.1 ст. 8 ЗУ «Про ОРД», ст. 260 КПК України);

- аудіо-, відеоконтроль місця (п.11 ч.1 ст. 8 ЗУ «Про ОРД», ст. 270 КПК України);

- спостереження за особою (п.11 ч.1 ст. 8 ЗУ «Про ОРД», ст. 269 КПК України);

- зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж (п.9 ч.1 ст. 8 ЗУ «Про ОРД», ст. 263 КПК України);

- зняття інформації з електронних інформаційних систем без відомості власника, володільця або утримувача (п. 9 ч. 1 ст. 8 ЗУ «Про ОРД»);

- накладення арешту на кореспонденцію, здійснення її огляду та вилучення (п.10 ч.1 ст. 8 ЗУ «Про ОРД», ст. ст. 261, 262 КПК України);

- установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу (п.12 ч.1 ст. 8 ЗУ «Про ОРД», ст. 268 КПК України).

Згідно з положеннями КПК України, до ОРЗ відомчого санкціонування відносяться:

- виконання спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації;

- зняття інформації з електронних інформаційних систем або їх частин, доступ до яких не обмежений їх власником володільцем або утримувачем чи не пов'язаний з подоланням системи логічного захисту. Разом з цим, спірним залишається питання щодо можливості проведення цього заходу в ОРС, за згодою власника такої системи, її володільця чи користувача. Якщо частиною 2 статті 246, частиною 2 статті 264 КПК України передбачено можливість проведення такої НСРД без дозволу суду та під час розслідування злочинів невеликої та середньої тяжкості, то ч. 3 ст. 8 ЗУ «Про ОРД» встановлено вимогу про проведення такого заходу виключно по тяжких та особливо тяжких злочинах та за дозволом слідчого судді.

Згідно з п.2 ч.1 ст. 8 ЗУ «Про ОРД» оперативним підрозділам надано право виключно за рішенням прокурора в порядку, встановленому та ст. 271 КПК України проводити контрольовану поставку та контрольовану і оперативну закупку товарів, предметів та речовин, у тому числі заборонених для обігу, у фізичних та юридичних осіб незалежно від форми

власності з метою виявлення та документування фактів протиправних діянь, тобто здійснення контролю за вчиненням злочину.

В рамках цього обговорення лише зазначимо, що проведення вказаних ОРЗ не потребує дозволу слідчого судді. Разом з цим, на практиці, проведенню контролю за вчиненням злочину як в оперативно-розшуковому, так і в кримінальному процесі передують належна негласна підготовка. Зокрема, за відповідним дозволом суду проводяться зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж, аудіо-, відеоконтроль місця тощо. За для належної фіксації ходу та результатів контролю за вчиненням злочину отримуються дозволи на проведення аудіо-, відеоконтролю особи, спостереження за особою, за необхідності, обстеження публічно недоступних місць, тощо. Таким чином комплекс ОРЗ, які обмежують конституційні права громадян, за дозволом слідчого судді здійснюється під час контролю за вчиненням злочину.

Шептуховський Станіслав Євгенович

помічник начальника управління Головного управління по боротьбі з корупцією та організованою злочинністю СБ України, кандидат юридичних наук

ФУНКЦІОНАЛЬНА НЕРІВНІСТЬ СУБ'ЄКТІВ ПРОТИДІЇ ОРГАНІЗОВАНИЙ ЗЛОЧИННОСТІ

Визначається коло повноважень правоохоронних та розвідувальних органів щодо протидії організованим злочинності. Неоднаковий обсяг таких повноважень має враховуватися під час організації взаємодії, в т.ч. при направленні доручень в порядку ст. 41 КПК України.

В умовах постійного зростання рівня злочинності необхідним є проведення управлінських, економічних, організаційних, політичних тощо заходів цілеспрямованого впливу на її детермінанти. Серед іншого це передбачає посилення спроможності правоохоронної, судової системи та системи виконання покарань. Однак наразі інституційні та законодавчі зміни ще не завершені, а закладена у відповідні реформаторські ініціативи мета – не досягнута. Очевидним є дисбаланс між кількістю зареєстрованих злочинних проявів та наявними силами, які залучаються до реагу-

вання на такі прояви та їх упередження. Тому стан протидії злочинності погіршується¹ та, принаймні у короткостроковому періоді, погіршуватиметься й надалі. Підвищена суспільна небезпечність діяльності організованих злочинних угруповань (далі – ОЗУ) та результати її кількісного вимірювання² змушують визнати, що ця діяльність є вже не тільки загрозою національній безпеці України, але ще й кризовим явищем у безпековій сфері.

Відповіддю на негативну динаміку соціальних процесів, пов'язаних із організованим порушенням кримінально-правових заборон, має стати укріплення системних зв'язків між елементами зокрема правоохоронної системи, запобігання дублюванню функцій, забезпечення відповідності між покладеними завданнями та засобами їх реалізації, унеможливлення виконання заходів, які виходять за межі компетенції. Перелічене охоплюється змістом взаємодії оперативних підрозділів між собою та із органами досудового розслідування. Ця взаємодія дозволяє досягти так званого системного ефекту, який робить загальну спроможність та ста-

¹ За даними оприлюднених на сайті Генеральної прокуратури України Єдиних звітів про кримінальні правопорушення (форма № 1, затверджена наказом ГПУ від 23.10.2012 № 100): за січень-грудень 2014 року обліковано 529 139 кримінальних правопорушень (з них злочинів особливої тяжкості – 25 872, тяжких злочинів – 154 216); за січень-грудень 2015 року 565 182 кримінальних правопорушень (особливої тяжкості – 21 513, тяжких – 177 855). Приріст загальної кількості кримінальних правопорушень (всього 36 043, або на 6, 8%) забезпечено, серед іншого, зростанням кількості злочинів проти власності (311 342 у 2014 році та 362 213 у 2015, різниця – 50 871, або 16,33%). Зросла кількість кримінальних правопорушень, у яких на кінець звітнього періоду рішення (про закінчення або зупинення) не прийнято – на кінець 2014 року – 337 319, на кінець 2015–385 543, приріст 48 224 (14, 3%).

² За даними Єдиного звіту про кримінальні правопорушення за січень – грудень 2015 року *органами внутрішніх справ* зареєстровано 4 провадження за ознаками порушення ст. 255 КК України, за 2 з яких особам повідомлено про підозру, 14 випадків бандітизму (оголошено про підозру в 1 провадженні), а також зареєстровано 510 проваджень за ознаками порушення ст. 260 КК України (з них у 211 провадженнях здійснено повідомлення про підозру). За цими ж даними, *органами безпеки* зареєстровано 567 кримінальних правопорушень за ознаками вчинення злочину, передбаченого ст. 258–3 (створення терористичної групи чи терористичної організації) КК України

За січень-серпень 2016 року, згідно з даними Звіту про результати боротьби з організованими групами та злочинними організаціями (форма № 1-ОЗ (місячна) затверджена наказом ГПУ від 23.10.2012 р. № 103), в Україні виявлено 91 організовану групу (9-прокуратурою, 65 – органами внутрішніх справ, 7 – органами безпеки, 12 – органами, що здійснюють контроль за додержанням податкового законодавства) та 2 злочинні організації (обидві – прокуратурою). До складу зазначених організованих груп та злочинних організацій увійшло відповідно 398 та 15 осіб. Корумпованими зв'язками вказаних злочинних угруповань стали відповідно 37 та 4 особи.

більшість системи відчутно більшою, ніж сума відповідних якостей всіх її елементів.

Закон України «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю» від 30.06.1993 № 3341-ХІІ (далі – Закон № 3341-ХІІ) визначає дві мети боротьби з організованою злочинністю (ст. 2): 1) встановлення контролю над організованою злочинністю, її локалізація, нейтралізація та ліквідація; 2) усунення причин і умов існування організованої злочинності. Система органів, які здійснюють боротьбу з організованою злочинністю (ст. 5) також включає дві групи суб'єктів – «спеціально створені для боротьби з організованою злочинністю державні органи» (фактично – лише спецпідрозділи БКОЗ СБУ, далі спецпідрозділи) та «державні органи, які беруть участь у боротьбі з організованою злочинністю в межах виконання покладених на них інших основних функцій». В світлі інших приписів зазначеного Закону України щодо специфічних повноважень спецпідрозділів (ст. ст. 12–15), порядку їх взаємодії із поліцією (ст. 16) та обов'язків інших державних органів щодо забезпечення діяльності спецпідрозділів (ст. ст. 17, 18, 21) здається прийнятним твердження щодо того, що з точки зору досягнення мети боротьби з оргзлочинністю роль спецпідрозділів полягає здебільшого у контролі, локалізації, нейтралізації та ліквідації останньої; роль органів, які беруть участь у цій боротьбі – в усуненні причин і умов існування організованої злочинності. Робота з протидії злочинності як такої є частиною заходів з усунення умов існування злочинності організованої.

Більшість органів, завдання яких полягають у протидії злочинності, мають повноваження з проведення досудового розслідування та/або оперативно-розшукової діяльності (далі – ОРД). КПК України та Закон України «Про оперативно-розшукову діяльність» від 18.02.1992 № 2135-ХІІ (далі – Закон № 2135-ХІІ), якими регламентовано застосування вказаних двох груп юридичних засобів, при визначенні змісту повноважень безпосередньо не обмежують суб'єктів відповідної діяльності у виборі конкретних повноважень. Всі органи досудового розслідування можуть проводити процесуальні дії, слідчі (розшукові) та негласні слідчі (розшукові дії), визначені КПК України; єдиний підхід до визначення кола повноважень оперативних підрозділів маємо і у ст. 8 Закону № 2135-ХІІ. Здається, що права щодо застосування державного примусу в інтересах виявлення, припинення, розслідування чи запобігання злочинам є однаковими. Втім, повноваження належних до правоохоронної системи державних органів не є рівними як на функціональному (за сферою компетенції), так і на інструментальному (засоби) рівнях.

Розподіл функцій *органів досудового розслідування* реалізовано у положеннях КПК України про підслідність та територіальність (ст. ст. 216, 218 КПК України).

Категорія «*оперативний підрозділ*» має різний суб'єктний склад за ст. 5 Закону №2135-ХІІ та за ст. 41 КПК України. Зокрема, виконавцями доручення слідчого, прокурора не можуть бути оперативні підрозділи, належні до МО України та СЗР України. Вказане безперечно є ознакою нерівності обсягу прав і обов'язків щодо здійснення ОРД.

Питання про необхідність більш чіткого розподілу повноважень підрозділів, які здійснюють ОРД, вже привернуло увагу суб'єктів законодавчої ініціативи. Так, ст. 11 законопроекту реєстр. №4778 від 03.06.2016 диференційовано підходить до можливості здійснення оперативно-розшукових заходів (далі – ОРЗ) такими підрозділами та встановлюють чіткі обмеження щодо мети такого здійснення. На даний час функціональна нерівність визначається на рівні законів, які доповнюють приписи Закону №2135-ХІІ. Так, на оперативні підрозділи покладаються різні обов'язки із забезпечення безпеки осіб, взятих під захист (див. закони України «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів» і «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві»).

Сукупність положень Закону №2135-ХІІ вказує, що ОРЗ можуть здійснюватися виключно за наявності обмеженого кола підстав (ст. 6), після затвердження постанови про заведення оперативно-розшукової справи (далі – ОРС) відповідною посадовою особою. За змістом ч. 1 ст. 7 зазначеного Закону України, оперативні підрозділи під час виконання покладеного на них обов'язку щодо вжиття ОРЗ з попередження, своєчасного виявлення і припинення злочинів повинні діяти *у межах своїх повноважень*. Повноваження заводити ОРС при здійсненні заходів боротьби з організованою злочинністю надано саме спецпідрозділам СБУ (пп. «а» п. 2 ст. 12 Закону №3341-ХІІ); жоден інший оперативний підрозділ не має такого, безпосередньо визначеного, права. З іншого боку, спецпідрозділи не мають права здійснювати заходи в ОРС або здійснювати процесуальні дії у справах чи провадженнях, не пов'язаних із організованою злочинністю (п. 2 ст. 22 Закону №3341-ХІІ: «забороняється використання спеціальних підрозділів по боротьбі з організованою злочинністю, їх співробітників, матеріально-технічних засобів для виконання завдань, не віднесених законами України до компетенції цих спеціальних підрозділів»).

Норми Законів №3341-ХІІ та №2135-ХІІ утворюють єдину сукупність правових, обов'язкових для виконання, приписів. Тому здійснення в цілях боротьби з організованою злочинністю, зокрема за напрямками, визначе-

ними у ст. 6 Закону № 3341-ХІІ, ОРЗ, передбачених п. 8, п. 9–12, п. 14 ч. 1 ст. 8 Закону № 2135-ХІІ та в ст. 13, ст. 14 Закону № 3341-ХІІ можуть здійснюватися виключно спецпідрозділами СБУ як уповноваженими оперативними підрозділами та спеціально створеними державними органами. Поряд з тим, вказані спецпідрозділи можуть залучати працівників *інших підрозділів* до виконання окремих *доручень* у ході проведення ОРД (ч. 5 ст. 8 Закону № 2135-ХІІ). Закон № 3341-ХІІ не заперечує проти введення в ОЗУ негласних співробітників, належних не до спецпідрозділів СБУ, а до інших інституцій, наприклад з числа органів, які беруть участь у боротьбі з оргзлочинністю.

В цьому контексті та з огляду на наявні виклики транснаціональній злочинності необхідно зупинитися на ролі оперативних підрозділів СЗР України та розвідувального органу Міністерства оборони України. Зі змісту ст. 4, ч. 1 ст. 5 Закону України «Про розвідувальні органи України» вбачається, що виконання ними завдань, пов'язаних із протидією злочинності, не передбачає права на проведення ОРД. Під час «участі у боротьбі з тероризмом, міжнародною організованою злочинністю, незаконним обігом наркотичних засобів, незаконною торгівлею зброєю і технологією її виготовлення, незаконною міграцією у порядку, визначеному законом» розвідувальні органи користуються не ст. 8 Закону № 2135-ХІІ, а ст. 9 Закону України «Про розвідувальні органи України» (нею, серед іншого передбачено право «проникати в міжнародні терористичні, злочинні групи чи організації, а також організації, що здійснюють підривну діяльність проти України, з метою запобігання чи припинення їхньої протиправної діяльності та встановлення осіб, які їм сприяють» та «здійснювати у визначеному законодавством України порядку контрольовані (під оперативним контролем) пересування осіб та переміщення предметів через державний кордон України»). Незрозуміло, що робить розвідка із результатами цих заходів. Адже КПК України передбачає можливість використання в кримінальному провадженні як доказів (документів) лише матеріалів, зібраних оперативними підрозділами з дотриманням вимог Закону України № 2135-ХІІ (ч. 2 ст. 99 КПК України), а Закон України «Про розвідувальні органи України» не має норми, аналогічної ст. 10 Закону № 2135-ХІІ щодо використання матеріалів. Видається, що можливість участі розвідувальних органів у заходах по боротьбі з організованою злочинністю потребує додаткового наукового осмислення.

Вищенаведені ознаки функціональної нерівності дозволяють сформулювати певні **висновки**. Спецпідрозділи БКОЗ СБУ мають виключні права та обов'язки із заведення ОРС, проведення ОРЗ та процесуальних

дій у кримінальних провадженнях, пов'язаних з організованою злочинністю. Відповідні дії не можуть доручатися іншим оперативним підрозділам. Спецпідрозділи не повинні бути адресатами доручень, які не мають відношення до їх компетенції. Визначеної Законом № 3341-ХІІ. Окремі заходи з розробки ОЗУ може здійснювати розвідка. Однак лише за умови здійснення таких заходів спільно із спецпідрозділами (діючими як оперативні підрозділи) їх результати можуть бути використані для припинення ОЗУ кримінально-правовими засобами, а здобуті матеріали бути доказами злочинної діяльності.

Наукове видання

**ДОСУДОВЕ РОЗСЛІДУВАННЯ:
актуальні проблеми та шляхи їх вирішення**

Матеріали постійно діючого науково-практичного семінару
(м. Харків, 21 жовтня 2016 року)

Випуск 8

Видається в авторській редакції

Технічний редактор *А. Т. Гринченко*

Підписано до друку з оригінал-макета 17.10.2016.
Формат 60×84 ¹/₁₆. Папір офсетний. Гарнітура Times.
Обл.-вид. арк. 12,36. Ум. друк. арк. 12,9. Вид. № 1525.
Тираж 100 прим.

Видавництво «Право» Національної академії правових наук України
та Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого
Україна, 61002, Харків, вул. Чернишевська, 80а

Сайт: www.pravo-izdat.com.ua
E-mail для авторів: verstka@pravo-izdat.com.ua
E-mail для замовлень: sales@pravo-izdat.com.ua

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів
видавничої продукції — серія ДК № 4219 від 01.12.2011 р.

Виготовлено в друкарні ФОП Леонов
Тел. (057) 717-28-80